

ՏԱՃԱՏ Ծ. ԿՐԴ. ԵԱՐՏՆՍԵԱՆ

«ՔԱԼԵՑԷՔ, ՔԱՆԻ ՈՐ ԼՈՅՍԸ ՈՒՆԻՔ»

- ՀԱՐՑԵՐ
- ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
- ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

Հրատարակութիւն Արեւմտեան Թեմ Առաջնորդութեան
Պրոպէնք

2023

**«Եղբայրներ, հաստատուն մնացէք
եւ ամուր պահեցէ՛ք աւանդութիւնները,
որ սորվեցաք մեզմէ,
ըլլա՛յ խօսքով, ըլլա՛յ գրութեամբ»:**

**(Պօղոս Առաքեալ,
Բ. Թեսաղոնիկեցի Բ. 15)**

*

**«Քրիստոնէութեան անունը
Քրիստոսը ճշմարտապէս դաւանիլն է,
եւ Քրիստոնեայ կը կոչուի ա՛ն՝
որ ճշմարիտ դաւանութիւնը ունի»**

**(Սբ. Աթանաս Աղեքսանդրացի,
ճառք, Թուղթք..., Վենետիկ, 1899, էջ 240)**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	էջ
. Սրտի Խօսք	7
. Երկու Խօսք	8
. Ուրկէ՞ եկած եմ հոս	9
. Ի՞նչ է կեանքիս նպատակը	12
. Մի՛ հաւատար «ճակատագիր»ին, այլ հաւատա՛ Աստուծոյ սիրոյն	15
. Հաշուետու եմք Աստուծոյ	18
. Յիսուս աշխարհի մէջ ներկա՞յ է այսօր	21
. Ապաշխարութիւն եւ մեղքերու խոստովանութիւն	23
. Կը սայթաքինք եւ կը վերականգնինք	27
. Քրիստոնէական ուխտագնացութիւն	29
. Մահ եւ մեռելներու յարութիւն	34
. Մահէն ետք ... ու՞ր	40
. Հոգեհանգիստ կամ աղօթք ննջեցեալ հոգիներու համար	45
. Սուգ եւ Տրտմութիւն ննջեցեալի առիթով	49
. Աղ, Աղօրհնէք, Մատաղ, Մատաղօրհնէք եւ Հոգեճաշ կամ Հոգեհաց	52
. Դիակիզում	56
. Դիահերձում, Մարմնի Գործարաններու Նուիրում եւ Պատուաստում	60
. Ինչու՞ եկեղեցի երթալ	64

. Ինչու՞ Եկեղեցիի պատկանիլ կամ Եկեղեցիին պատկանելու գիտակցութիւնը	68
. Կիրակի օրերը տարբեր ըլլալ	71
. Մոմ եւ Մոմավառութիւն	74
. Յիսուս պատմակա՞ն անձ է	78
. Դուք ո՞վ կը կարծէք թէ ըլլայ Յիսուս	83
. Խաչ եւ խաչակնքում	86
. Սուրբ Հաղորդութիւն ստանալու խորհուրդը	89
. Խունկ եւ խնկարկում	93
. Նշխար եւ Մաս	97
. Նշանօրհնէք կամ Նշանադրութիւն	100
. Տնօրհնէք կամ Տուն օրհնելու արարողութիւն	103
. Ջրօրհնէք կամ Ջուր օրհնելու արարողութիւն	107
. Աշխարհի վերջը, Յիսուսի Երկրորդ Գալուստը եւ Վերջին Դատաստանը	110
. Յիսուս ինչու՞ չամուսնացաւ	115
. Յիսուս եւ Իր «եղբայրները»	118
. Յիսուս, իբր Աստուած, եթէ կը սիրէ մեզ, ինչու՞ թոյլ կու տայ որ չարչարուինք...	121
. Աստուած կը լսէ՞ մեր աղօթքը	125
. Աղօթք եւ աղօթքի ձեւեր	128

. Նուէր տալու քրիստոնէական արժէքը	133
. Աստուծոյ ներկայութիւնը չմոռնալ երբեք	138
. Որուն կարելի է ընկեր ըլլալ	141
. Աստուածաշունչի 666 թիւը	144
. Ինչպէ՞ս ճանչնամ Աստուծոյ կամքը իմ մասիս	148
. Յաւիտենական կեանքին պիտի արժանանա՞մ	152
. Կրկին ծնելու հրաշքը	155
. Աստուածաշունչը Աստուծոյ Յայտնութիւնն է մարդուս	159
. Մարդս ի՞նչ ձեւով «Պատկերն է Աստուծոյ»	162
. Աստուածաշունչը եւ մարդուս կրօնական դաստիարակութիւնը	165
. Յիսուս ամէն զգացա՞ծ է կեանքին բնական պահանջները	168
. Կախարդութիւն, բախտագուշակութիւն...	171
. Աստղագուշակութիւն եւ Քրիստոնէական Հաւատք	174
. Հրաշագործ Յիսուսը առասպէ՞լ թէ Աստուծոյ ներկայութիւնը մարդոց միջեւ	177
. Ինչու՞ կարելորութիւն տալ «Եկեղեցւոյ Աւանդութեան»	181
. Կրօնքը ... ինչու՞	188

ՄՐՏԻ ԽՕՍՔ

Ահաւասիկ ուրիշ կարելոր հրատարակութիւն մը եւս կը յանձնենք ընթերցողներու յատուկ ուշադրութեան:

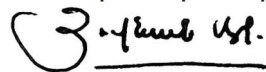
Հոգշն. Տաճատ Ծ. Վրդ. Եարտընեանի ժրաջան աշխատութեամբ պատրաստուած այս աշխատանքը կ'անդրադառնայ միշտ այժմեական նիւթերու, այսինքն՝ «Քրիստոնէական Հաւատաք»ին եւ «Քրիստոնէական Կեանք»ին վերաբերող բազմաթիւ ու բազմատեսակ հարցերու, որոնք իսկապէս կը կարօտին ժամանակակից լուսաբանութիւններու եւ պատասխաններու:

Կասկած չունինք, որ այս հատորը պիտի գրաւէ ընթերցողներու լայն հասարակութեան հետաքրքրութիւնը, հոն գտնելով եկեղեցական, ծիսական, բարոյական եւ ընկերային հարցերուն բաւարարող պատասխանները:

Մենք խորապէս համոզուած ենք, որ Հայր Սուրբին այս օգտաշատ աշխատաքն ալ պիտի նպաստէ բարձրացնելու եւ արժեւորելու մեր հաւատացեալ ժողովուրդին «Քրիստոնէական Կեանքը»:

«Քալեցէ՛ք, քանի որ Լոյսը ունիք»:

Օրհնութեամբ՝

 Յովնան Արք.

Յովնան Արք. Տէրտէրեան

Առաջնորդ

Միացեալ Նահանգներու Արեւմտեան Թեմին

Փետրուար 20, 2023

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Ընդառաջելով մեր հաւատացեալներու կրօնական բարձր կարիքին եւ հետաքրքրութիւններուն, Թեմիս Սրբազան Առաջնորդ՝ Գերշն. Յովնան Արք. Տէրտրեանի յանձնարարութեամբ պատրաստեցինք ներկայ աշխատանքը, խորագրուած «Քալեցէք, քանի որ Լոյսը ունիք»:

Գիրքին խորագիրը կը մատնանշէ թէ անոր բովանդակութիւնը սերտօրէն կը վերաբերի Քրիստոնէական Հաւատքին, Հայ Եկեղեցւոյ կրօնական, եկեղեցական, ծիսական, հոգեւոր ու բարոյական չիւնցած ու ժամանակակից նիւթերուն:

Նիւթերը փորձած ենք ներկայացնել ժամանակակից մերձեցումով, Քրիստոնէական սեւեռումով, ինչպէս նաեւ Քրիստոնէական սկզբունքներու դիրամատչելի մտածողութեամբ, պարզ, հասկնալի, կրօնական, եկեղեցական եւ աստուածաբանական ուղղափառ արժեւորումով: Ձանացինք բացատրել եւ փոխանցել ներկայացուած նիւթերուն Քրիստոնէական նշանակութիւնը, որ պէտք է շնչէ բոլորիս առօրեայ գործադրութեան եւ ապրումին մէջ (անգլ. practice): Ներկայացուած նիւթերը ընդհանրապէս եւ անմիջականօրէն կապ ունին մեր մարդկային եւ քրիստոնէական կեանքին հետ, որոնց մասին յաճախ հարցումներ կ'ուղղուին մեզի:

Կը հաւատանք՝ որ այս օգտակար հրատարակութիւնը պիտի նպաստէ թէ՛ Եկեղեցականներուն եւ թէ՛ հաւատացեալ ժողովուրդին:

Տաճատ Ծ. Վրդ. Եարտըմեան
Լոս Անճելըս

ՈՒՐԿԷ՞ ԵԿԱԾ ԵՄ ՀՈՍ

Երբ անհատ մը կը ձգտի իր կեանքը ապրիլ ինչպես որ ինքը կ'ուզէ, անտեսելով կամ յայտնապես դիմադրելով Աստուծոյ, ուշ կամ կանուխ, կեանքի պայմաններուն մէջ անհանգստութիւն մը, ընկերային կամ անձնական տագնապ մը (crisis) երբ ծագի, պիտի անդրադառնայ՝ թէ անոնք չեն լուծուիր ՄԻԱՅՆ մարդկային իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ:

Տեղին հարցում մը.- Արդեօք պէ՞տք է Յիսուս Քրիստոսը ճանչնամ, որպէսզի առողջ ըլլամ...:

Մարդկային կեանքը ունի իր տեսակաւոր ճնշումները, որոնք աստիճանաբար նեղութիւն կը զգացնեն այսպէս կամ այնպէս: Հոգեճնշումի ենթարկութիւնը (stress) գլխաւոր պատճառներէն մէկն է մարդկային բոլոր տեսակի հիւանդութիւններուն: Իսկ ճնշումը հակակշռելու (to handle) ամէնէն ապահով ճամբան կամ ձեւը Աստուծոյ վստահիլ եւ Աստուծոյ յանձնուիլն է: Յիսուս՝ ինքը ըսաւ.- «Ինծի եկէ՛ք դուք բոլորդ, որ յոգնած էք ու բեռնաւոր եւ ես հանգիստ պիտի շնորհեմ ձեզի» (Մատթէոս ԺԱ. 28), կամ «Իմ լուծս քաղցր է ու բեռս թեթեւ» (Մատթէոս ԺԱ. 30): Իսկ Յիսուսի Առաքեալներէն Աբ. Պօղոսը կ'ըսէ.- «Ո՛րեւէ բան թող չմտահոգէ ձեզ» (Փիլիպպեցի Դ. 6):

Հարցում մը եւս կայ, որուն պէտք է անպայման պատասխանենք.- Աստուած կա՞յ թէ չկայ...: Եթէ Աստուած ԿԱՅ, լաւ է որ փնտռենք եւ ճանչնանք թէ ո՞վ է Ան եւ ի՞նչ կ'ուզէ մեզմէ, որովհետեւ մենք հաշուետու ենք Իրեն (accountable): Բայց, եթէ Աստուած ՉԿԱՅ, պահ մը յիշենք թէ մենք կ'ապրինք երկրագունտի մը վրայ, որ տիեզերքի անջրպետի պարապութեան մէջէն կը սուրայ ժամական 16.000 (տասնվեց հազար) մղոն արագութեամբ եւ չկայ պատասխանատու մէկը, որ հսկէ այդ ընթացքին վրայ...: Կրնա՞ք երեւակայել:

Այս իրականութեան դիմաց՝ ահա կարելուր հարցուն մը եւս.- Ուրկէ՞ եկած եմ հոս եւ ի՞նչ է կեանքիս նպատակը:

Եթէ կեանքը անհիմաստ է, եթէ միայն քանի մը տարիներ հոս՝ երկրի վրայ ենք եւ յետոյ պիտի երթանք, ուրեմն, մեզի համար նպատակ մը գոյութիւն չունի: «Կէր, խմէ եւ ուրախ եղիր»: Բայց, եթէ մեր կեանքին կապուած ՆՊԱՏԱԿ ՄԸ ԿԱՅ, նպատակ մը, որ մենք պէտք է կատարենք եւ աւարտենք..., այն ատեն հարցը ուրիշ ընթացք կ'առնէ: Հարկ է լրջօրէն խորհիլ:

ՀԱՐՑՈՒՄ.- Ուրկէ՞ եկած եմ հոս: Հարցը մեր ֆիզիքական ծնունդի մասին չէ: Ինչու՞ չխորհիլ հետեւեալը.- Արդեօք ստեղծուած չե՞նք սիրող Աստուծոյ մը կողմէ, որ «Հայր է», որ խոստացած է հոգատար ըլլալ մեզի հանդէպ, որ յատուկ նպատակ մը ունի մեր կեանքին կապուած՝ հոս եւ խոստացած է նաեւ «Յաւիտենական Կեանք» մը Իրեն հետ: Կը խորհի՞ս թէ իբր մարդկային էակ առաջ եկած ես կենդանական եւ նիւթական աշխարհի աստիճանական զարգացումէն կամ տիեզերքի փոշիէն (cosmic dust): Իսկ եթէ կը խորհիս թէ այս աշխարհ եկած ես «ոչինչ»էն, այն ատեն դուն ինչպէս որ եկար՝ այդպէս ալ պիտի երթաս, առանց նպատակի: Ոչինչէն եկար եւ դէպի ոչինչ պիտի երթաս:

Բայց ուշադիր: Աշխարհի վրայ, բնութեան մէջ, ամէն ինչ ծրագրուած եւ սահմանուած է: Բայց ծրագրումը եւ սահմանումը կը պահանջէ «Ծրագրող մը», «Սահմանող մը» (Designer):

Բացատրեմ: Մենք պարզօրէն կ'ընդունինք թէ մեր ինքնաշարժը ինքնիրեն չէ շինուած. անիկա ունեցած է գծագրիչ մը, շինարար մը եւ ինքնաշարժի ընկերութիւն մը, որ արտադրած է զանիկա: Ուրիշ օրինակ մը: Ժամացոյցը, որ դաստակիդ վրայ կը կրես, կրնայ բազմատեսակ զգացողութիւններ ունենալ (sensation).- տաք, պաղ, փափուկ կամ օդերելութաբանական վիճակները: Բայց այդ ժամացոյցը ինքնիրեն չէ շինուած: Նմանապէս, մեր մարդկային ձեռքը կրնայ պատասխանել եւ

կառավարուիլ մեր ուղեղէն եկած զանազան հրամաններով: Ուղեղէն եկած հրամաններով՝ վիրաբոյժ մը կրնայ ուղեղային նուրբ գործողութիւն մը կատարել, ինչ որ ժամացոյցը չի՝ կրնար կատարել: Վնասուած մարմինը կրնայ ինքզինքը բուժել: Դուն կը խորհիս եւ կը հաւատաս թէ ինքնաշարժը կամ ժամացոյցը ունեցած է իր ծրագրողը եւ շինող գիտնականը, բայց չե՞ս հաւատար, որ մարդկային մարմինը, որ շատ աւելի բարդ է ու կատարեալ, ունեցած չէ իր «Ծրագրողը», զինք «Սահմանողը»:

Բնութեան մէջ, ամէն ծաղիկ, ամէն ծառ, ամէն տերեւ ու խոտի տեսակ ունի իր հիանալի ձեւը եւ կեանքը: Եւ որքան մօտէն դիտես, այդքան աւելի կը հիանաս, այդքան աւելի կը նշմարես անոնց գեղեցիկ կազմը եւ բուսական կեանքին ձեւը: Բոյսերը, ծաղիկները, ծառաթուփերը եւ ծառերը իսկապէս գեղեցիկ են, նուրբ են եւ օգտակար՝ շրջապատի գեղեցկութեան եւ օդի մաքրութեան համար:

Բնութեան ամէն մէկ կերպարանք եւ երեւոյթ կը յայտարարէ «Ծրագրող մը», «Սահմանող մը» կամ «Յեղինակ մը»:

Անտեսե՞նք այս բոլորը...:

Ի՞ՆՉ Է ԿԵԱՆՔԻՍ ՆՊԱՏԱԿԸ

ՀԱՐՑՈՒՄ.- Ինչու՞ Աստուած ստեղծած է մարդկային ցեղը: Ի՞նչ էր մարդկութիւնը ստեղծելու Աստուծոյ նպատակը: Աստուած ինչու՞ ստեղծած է գոյութեան բոլորովին տարբեր կարգավիճակ մը (order of being).- Մարդը, Մարդկութիւնը:

Յայտնի է թէ մեզմէ ո՛րեւ մէկուն չեն հարցուցած թէ կ'ուզե՞նք հոս՝ աշխարհ գալ եւ այս երկրի վրայ գտնուիլ: Մեզմէ ո՛րեւ մէկուն չեն հարցուցած թէ կ'ուզե՞նք հոս՝ այս երկրին վրայ ծնիլ-ապրիլ:

Մէկ բան յստակ է, որ Յիսուս, այս աշխարհը եկաւ ԵՐԵՔ յստակ նպատակներու համար.-

Ա) Յայտնելու համար իսկական նկարագիրը Աստուծոյ՝ որ «Հայրն է Բոլորիս».- «Կատարեալ եղէ՞ք, ինչպէս ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է » (Մատթէոս Ե. 48): «Հայր մեր, որ երկինքն ես...» (Մատթէոս Զ. 9): «Ձեր երկնաւոր Հայրը՝ Սուրբ Հոգին պիտի տայ անոնց, որ կը խնդրեն Իրմէ» (Ղուկաս ԺԱ. 13): «Տեսէ՞ք թէ ինչպիսի՛ սիրով Հայրը մեզ սիրեց, ուզելով որ Աստուծոյ որդիներ կոչուինք եւ արդարեւ Աստուծոյ որդիներն ենք» (Ա. Յովհաննէս Գ. 1): «Ո՛չ թէ մենք սիրեցինք Աստուած, այլ Աստուած Ինքն է որ սիրեց մեզ» (Ա. Յովհաննէս Դ. 10), «Որովհետեւ Աստուած Սէր է» (Ա. Յովհաննէս Դ. 8):

Բ) Ցոյց տալու համար Աստուծոյ մեծ սէրը մեզի հանդէպ՝ խաչի վրայ մեռնելով.- «Ո՛չ մէկը ասկէ աւելի մեծ սէր ունի՛ երբ իր կեանքը կու տայ բարեկամներու համար» (Յովհաննէս ԺԵ. 13): «Աստուած մեզի հանդէպ Իր Սէրը յայտնեց անով՝ որ երբ տակաւին մեր մեղքերուն մէջ էինք՝ Քրիստոս մեզի համար մեռաւ» (Հռոմայեցի Ե. 8): «Յիսուս Քրիստոսը՝ որ մեզի համար մեռաւ» (Հռոմայեցի Ը. 34):

Գ) Ձնջելու համար մեր «մեղքեր»ը.- Յիսուս եկաւ «Որպէսզի ջնջէ աշխարհի մեղքը» (Յովհաննէս Ա. 29) եւ փրկէ մեղաւոր մարդկութիւնը.- «Ես եկայ ... աշխարհը

փրկելու» (Յովհաննէս ԺԲ. 47): Քրիստոս «ճշմարտապէս աշխարհի փրկիչն է » (Յովհաննէս Դ. 42): Քրիստոս «Բոլոր մարդոց Փրկիչն է» (Ա. Տիմոթէոս Դ. 10): «Ես եկայ, որպէսզի մարդիկ կեանք ունենան եւ առատօրէն ունենան» (Յովհաննէս Ժ. 10): «Քրիստոսի միջոցով է որ մենք ժառանգորդ դարձանք փրկութեան» (Եփեսացի Ա. 11): Փրկութիւնը մեղքէն ազատագրումն է այս կեանքին մէջ՝ շնորհիւ Քրիստոսի չարչարանքներուն եւ անոր խաչի վրայ զոհագործումին:

Աստուծոյ ծրագիրն էր, որ Յիսուս Քրիստոս այս աշխարհ գայ իբր «Սարդ» եւ զոհուի ու մեռնի մարդոց մեղքերը ջնջելու համար եւ հաշտեցնելու մեզ Աստուծոյ հետ.- Դայրը ուզեց որ Քրիստոսի «Ձեռքով իր հետ հաշտեցնէ ամէն բան, երկինքի մէջ եւ երկրի վրայ ..., խաչի վրայ կատարուած Անոր մահով» (Կողոսացի Ա. 20):

Ուրեմն, ի՞նչ է նպատակը կեանքին (purpose, target of life): Քրիստոնէական անկիւնէն դիտուած՝ հարցումին պատասխանները կրնան ըլլալ հետեւեալները.-

- 1) Գանչնալ, սիրել, ծառայել-պաշտել Աստուած,
- 2) Սիրել մարդկութիւնը եւ ծառայել մարդկութեան,
- 3) Զնազանդ գտնուիլ «Աստուծոյ խօսք»ին, Անոր Պատուիրաններուն,
- 4) Օգնել հիւանդներուն, աղքատներուն եւ բոլոր տեսակի կարիքաւորներուն,
- 5) Փրկիչ Յիսուսի ունեցած սիրոյ մասին խօսիլ ուրիշներուն,
- 6) Աշխատիլ արդարութեան գործադրութեան,
- 7) Եւ արժանի դառնալ «Երկնքի կամ Աստուծոյ Թագաւորութեան», այսինքն՝ արժանանալ «Յաւիտենական Կեանք»ին, որ կը նշանակէ «ՓՐԿՈՒԻԼ»: «Աստուծոյ Թագաւորութիւնը մտնել» բացատրութիւնը Աւետարաններուն մէջ կը նշանակէ «Կեանք մտնել», այսինքն՝ «Յաւիտենական կեանքը ժառանգել», Աստուծոյ «Աստուածային կեանքին մասնակից դառնալ»: Յիսուս ըսաւ.- «Ես կը խոստանամ ձեզի Արքայութիւնը» (Դուկաս ԻԲ. 29):

Կեանքի այս բոլոր «նպատակներ»ուն արմատները յստակ կը գտնենք Աստուածաշունչ Մատեանին մէջ: Հարկ է հետաքրքրուիլ, հետապնդել, գտնել եւ իւրացնել կեանքով, «հաւատքով»:

Մարդկային տկարութեան հետեւանքով, յաճախ կ'անտեսենք, կը մոռնանք մեր կեանքին հիմնական նպատակը: Քրիստոնեաներուն համար միակը, որ ցոյց կրնայ տալ կեանքին նպատակը՝ մարդս չէ, այլ Ինքը՝ Աստուած: Աստուած Ինքն է որ մեզի կ'ըսէ թէ մեր կեանքին նպատակը ինչ է եւ պէտք է ըլլայ:

Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ թէ ո՛վ որ «Բարի պատերազմը կը մղէ, հաւատքը կը պահէ, կեանքի ընթացքը կ'աւարտէ», այսինքն՝ ո՛վ որ կեանքի ճշգրիտ նպատակը կը հետապնդէ՝ այդպիսին պիտի ընդունի կեանքին պսակը կամ «Աստուծոյ Արքայութիւնը» (Բ. Տիմոթէոս Դ. 6-8):

«Կեանքին նպատակը» լրիւ կը բացատրուի, իմաստ կ'առնէ եւ կ'ըմբռնուի, երբ նկատի առնենք, որ «Աստուած ամէն ինչ է եւ ամէն բանի մէջ» (Ա. Կորնթացի ԺԵ. 28):

ՄԻ՝ ՅԱԲԱՏԱՐ «ՃԱԿԱՏԱԳԻՐ»ԻՆ, ԱՅԼ ՅԱԲԱՏԱ՝ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՍԻՐՈՅՆ

Բաւական տարածուած երեւոյթ է (նաեւ քրիստոնեաներու մէջ) հաւատալ «ճակատագիր» կոչուածին: Այսինքն՝ թէ Աստուած «սկիզբէն» նախասահմանած եւ կանխորոշած է մէկը փրկել եւ միւսը դատապարտել, մէկուն փրկութիւն տալ, միւսին՝ կորուստ, մէկուն յաջողութիւն տալ, միւսին՝ ո՛չ, մէկուն հարստութիւն տալ, միւսին ո՛չ, եւայլն...: Ուրիշ խօսքով՝ հաւատք կ'ընծայուի այն համոզումին, որուն համաձայն, մարդոց փրկութիւնը եւ դատապարտութիւնը Աստուած նախապէս արդէն «նախասահմանած» եւ «կանխորոշած» է: Այսինքն՝ «նախասահմանութիւն» (predestination) եզրով կը հասկցուի Աստուծոյ սկիզբէն (նախապէս, «ի յաւիտեանից») կատարած որոշումը բանաւոր արարածներու կեանքին վերաբերեալ: Այս սխալ համոզումը կը կոչուի «ճակատագիր» (destiny), այն իմաստով, որ Աստուծոյ կողմէ մարդոց «ճակատին գրուած» վճիռ մը կայ, որուն համաձայն ի՛նչ որ կը պատահի եւ պիտի պատահի մարդոց կեանքին մէջ՝ Աստուած Ինքը նախասահմանած, նախապէս որոշած եւ գրած է մարդոց ճակատին եւ այն որոշումը փոփոխութեան չ'ենթարկուիր: Այս իմաստով, ամէն մարդ կը ծնի ճակատագիրով մը եւ վերջ: Ասիկա է «ճակատագիր» հասկացողութիւնը եւ անոր հաւատացողներուն կեցուածքը:

Այս համոզումը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ հեթանոսական ժամանակներէն մնացած հաւատալիք, որ կը կոչենք ճակատագրապաշտութիւն (fatalism):

Սակայն, Քրիստոնէական Կրօնքին մէջ ճակատագրապաշտութիւնը անընդունելի է: Մարդ ինքն է իր գործերուն պատասխանատուն եւ փրկուելու փափաքը եւ կամեցողութիւնը մարդուն է: Աստուած «փրկութեան» կանչած է բոլորս: Բացատրենք:

Աստուածաշունչը «նախասահմանութեան» մասին չունի ուսուցում, թէի Պօղոս Առաքեալ «Աստուծոյ Ծրագիրը» շատ կարեւոր կը նկատէ մարդու կեանքին համար: Նոյն Առաքեալը կը փափաքի իր հաւատացեալները իրենց «յոյսին մէջ» ամրացնել, անոնց յայտնելով «Աստուծոյ թաքուն կամ մեզմէ ծածկուած իմաստութիւնը, ... Աստուծոյ իմաստութիւնը, որ սկիզբէն իսկ, յաւիտեաններէն առաջ սահմանած էր մեզի տալ, որպէսզի անով մենք փառաւորուինք» (Ա. Կորնթացի Բ. 7): Ուրիշ առիթով մը, անգամ մը եւս կը գրէ.- «Աստուած բարիին համար գործակից կ'ըլլայ անոնց որոնք կը սիրեն զինքը եւ իր ծրագրին համաձայն իրեն կանչուած են: Աստուած զանոնք սկիզբէն կը ճանչնար եւ սկիզբէն ալ սահմանեց, որ իր Որդիին (Քրիստոսի) հարազատ պատկերը ըլլան...» (Հռոմայեցի Ը. 28-29):

Ուրեմն, ուշադիր. Պօղոս Առաքեալ «Աստուծոյ ծրագրին մէջ» կը զանազանէ երկու տարբեր եւ յստակ տեսակէտ.-

1. Աստուած «Նախապէս գիտէ» (God knows beforehand) եւ

2. Աստուած «Նախապէս կը ճակատագրէ» կամ կը նախասահմանէ (God destines beforehand):

Ուշադիր, Պօղոս Առաքեալ կը շեշտէ Աստուծոյ նախագիտութիւնը եւ ո՛չ թէ «նախասահմանում»ը:

Այս երկուքը բացարձակօրէն պէտք չէ շփոթուին իրարու հետ (these two ideas should not be confused):

Քրիստոնէական այս իրականութիւնները մենք կրնանք ըմբռնելը, երբ նկատի ունենանք Աստուծոյ հետ մարդու հաշտութիւնը (reconciliation) եւ Աստուծոյ կողմէ մարդու որդեգրութիւնը իբր որդի (adoption as son).- Աստուած «Իր սիրով մեզ նախասահմանեց Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով իր որդիները ըլլալու, որովհետեւ այդ էր իր կամքը եւ ծրագիրը» (Եփեսացի Ա. 5): Առաքեալին այս արտայայտութեան եւ բանաձեւումին մէջ ամէն ինչ կը դառնայ հասկնալի:

Ասիկա է Պօղոս Առաքեալին աստուածաբանական մտածողութիւնը, որուն մէջ զետեղուած են.-

1. «Աստուծոյ հաճութիւնը կամ բարեգործութիւնը» (benevolence, Եփեսացի Ա. 9-10),

2. «Աստուծոյ ողորմութիւնը» (mercy, Հռոմայեցի ԺԱ. 30, Եփեսացի Բ. 4-5, Տիտոս Գ. 5),

3. «Աստուծոյ Շնորհքը» (grace, Եփեսացի Ա. 6-7, Հռոմայեցի ԺԱ. 5) եւ

4. «Աստուծոյ սէրը» (love, Ա. Թեսաղոնիկեցի Ա. 4, Բ. Թեսաղոնիկեցի Բ. 13, Հռոմայեցի ԺԱ. 28, Եփեսացի Ա. 5):

Եթէ «նախասահմանուած ըլլալ» կը նշանակէ «սիրուած ըլլալ Աստուծմէ», այդ պարագային այս խորհուրդին մէջ վախճալիք ու զարմանալիք ոչինչ կայ Աստուծոյ հետ կապուած, ընդհակառակը, մարդս ուրախ է ճանչնալու եւ գիտնալու ո՛չ միայն սկիզբը, այլ նաեւ վախճանը «Աստուծոյ ծրագիրին»: Քրիստոնէական Կրօնքը հիմնական խօսք մը ունի.- անոնք, որ «Աստուծոյ ողորմութեան արժանի են, Աստուած զանոնք սկիզբէն պատրաստեց՝ Իր փառքին մասնակից դարձնելու համար» (Հռոմայեցի Թ. 23):

Հետեւաբար, սխալ է այս հոյակապ իրականութիւնը կոչել «ճակատագիր» եւ հաւատալ անոր: Այս իրականութիւնը լիուրի հասկնալի կը դառնայ, երբ հաւատանք եւ ընդունինք, որ Աստուած «Նախ Ինքը սիրեց մեզ» (Ա. Յովհաննէս Դ. 19), խորհելով նաեւ որ «Աստուած սէր է եւ Աստուծոյ սէրը հետեւեալ ձեւով մեզի յայտնուեցաւ.- Աստուած իր Սիածին Որդին դրկեց աշխարհ, որպէսզի Անով կեանք ունենանք» (Ա. Յովհաննէս Դ. 9):

Հետեւաբար, Քրիստոնէական այս հասկացողութիւնը բացարձակապէս կապ չունի «ճակատագիր»ին հետ: Անիկա հետեւանքն է հին հեթանոսական ըմբռնումներու:

Քրիստոնէական մտածողութեան մէջ, ինչպէս Յիսուս Ինքը բազմաթիւ անգամներ յայտնեց, եւ Իր Առաքեալները վերահաստատեցին, «Աստուած մեր Հայրն է» եւ ո՛չ թէ մեր գլուխին վերեւ կեցած բռնապետ մը: Առանց Աստուծոյ սիրոյն ոչինչ տեղի կ'ունենայ:

Ուրեմն, մի՛ հաւատար «ճակատագիր»ին, այլ հաւատայ «Աստուծոյ Սիրոյն»:

ՀԱՇՈՒԵՏՈՒ ԵՆՔ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Աստուած մեզ ստեղծեց՝ ազատ ընտրութիւն կատարելու կարողութեամբ (power of free choice): Աստուած մեզի շնորհեց մեծ ազատութիւն: Կեանքին մէջ, մեր ազատ կամքով, կրնանք հետաձգել կամ նոյնիսկ մերժել մեր այն կամ այն պարտականութիւնը կատարել: Մենք կրնանք նախընտրել ապրիլ բնազդով կամ ներքին, բնածին դրդումով մը (անգլ. impulse), սակայն Աստուած սահմանած է «քննութեան» ժամանակ մը, դատաստան կատարելու ժամանակ մը: Դատաստան կատարելու (դատելու) նպատակներէն մէկը պիտի ըլլայ՝ ցոյց տալ թէ մենք ինչպէ՞ս գործածած ենք «մեզի շնորհուած ազատութիւնը» (ինչպէս ապրած ենք ու գործած), այսինքն՝ մեր ժամանակը, մեր կարողութիւնները եւ ուրիշ զանազան շնորհքներ, որոնք ձրիօրէն եւ շռայլօրէն Աստուած տուած է մեզի: Եւ այդ քննութեան արդիւնքներէն կախում պիտի ունենայ մեր յաւիտենական վիճակը:

Հաշուետուութեան օրը (անգլ. accountability), դատաստան կատարելու կամ դատելու օրը տեղի պիտի ունենայ՝ երբ Յիսուս Քրիստոս «երկրորդ անգամ» պիտի գայ, ինչպէս Ինքը ըսաւ.- Երբ Մարդու Որդին (Յիսուս Քրիստոս) գայ իր փառքով եւ բոլոր հրեշտակներով, այն ատեն պիտի նստի իր փառքի գահին վրայ, եւ իր դիմաց պիտի հաւաքուին բոլոր ազգերը. զանոնք պիտի գատէ իրարմէ՝ ինչպէս հովիւր կը գատէ ոչխարները այծերէն. ոչխարները իր աջ կողմը պիտի կեցնէ, իսկ այծերը՝ ձախ կողմ: Յետոյ իր աջ կողմը կեցողներուն պիտի ըսէ. Եկէ՛ք իմ Հօրս կողմէ օրհնուածներ եւ ժառանգեցէ՛ք այն արքայութիւնը, որ ձեզի համար աշխարհի սկիզբէն պատրաստուած է» (Մատթէոս ԻԵ. 31-34):

Յիսուսի այս խօսքերը ցոյց կու տան, որ ամէն մարդ հաշուետու (անգլ. accountable) պիտի ըլլայ այն ամէն ինչի համար, որ ըսած է, խօսած է կամ կատարած է:

Ամենքս ալ ենթակայ ենք այս հաշուետուութեան: Ազատուն չկայ:

Պօղոս Առաքեալ քանի մը բառերով յստակ կը գրէ.- «Բոլորս ալ Քրիստոսի ատեանին դիմաց պիտի կանգնինք, որպէսզի իւրաքանչիւրը իր մարմինով ընդունի հատուցումը երկրի վրայ իր կատարած բարի կամ չար գործերուն» (Բ. Կորնթացի Ե. 10):

Նոյն Պօղոս Առաքեալը ուժեղ կերպով ինքզինքը հաշուետու կը զգայ Աստուծոյ՝ իր անձնական կեանքին համար, երբ կը գրէ.- «Տէրն է որ զիս կը դատէ» (Ա. Կորնթացի Դ. 4), իսկ ուրիշ տեղ մը կ'աւելցնէ.- «Դուք ձեզ մի՛ խաբէք. կարելի չէ Աստուծոյ քթին խնթալ: Սարդ ինչ որ ցանէ՝ այդ կը հնձէ: Ո՛վ որ իր մարմնի անդաստանին մէջ կը ցանէ՝ մահ պիտի հնձէ իր մարմինէն, իսկ ո՛վ որ Սուրբ Զոգիի անդաստանին մէջ ցանէ՝ յաւիտենական կեանք պիտի քաղէ Սուրբ Զոգիէն» (Գաղատացի 2. 7-8):

Դատաստանի կամ «քննութեան օրը» ուշ կամ կանուխ պիտի գայ, եւ Յիսուս կ'ըսէ թէ այդ օր մեզմէ իւրաքանչիւրիս կեանքին հաշուեցոյցը, կեանքին տեղեկագիրը (անգլ. record) պիտի բացուի...: Բայց ինչու՞ Աստուած մեր կեանքին հաշուետուութիւնը կ'ուզէ...: Որովհետեւ չա՞ր է: Անշուշտ ո՛չ: Մեր կեանքին հաշուետուութիւնը կ'ուզէ, որովհետեւ մեզ կը սիրէ, մեզի հանդէպ հոգատար է, կը հետաքրքրուի ինչ որ կ'ընենք: Մենք կարելոր ենք Իրեն համար: Ան եթէ մեզ չսիրէր՝ մեզ պիտի չդատեր: Զաշուետուութիւնը հիմնուած չէ Աստուծոյ պատժական դատաստանին վրայ (God's punitive justice), այլ Անոր սիրոյն վրայ:

Անշուշտ, շատ հաճելի չէ լսել որ Աստուած «Դատաւոր» է, սակայն պետք է լաւ նկատի ունենալ, Աստուած է՝ որ մեզ ստեղծած է, Աստուած է՝ որ տուած է մեզի ինչ որ ունինք, Աստուած է, որ Իր Որդին՝ Յիսուս Քրիստոսը աշխարհ ղրկեց, որպէսզի փրկէ մեզ, որպէսզի մենք կեանք ունենանք...: Ասոր համար ալ Աստուած ակնկալութիւններ ունի մեզմէ, որոնց ճամբով կը չափէ ու կը կշռէ մեր բոլոր խօսքերն ու գործերը: Մենք հաշուետու ենք Իրեն:

Օր մը, մեզմէ ամեն մէկը Աստուծոյ դիմաց պիտի կանգնի ՂԱՏՈՒԵԼՈՒ ԶԱՄԱՐ: Ասկէ աւելի ուրիշ ի՞նչ կարելոր կրնայ ըլլալ մեր կեանքին մէջ: Ուրեմն, մեր անձնական պատասխանատուութիւնը ամէնէն կարելոր ճշմարտութիւնը եւ իրականութիւնը պէտք է ըլլայ: Աստուած մեզի կեանք մը եւ դիրք մը շնորհած է (position) եւ անոր համար ալ Աստուծոյ պատասխան մը պիտի տանք մեր կեանքի մասին:

Յիսուսի պատմած առակներէն մէկուն՝ «Անառակ որդի»ն, (Ղուկաս ԺԵ. 11-32), իր անձնական թշուառ վիճակին համար չմեղադրեց իր սեփական հայրը: Ընդհակառակը, ընդունեցաւ ամբողջական պատասխանատուութիւնը իր որոշումին, իր առած քայլին եւ հետեւանքներուն՝ երբ իր հօր ըսաւ.- «Յայր, մեղանչեցի երկինքի եւ քու դիմացդ. այլեւս արժանի չեմ քու որդիդ կոչուելու...»: Այս անձնական հաշուետու կեցուածքի խոստովանութեան համար էր, որ ան արժանացաւ իր հօր ուրախութեամբ լեցուն ներումին:

Պետրոս Առաքեալ գեղեցիկ կերպով կը գրէ.- «Տէրը... չ'ուզեր որ ո'նէ մէկը կորսուի, այլ կ'ուզէ որ բոլորն ալ ապաշխարելու առիթ ունենան» (Բ. Պետրոս Գ. 9): Աշխարհի վերջաւորութեան՝ Աստուծոյ մեծագոյն ուրախութիւնը պիտի ըլլայ ըսել բոլոր անոնց, որոնք հաւատարիմ եւ հաշուետու մնացած են Իրեն: Յիսուս է ըսողը.- «Եկէ՛ք, իմ Յօրս օրհնեալները, ժառանգեցէ՛ք Արքայութիւնը, որ ձեզի համար պատրաստուած է աշխարհիս սկիզբէն» (Մատթէոս ԻԵ. 34): Իսկ ուրիշ տեղ մը.- «Մի՛ վախճար, փոքրիկ հօտ, որովհետեւ ձեր Յայրը հաճեցաւ ձեզի տալ Արքայութիւնը» (Ղուկաս ԺԲ. 32):

Իսկապէս մեծ է Աստուծոյ սէրը իր մարդ արարածին հանդէպ: Աստուած մեծ սիրով Իր Արքայութիւնը պիտի տայ Իր այն ծառաներուն, որոնք հաւատարիմ մնացած Իրեն՝ սիրով, ծառայութեամբ եւ հնազանդութեամբ:

Կեանքը դիրաբեկ է, շունչի մը չափ կարճ է: Որեւէ վայրկեան ուղեղի կամ սրտի կաթուած մը, լուրջ հիւանդութիւն մը, կամ ինքնաշարժի արկած մը կրնայ պատճառ դառնալ մեր մահուան: Եթէ մենք պիտի ներկայանանք Աստուծոյ դիմաց ի՞նչ տեսակ հաշիւ պիտի տանք Աստուծոյ մեր ապրած կեանքի մասին...:

ՅԻՍՈՒՄ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՋ ՆԵՐԿԱ՞Յ Է ԱՅՍՕՐ

Աստուածաշունչ Գիրքը եւ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ շարունակական Աւանդութիւնը հաստատապէս պիտի ըստ «ԱՅՈ՛Ւ»:

Ա) Մատթէոս Առաքեալը իր Աւետարանը կը սկսի Յիսուսի անուանակոչումը յիշելով, թէ Անոր անունը պիտի ըլլայ «Էմմանուէլ», որ կը նշանակէ «Աստուած մեզի հետ» (Մատթէոս Ա. 23): Նոյն Առաքեալը իր Աւետարանը կ'աւարտէ Յիսուսի նշանաւոր մէկ խօսքով, որ կ'ըսէ.- «Ես ձեզի հետ եմ ամէն օր, մինչեւ աշխարհի վերջը» (Մատթէոս ԻԸ. 20):

Բ) Յիսուս Ինքը կը խոստանայ Հօր հետ օթեւանիւքնակիլ անոնց սրտին մէջ, որոնք կը սիրեն զԻնքը եւ կը պահեն Իր խօսքերը.- «Եթէ մէկը Զիս սիրէ՝ պիտի պահէ իմ խօսքս եւ Հայրս պիտի սիրէ զինքը եւ անոր քով պիտի գանք ու պիտի օթեւանինք անոր մօտ» (Յովհաննէս ԺԴ. 23): Դարձեալ Յիսուս Ինքն է, որ Իր Առաքեալներուն կը խոստանայ տալ Սուրբ Հոգիին օգնութիւնը, որ ճշմարտութեան մէջ պիտի առաջնորդէ Առաքեալները (Յովհաննէս ԺԶ. 12-15):

Գ) «Առաքեալներու Գործեր»ը երբ կը կարդանք, կը տեսնենք թէ Յիսուս կը շարունակէ ապրիլ Սուրբ Հոգիին տուած շնորհքին մէջ, որ սփռեց Ան իրեն հաւատացողներուն վրայ.- «Յիսուս, Իր Հօրմէն առնելով Սուրբ Հոգին, որ խոստացեր էր տալ, զԱյն մեր վրայ սփռեց...» (Առաքեալներու Գործեր Բ. 33): Պօղոս Առաքեալ հետեւեալ ձեւով կ'արտայայտէ այս վերջինը.- «Մենք բոլորս, հրեայ թէ յոյն, ծառայ թէ ազատ, նոյն Հոգիով մկրտուեցանք՝ մէկ մարմին կազմելու համար եւ ամէնքս ալ նոյն Հոգիէն խմեցինք» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 13):

Դ) Դարձեալ Յիսուսն է, որ Սողոսի -ապագայ Պողոս Առաքեալին- կողմէ կը հալածուի եւ կը յայտնուի ու կը խօսի անոր՝ արմատապէս դարձի բերելով զայն (Առաքեալներու Գործեր Թ. 1-5):

Այս բոլորը նկատի ունենալով, մենք կրնանք ըսել, որ Յիսուս Քրիստոս աշխարհի մէջ ներկայ է երեք կերպով:

1. Իբր յարութիւն առած Տէր եւ Աստուած՝ Ան ներկայ է ամբողջ տիեզերքին մէջ:

2. Սուրբ Մկրտութեան ճամբով Յիսուս ներկայ է ամբողջ Քրիստոնեայ հասարակութեան մէջ եւ ներկայ է այդ հասարակութեան ամէն մէկ անդամին մէջ, որոնք անհատապէս եւ հաւաքաբար (միասին) կը կազմեն Իր մարմինը.- «Դուք թէեւ առանձին-առանձին անդամներ էք, բայց միասնաբար կը կազմէք Քրիստոսի մարմինը» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 27):

3. Սուրբ Հաղորդութեան մէջ Յիսուս ներկայ է իւրաքանչեւ ձեռով՝ արտաքնապէս նիւթական հացին եւ գինիի երեւոյթին տակ:

Հետեւաբար, Յիսուս աշխարհի մէջ ներկայ է այսօր, ինչպէս ներկայ է մեզմէ իւրաքանչիւրին մէջ, որ կը հաւատանք Իրեն, իբր Տէր, իբր Աստուած եւ իբր Փրկիչ:

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՍԵՂՔԵՐՈՒ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

«Եթե չապաշխարեք՝
բոլորդ ալ նոյնպէս պիտի կորսուիք»

(Աւետարան Ղուկասի, ԺԳ. 5)

Ապաշխարութիւնը Եկեղեցւոյ Եօթը Խորհուրդներէն մէկն է: Երբ կ'ըսենք Եկեղեցւոյ «Խորհուրդներ» (Sacrament), կը հասկնանք այն Շնորհքները կամ Պարգեւները, որոնք հաւատացեալներուն կը շնորհուին Աստուծոյ Սբ. Զոգիին միջոցով: Խորհուրդները Յիսուս Քրիստոսի կողմէ հաստատուած են եւ մեզի կը բերեն Աստուծոյ ներկայութիւնը, օրհնութիւնը եւ զօրութիւնը:

«Ապաշխարել» կամ «Ապաշխարութեան Խորհուրդ» կը նշանակէ անկեղծ եւ գիտակից տրամադրութեամբ ցաւիլ եւ զղջալ՝ Աստուծոյ եւ մարդոց դէմ գործուած ո՛րեւէ թեթեւ կամ ծանր յանցանքներու եւ մեղքերու համար:

Թէեւ մարդս Սկրտութեամբ Քրիստոնեայ կը դառնայ, կը մաքրուի սկզբնական մեղքէն եւ այլեւս Քրիստոսի Խորհրդական Մարմինին (Եկեղեցիին) մաս կը կազմէ եւ անդամ կը դառնայ Եկեղեցիին, յանձն առնելով «ապրիլ» Աստուծոյ եւ Եկեղեցւոյ Օրէնքներուն համաձայն, սակայն մարդկային բնութեան տկարութեան հետեւանքով, ինչպէս նաեւ ընկերութեան վատ ազդեցութիւններուն պատճառով, մարդս կը տկարանայ, գիտակցութեամբ կամ անգիտակցութեամբ կ'անտեսէ այդ օրէնքները, կը թերանայ իր քրիստոնէական պարտականութիւններուն մէջ եւ Աստուծոյ եւ մարդոց հանդէպ կը գործէ մեղքեր:

Մարդուս հոգեկան եւ բարոյական այս վիճակը մեղանջում (Մեղաւորութիւն) մըն է, այսինքն՝ Աստուծոյ

առջեւ յանցաւոր ու մեղաւոր: «Ձեր մեղքերն են, որ բաժանում ստեղծած են Աստուծոյ եւ ձեր միջեւ» (Եսայի ԾԹ. 2):

Ապաշխարիութեան միջոցով է որ մեղաւոր մարդս Աստուծոյ ներումին կ'արժանանայ եւ կրկին կը հաստատուի իր անմեղ վիճակին մէջ, խոստանալով Աստուծոյ, որ կրկին անգամ պիտի չմեղանչէ:

Ապաշխարութիւնը տեղի կ'ունենայ աղօթքով, զղջումով, ինչպէս նաեւ բարի եւ աստուածահաճոյ գործեր կատարելով եւ մարդկային զեխ զուարճութիւններէ եւ հաճոյքներէ գիտակցաբար ինքզինքը զրկելով:

«Ապաշխարել» կը նշանակէ դադրիլ մեղանչելէ:

Ապաշխարութեան ամենէն կարեւոր բաժինը «Մեղքերու խոստովանութիւն»ն է կամ խոստովանանքը: Մեղքերու խոստովանութեան ընթացքին, խոստովանող անհատը մտամփոփ՝ ինքզինքը պէտք է ամբողջութեամբ զգայ Աստուծոյ ներկայութեան, երկիւղածութեամբ Անոր ներկայութիւնը ապրի, իր ցաւը յայտնէ Աստուծոյ եւ խոստանայ անգամ մը եւս չմեղանչել:

Եկեղեցականը, որ Աստուծոյ ներկայացուցիչն է, փոխանորդաբար կը լսէ եւ խոստովանութեան աւարտին՝ ներում կամ թողութիւն կու տայ մեղաւորին, որ իր մեղքերէն սրբուած, Աստուծոյ հետ հոգեպէս հաշտուած ու մխիթարուած՝ պատրաստ կ'ըլլայ Աստուծոյ հետ յարաբերելու, հաղորդուելու եւ իր կեանքը Աստուծոյ ճանապարհով ապրելու:

Դաւիթ Մարգարէն կ'ըսէ.-

«Մեղքերս քեզի յայտնեցի, անօրէնութիւնս չծածկեցի, ըսի՝ Տիրոջ խոստովանիմ յանցանքներս,

եւ դուն ներեցիր մեղքս ու ջնջեցիր պատիժս:

Ասոր համար, աստուածապաշտ ամէն մարդ աղօթքով պիտի դիմէ քեզի,

ամէն անգամ՝ երբ անդրադառնայ թէ մեղքի մէջ կը գտնուի» (Սաղմոս 32 [31], 5-6):

Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ մեղքերու խոստովանութիւնը կամ խոստովանանքը տեղի կ'ունենայ

խմբական կամ հաւաքական ձեւով՝ Սուրբ Պատարագի ընթացքին, Սուրբ Հաղորդութենէն անմիջապէս առաջ: Սարկաւազներէն կամ Դպիրներէն մէկը կը կարդայ մեղքերու ցանկ մը, որուն մէջ կը յիշուին մարդոց կողմէ գործադրուած զանազան տեսակի մեղքեր, մեղքեր՝ որոնք հաւատացեալ մարդը կրնայ գործած ըլլալ հոգիով, մտածումով, խօսքով, մարմինիով եւ զանազան տեսակի գործերով:

Խոստովանողները ընդհանրապէս ծունկի կու գան: Խոնարհութեամբ, մտամփոփ ու ցաւով կը հետեւին արարողութեան, իրենց միտքերը կեդրոնացնելով այն մեղքերուն վրայ, որոնք գործած են: Գիտակից զղջում կը յայտնեն անոնց համար եւ եկեղեցականէն կը խնդրեն, որ իրեն տրուած իշխանութեամբ եւ Տէր Յիսուսի անունով ներում շնորհէ իրենց գործած մեղքերուն: Խոստովանանքի աւարտին, եկեղեցականը ներում կամ մեղքերու արծակում կու տայ Աստուծոյ՝ Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով, յանձնարարելով եւ թելադրելով, որ հաղորդակից դառնան եկեղեցւոյ Խորհուրդներուն եւ բարի գործերով ալ արժանի դառնան Երկնքի Արքայութեան կամ Յաւիտենական Կեանքէն:

«Աղբիւր անմահութեան,
աղբիւրի պէս՝ իմ սրտէս ալ
ապաշխարութեան արցունք հոսեցուր,
ինչպէս պոռնիկ կնոջ աչքերէն,
որպէսզի այս աշխարհէն ելլելէս առաջ՝
հոգիիս մեղքերը լուան.
ողորմէ՛ քու արարածներուդ
եւ ինձի՝ մեծ մեղաւորիս»

(Սբ. Ներսէս Շնորհալի, Հաւատով Խոստովանիմ, 18րդ տուն):

Խումբով կամ խմբական Խոստովանութենէն զատ, եթէ մէկը, ո՛րեւէ պատճառով, առանձին կը փափաքի կատարել իր Խոստովանանքը, յարմարատեանին կրնայ ներկայանալ եկեղեցականին եւ առանձին Խոստովանիլ եւ իր մեղքերուն ներում ստանալ:

Մեղքերու խոստովանանքին անմիջապես կը յաջորդէ Սուրբ Զաղորդութիւնը, որ կենսական սնունդ մըն է մարդուս հոգիին համար, որուն միջոցով հաւատացեալը մտերիմ յարաբերութեամբ եւ հաւատարմութեամբ կ'ապրի Աստուծոյ հետ:

Հայ Առաքելական Եկեղեցիին պատկանող հաւատացեալները անհրաժեշտ է որ յաճախ խոստովանին իրենց մեղքերը եւ Սուրբ Զաղորդութիւն ստանան, որպէսզի Աստուծոյ հետ պահեն իրենց կապը եւ ապրին Քրիստոնէական Հաւատքով:

«Ճաշակեցէ՛ք եւ տեսէ՛ք թէ որքան քաղցր է Տէրը»:

ԿՐ ՍԱՅԹԱՔԻՆՔ... ԵՒ ԿՐ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆԻՆՔ

Օրինակով մը կ'ուզեն սկսիլ:

Ամէնքս ալ փորձով գիտենք, թէ երբ բաժակ մը ջուրի մէջ քիչ մը ձէթ թափենք, ջուրը եւ ձէթը իրարու չեն խառնուիր: Ձէթը ջուրին տակ չի' մնար, կը բարձրանայ ջուրին երեսը եւ երկուքը կը մնան անխառն, կը մնան անջատ:

Այս բնական երեւոյթէն Քրիստոնեան կրնայ երկու կարեւոր դասեր քաղել:

Նախ, ինչպէս ձէթը չի' խառնուիր ջուրին, Քրիստոնեան ալ չի' խառնուիր աշխարհի չարիքներուն եւ մեղքերուն, չի' միանար անոնց: Գիտակից Քրիստոնեան, որքան կարելի է շուտով, ինքզինքը կը փորձէ անջատել, կը փորձէ հեռացնել աշխարհը խեղդող մեղքերէն եւ կը փորձէ վերականգնել ինքզինքը եւ վերադառնալ Աստուծոյ:

Երկրորդ, ինչպէս ջուրին մէջ թափած ձէթը չի' մնար բաժակին յատակը եւ շուտով կը բարձրանայ վեր՝ ջուրին երեսը, այսպէս ալ Քրիստոնեան կրնայ սայթաքիլ, իյնալ մեղքի մէջ, բայց ան կ'իյնայ ժամանակաւորապէս. ան յատուկ ճիգով միշտ կը բարձրանայ, կը վերականգնի: Իսկական Քրիստոնեան, իսկական հաւատացեալը կամ սուրբը ան չէ, որ չի' սայթաքիր կամ մեղքի մէջ չիյնար, այլ ան, որ ամէն սայթաքումէ ետք, ամէն անկումէ ետք կ'աշխատի կրկին վերականգնիլ հոգեպէս: Մենք, մեր տկար բնութեամբ, միշտ ենթակայ ենք մեղքեր գործելու եւ պիտի գործենք, բայց կ'աշխատինք չմնալ մեղքի մէջ, կ'աշխատինք կրկին բարձրանալ եւ վերականգնիլ ապաշխարութեան միջոցով, մեղքերու խոստովանութեան միջոցով եւ կ'աշխատինք վերադառնալ Աստուծոյ: Մենք իբր մարդ կը մեղանչենք, բայց շուտով Աստուծոյ սիրոյն կ'ապաւինինք, որպէսզի Ան՝ իբր Աստ-

ուած ներէ մեզի: «Ես իբր մարդ մեղանչեցի, դուն իբր Աստուած ներէ ինձի»: Այս հաւատքը եւ այս գիտակցութիւնն է Քրիստոնեայ անհատին հոգեպէս վերականգնելու գաղտնիքը եւ լծակը:

Շատ հաւանաբար, դիտումնաւոր կերպով Յիսուս իր հետեւորդները, իր հաւատացեալները կոչեց «ոչխար» եւ ո՛չ թէ «խոզ»: Ոչխարը, երբ ցեխի կամ ջուրի մէջ իյնայ, հոն չի՛ մնար, իսկոյն ոստումով մը դուրս կը փորձէ ելլել, ինքզինքը կը մաքրէ եւ կը հեռանայ այդ տեղէն: Մինչ խոզը, երբ ցեխի մէջ իյնայ, կը սիրէ հոն մնալ, թաւալիլ այդ կեղտոտ ջուրին մէջ: Յիսուս մեզ «ոչխար» կոչեց, որովհետեւ իր հաւատացեալները երբեք «ինկած» չեն մնար, այլ իր շնորհքով կը բարձրանան, կը վերականգնին ամէն մէկ մեղաւոր անկումէ ետք:

Ճգնաւոր վանականի մը կը հարցնեն.- Վանքի մէջ՝ ամբողջ օրը ի՞նչ կ'ընէք: Ան գիտակից շեշտով կը պատասխանէ.- Կը սայթաքինք եւ կը վերականգնինք: Կը սայթաքինք եւ կը վերականգնինք: Կը սայթաքինք եւ դարձեալ կը վերականգնինք:

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՈՒՒՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ուխտագնացութիւնը (ուխտ + երթալ) կրօնական նպատակով ճամբորդութիւն մըն է դէպի Քրիստոնէական զանազան Սրբավայրեր կամ Ուխտավայրեր: Այս ճամբորդութիւնը «հոգեւոր ուղեւորութիւն» կամ հոգեւոր այցելութիւն մըն է դէպի Սուրբերու գերեզմաններուն, Մարտիրոսներու կամ Նահատակներու վկայարաններուն եւ կամ եկեղեցական ու վանական կեդրոններուն, ուր կը գտնուին այս կամ այդ Սուրբին մասունքները: Ուխտագնացութիւնները, հինէն ի վեր կատարուած են զուտ «կրօնական եւ բարեպաշտական» նպատակներով: Մեր օրերուն, այս նպատակին վրայ, աւելցած են նաեւ զբօսապտոյտներու (tourism) յատուկ ծրագիրներ:

Սակայն, Ուխտագնացութեան հիմնական նպատակն է «սրբազան» կեդրոններու կամ Սրբավայրերու մէջ հաւատքի բաղձանք մը իրականացնել, աղօթքի նուիրուիլ, ապաշխարել, Աստուծոյ գերբնական օգնութիւն, հոգեկան ոյժ եւ մխիթարանք ստանալ, ներքին խաղաղութիւն գտնել, բժշկութիւն եւ գործերու յաջողութիւն խնդրել, ծանր հոգերէ կազդուրուիլ, բարի ուխտ մը կատարել, Աստուծոյ մասնայատուկ երախտագիտութիւն կամ շնորհակալութիւն յայտնել, եւայլն:

Հին օրերու հաւատացեալ ուխտաւորները այս բոլորը յաճախ կը կատարէին խոր երկիւղածութեամբ եւ հաւատքով, ծոմապահութեամբ, պահեցողութեամբ, ինքնաքննութեամբ, բարեպաշտական աղօթքներով, կրօնական ապրումներով եւ արտայայտութիւններով օծուն, հետերնին մինչեւ իսկ հիւանդներ տանելով, ինչպէս նաեւ Սրբավայրերու մէջ կատարուած ծիսական եւ աղօթական արարողութիւններուն ներկայ գտնուելով, անոնց մասնակցելով եւ միասին աղօթելով: Ուխտագնացութիւնները, անշուշտ, առիթներ էին նաեւ Սրբավայրերու պատմութեան ծանօթանալու, տեղեակ դառ-

նալու անոնց կրօնական եւ հոգեւոր մշակոյթին, Սուրբերու կեանքին եւ Սուրբերու մասունքներուն երկրպագութիւն ընելու եւ հաւատքի զօրութեամբ աղօթելու: Ուխտաւորները հոգեկան մեծ բաւարարութեամբ կը վերադառնային իրենց տուները:

Երբ Ուխտագնացութեան մասին կը խօսուի, հարկ է գիտնալ թէ ի՞նչ է «Ուխտ»ը, ի՞նչ է «Ուխտի վայր»ը կամ Սրբավայրը, ո՞վ է «Ուխտաւորը» եւ ի՞նչ են «Ուխտաւորին պարտականութիւնները»:

Քրիստոնէական մտածողութեան մէջ ընդհանրապէս կ'ըսուի թէ «Քրիստոնէայ հաւատացեալը» այս աշխարհի վրայ պանդուխտ մըն է, ուղեւոր մըն է՝ ու՛ր ալ ապրի: Պանդուխտ մըն է, այո՛, բայց երկինքէն ինկած հրեշտակ մը՝ որ երկինքը կ'երագէ, Աստուծոյ ներկայութիւնը կը փնտռէ, Աստուծոյ երագովը կ'ապրի: «Ուխտը» մարդս կ'օղակէ Աստուծոյ, մարդուս հոգիին ներքին լոյս եւ յոյս կը բերէ, անոր հաւատքը կը զօրացնէ եւ անոր վստահութիւնը կ'արտայայտէ հանդէպ Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի:

Իսկ «Ուխտաւոր»ը այն անձն է, որ հոգեկան լուրջ ցանկութեամբ, հաւատքով, երկիւղածութեամբ եւ հոգեւոր տրամադրութիւններով լեցուն՝ Ուխտագնացութիւն կը կատարէ, «Ուխտի կ'երթայ», «Ուխտ կը կատարէ», այսինքն Աստուծոյ համար բարի գործ մը «կը խոստանայ» կատարել եւ կամ Աստուծոյ մէկ Սուրբին բարեխօսութեան դիմելով՝ Աստուծոյ կ'ակնկալէ հոգեկան ու կեանքի օրհնութիւններ, բարիքներ, շնորհքներ: Հիմնականօրէն, ասիկա է Քրիստոնէական Ուխտագնացութեան կրօնական իմաստը եւ հիմնական բովանդակութիւնը:

Այս իմաստով հասկնալի կը դառնայ Պատարագիչ Եկեղեցականին մէկ խնդրանքը Աստուծոյ Ուխտաւորներու համար.- «Յիշէ՛, ո՛վ Տէր, ողորմէ՛ եւ օրհնէ՛ ուխտաւորները եւ Քու Սուրբ Եկեղեցիիդ նուիրատուները եւ բոլոր անոնք՝ որոնք ողորմածօրէն աղքատները կը յիշեն» (Սբ. Պատարագ):

Այս գաղափարները եւ հասկացողութիւնները շատ կարելոր են, լաւ հասկնալու համար Քրիստոնէական Ուխտագնացութեան ներքին իմաստը, հոգեւոր-կրօնական նշանակութիւնը, որովհետեւ Ուխտագնացութիւնը ցոյց կու տայ հաւատացեալ մարդուն հաւատքի կեցուածքը, ինչպէս նաեւ հաւատացեալ մարդուն Աստուծոյ հետ ունեցած յարաբերութիւնը:

Քրիստոնէայ բոլոր Եկեղեցիներն ալ, Հայ, Յոյն, Ասորի, Ղպտի եւ Լատին ժողովուրդները, բացի Երուսաղէմէն, դարերու ընթացքին ունեցած են իրենց յատուկ ու սեփական Ուխտավայրերը, ուր այս կամ այն Սուրբին մասունքները երկիւղածութեամբ կը պահուէին եւ պաշտօնապէս կը մեծարուէին հաւատքով:

Քրիստոնէութեան առաջին դարերէն՝ Երուսաղէմ Քաղաքը եւ շրջակայքը (Պաղեստինը) բոլոր Քրիստոնէաներուն համար դարձաւ ամենակարեւոր Սրբավայրը, որովհետեւ մեր Փրկիչը՝ Յիսուս Քրիստոսս հոն ծնաւ, հոն ապրեցաւ, հոն քարոզեց, հոն հրաշքներ եւ բժշկութիւններ կատարեց, հոն մխիթարեց, հոն չարչարուեցաւ, հոն Իր արիւնը թափեց, հոն խաչուեցաւ, հոն մեռաւ եւ հոն թաղուեցաւ, հոն ալ յարութիւն առաւ...: Քրիստոնէայ աշխարհին մեծագոյն Սրբավայրը:

Դարերու ընթացքին, բացի Երուսաղէմ քաղաքէն, նոյն տեսակի Ուխտագնացութիւններ կազմակերպուեցան նաեւ դէպի առաջին դարերու Քրիստոնէական Կեանքին կապուած որոշ քաղաքներ.- դէպի Անտիոք, Տարսոն, Եփեսոս, Հռոմ, Կ. Պոլիս, որոնք Քրիստոնէական Հաւատքի կեդրոններ հանդիսացեր էին եւ ուր կը պահուէին մագմաթի սուրբերու մասունքներ: Ի վերջոյ, քրիստոնէայ մարդը բնականօրէն կը փափաքի այցելել այն վայրերը, ուր Տէրը՝ Յիսուս Քրիստոսս կամ Իր Առաքեալները եւ կամ մարտիրոսները եւ Սուրբերը ապրած են...:

Այս իմաստով, Միջին դարերուն, Քրիստոնէայ աշխարհի մէջ Ուխտագնացութիւնները հասած են մեծ չափերու:

1915ի Հայկական Ցեղասպանութենէն առաջ, Դ. դարէն սկսեալ, Արեւմտեան Հայաստանի մէջ, մենք՝ Հայերս ունէինք 2500է աւելի մեծ ու փոքր Վանքեր եւ հազարաւոր եկեղեցիներ, ամէն մէկը Սուրբի մը կամ Սուրբերու մասունքներով: Այս իմաստով, ամէն մէկ Վանք ու եկեղեցի ունէր իր Ուխտագնացութեան Օրը, ընդհանրապէս եկեղեցւոյ Անուանակոչութեան Օրը, երբ ժողովրդական մեծ (երբեմն օրեր տեւող) Ուխտագնացութիւններ կը կազմակերպուէին դէպի այդ Սրբավայրերը՝ խոր հաւատքով ներկայ գտնուելու ծիսական ու բարեպաշտական արարողութիւններու եւ ապա նաեւ ժողովրդական տօնակատարութիւններու: Բազմաթիւ էին Հայաստանի համբաւաւոր Սրբավայրերը: Հոն կը կատարուէին Սբ. Պատարագներ եւ Խոստովանանքներ, կը կատարուէին հսկումներ, մատաղներ, աղքատներու նուէրներ, մոմավառութիւն, ինչպէս նաեւ ժողովրդային տօնական պարեր ու խրախճանքներ: Կ'օրհնուէին ողջերը, կ'օրհնուէին նաեւ ննջեցեալները: Այսպէս է որ տեղի կ'ունենար Երկինքին ու երկրին հաշտութիւնը, Աստուծոյ եւ մարդուն մերձեցումը: Հայաստանի Ուխտավայրերը եւ հոն կատարուած աղօթքները կը բաւէին մեր հաւատացեալ ժողովուրդի հոգին պահելու խաղաղ, կենսունակ եւ հաւասար կշիռի մէջ:

Այսօր, Հայ եկեղեցւոյ մէջ երկու հիմնական Ուխտագնացութիւններ պահուած են, մէկը դէպի դարաւոր ու պատմական Սուրբ Էջմիածին (4րդ դարուն Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչի տեսիլքով հիմնուած եւ կառուցուած Հայ եկեղեցւոյ Կաթողիկոսութեան կեդրոնատեղին) եւ միւսը դէպի Երուսաղէմ: Վերջին տարիներուն, ստեղծուած է երրորդ տեսակ մը՝ այս անգամ դէպի Արեւմտեան Հայաստան (ներկայիս՝ Թուրքիա), ուր պարբերաբար, խումբ-խումբ Հայեր կ'առաջնորդուին դէպի Պատմական Հայաստան: Այս այցելութիւնները թէեւ կը կոչուին «ուխտագնացութիւն», սակայն հին օրերու կրօնական Ուխտագնացութիւններուն չեն նմանիր: Անոնք կը կատարուին ազգային եւ զգացական աշխարհներ եւ կամ զբօ-

սապտոյտներու (թուրիստական) հետաքրքրութիւններ քաւարարելու նպատակով:

Ուխտագնացութեան գաղափարը, Քրիստոնէութեան մէջ շատ հին կրօնական ասանդութիւն մըն է, որ ուժեղ ծաւալ ստացած է Դ. դարէն սկսեալ, երբ Հռոմէացի Կոստանդիանոս Կայսրը Քրիստոնէայ դարձաւ, Քրիստոնէութեան ազատութիւն շնորհեց եւ իր մայրը՝ Զեղինէ Թագուհին պաշտօնապէս Երուսաղէմ այցելեց 326 թուականին:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ.- Մեր ժողովուրդին մէջ ասանդութիւն մը գոյութիւն ունէր, որուն համաձայն, Ուխտաւորները, սկսելէ առաջ իրենց Ուխտագնացութիւնը, կու գային եկեղեցի, կը ներկայանային Հոգեւոր Հովիւին եւ Սբ. Պատարագի քարոզի աւարտին կամ Պատարագի աւարտին՝ միասնաբար կ'աղօթէին եւ Պատարագիչ Քահանան օրհնութիւններ կը փոխանցէր իր շուրջառը տարածելով ուխտաւորներուն վրայ: Հաւատացեալները Աստուծոյ օրհնութիւնը ստանալէ յետոյ կը մեկնէին իրենց «Հոգեւոր Լոյսի» Ուխտագնացութեան: Ուխտագնացութենէն վերադարձին, դարձեալ կը ներկանային եկեղեցի, դարձեալ աղօթքներ կը կատարուէին, փառք կու տային եւ շնորհակալութիւն կը յայտնէին Աստուծոյ՝ իրենց կատարած «Հոգեւոր Լոյսի» Ուխտագնացութեան համար: Այս առիթով է որ ուխտի գացող հաւատացեալները կը կոչուէին «Լուսեղբայր» եւ «Լուսքոյր»:

ՄԱՅ ԵՒ ՄԵՌԵԼՆԵՐՈՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

Մեռելները կրնա՞ն նորէն ապրիլ...:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

• Աստուածաշունչը Սուրբ Պօղոս Առաքեալի բերանով կ'ըսէ.- «Կը հաւատամ այն բոլորին՝ որ գրուած է Օրէնքին եւ Մարգարտութիւններուն մէջ եւ Աստուծոյ այն յոյսը ունիմ... որ բոլոր մեռելները, թէ՛ արդարները եւ թէ՛ մեղաւորները, յարութիւն պիտի առնեն» (Առաքեալներու Գործեր ԻԴ. 15):

Մենք նիւթական-ֆիզիքական մարմին ունինք, բայց նաեւ «հոգի» ունինք, որ մաս կը կազմէ մեզի եւ այդ հոգին պիտի ապրի ՄԻՇՏ: Այն վայրկեանին, որ ծնած ենք, ծնած ենք ՄԻՇՏ ապրելու համար...:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՐՑՈՒՄ

Ի՞նչ կը նշանակէ ՄԻԻԹԱՐԵԼ կամ ՄԻԻԹԱՐՈՒԻԼ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

Այսինքն՝ «Մխիթարել» եւ «Մխիթարուիլ»՝ երբ սիրելի մը կը մահանայ:

• Յիսուս ըսաւ.- «Ինծի եկէք դուք բոլորդ, որ յոգնած էք ու բեռնաւոր եւ ես հանգիստ պիտի շնորհեմ ձեզի» (Աւետ. Մատթէոս ԺԲ. 28):

• Պօղոս Առաքեալ Աստուծոյ հայրական մխիթարութեան կը կապէ մարդու մխիթարութիւնը.- «Օրինեալ ըլլայ Աստուած, մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի Հայրը, որ հայրաբար կը գթայ եւ իբր Աստուած կը մխիթարէ ու կը զօրացնէ մեզ՝ մեր բոլոր նեղութիւններուն մէջ, որպէսզի մենք կարենանք Աստուծոյ մեր վայելած օգնութիւնը եւ մխիթարութիւնը տալ անոնց՝ որոնք ամէն տեսակի նեղութիւններու մէջ են» (Բ. Կորնթացի Ա. 3-4):

ԵՐՐՈՐԴ ԶԱՐՑՈՒՄ

Ի՞նչ կը նշանակէ ՄԱՐԴԻԿ «ԱԶԱՏԱԳՐԵԼ»:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

- Յիսուս, իբր Աստուած, կրնայ «Ազատագրել բոլոր անոնք, որոնք իրենց ամբողջ կեանքը մահուան վախովը կ'անցընեն» (Եբրայեցի Բ. 15):

ՉՈՐՐՈՐԴ ԶԱՐՑՈՒՄ

Ի՞նչ կը նշանակէ ՄԱՅԱՑԱԾ ՍԻՐԵԼԻՆԵՐՈՒ ԶԵՏ ՄԻԱՆԱԼՈՒ ՅՈՅՍ ՈՒՆԵՆԱԼ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

- Յիսուս ըսաւ.- «Կու գայ ժամանակը, երբ բոլոր անոնք, որոնք գերեզմաններու մէջ են՝ պիտի լսեն Անոր (Յիսուսի) ձայնը եւ դուրս պիտի գան, անոնք որ բարի գործած են՝ յարութիւն պիտի առնեն եւ ապրին, իսկ անոնք, որ չարիք գործած են՝ յարութիւն պիտի առնեն եւ դատապարտուին» (Աւետ. Յովհ. Ե. 28-29):

ԶԻՆԳԵՐՈՐԴ ԶԱՐՑՈՒՄ

Կրնա՞նք հաւատալ ինչ որ Սուրբ Գիրքը կ'ըսէ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

- ԱՅՈ՛, քանի մը հիմնական պատճառներու համար:

1) Որովհետեւ Յիսուս Զօր Աստուծոյ ըսաւ.-

- «Քու խօսքդ ճշմարտութիւն է» (Աւետ. Յովհ. ԺԷ. 17):

2) Որովհետեւ ԱՍՏՈՒԱԾ ԿԵԱՆՔԻ ԱՂԲԻՒՐՆ Է:

- Աստուածաշունչը Աստուած կը կոչէ «Կեանքի Աղբիւր». «Դուն ես կեանքի աղբիւրը. լոյսովդ է, որ մենք լոյսը կը տեսնենք» (Սաղմոս 36 [35], 9): Դաւիթ Մարգարէն Աստուծոյ աղօթեց ըսելով.- «Քու խօսքդ կեանք կու տայ ինծի» (Սաղմոս 119 [118] 50):

- Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ.- «Աստուած ստեղծեց աշխարհը եւ ինչ որ կայ անոր մէջ, Ան՝ որ երկինքի եւ երկրի Տէրն է, որ ո՛չ ձեռակերտ տաճարներու մէջ կը բնակի, ո՛չ ալ մարդոց կողմէ ծառայութեան կը կարօտի մարդոց պէս: Ան է որ բոլորին կեանք, շունչ եւ ամէն ինչ կու տայ» (Առաքեալներու Գործեր ԺԷ. 24-25):

- Աստուած, որ կեանք տուած է բոլոր ապրող արարածներուն, հաստատ կարող է կեանքը վերանորոգել մէկու մը՝ որ մեռած է: Աստուած կ'ըսէ- Ահաւասիկ «Ամէն ինչ նոր պիտի դարձնեն» (Յայտնութեան Գիրք ԻԱ. 5):

3) Որովհետեւ ԱՍՏՈՒԱԾ ՄԵՌԵԼՆԵՐՈՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒԱԾ Է ԱՆՑԵԱԼԻՆ:

- Նոր Կտակարանը կը հաղորդէ մեզի, որ Յիսուս, իբր Տէր եւ Աստուած, բազմաթիւ հրաշքներու կարգին (բնութեան ոյժերու հրամայելով, ծանր հիւանդներ բժշկելով), յարութիւն տուած է նաեւ մեռած մարդոց: Աւետարանները զոնէ երեք պարագաներ կը յիշեն: Անոնցմէ երկուքը նոր մահացեր էին, իսկ երրորդը՝ Ղազարոս անունով մէկը, նոյնիսկ երեք-չորս օրով արդէն գերեզման դրուած էր (Աւետ. Յովհ. ԺԱ. 1-46): Յիսուս յարութիւն տուած է նաեւ Յայրոս անունով մարդու մը աղջկան (Աւետ. Մատթ. Թ. 18-26) եւ Նային անունով այրի կնոջ մը տղուն (Աւետ. Ղուկաս Է. 11-15):

4) Որովհետեւ ԱՍՏՈՒԱԾ ԿԱՐՈՂ Է ՄԵՌԵԼՆԵՐՈՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱԼ ՆԱԵՒ ԱՅՍՕՐ ԱԼ, ՎԱՂՆ ԱԼ:

- Մահը «թշնամի» մըն է: Աստուած իբր թշնամի կը տեսնէ մահը: Ան կ'ատէ մահը.- «Վերջին թշնամին, որ պիտի բնաջնջուի՝ Մահը պիտի ըլլայ» կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ (Ա. Կորնթացի ԺԷ. 26):

- Յիսուսէն դարեր առաջ՝ տառապած Յոբը կ'աղօթէր, կը խնդրէր եւ միաժամանակ կը հարցնէր Աստուծոյ.- «Երանի՛ ... գերեզմանին մէջ ծածկէիր ու պահէիր զիս: Ինձի ժամանակ մը որոշէիր եւ յետոյ զիս յիշէիր:

Իսկ եթե մարդը մեռնի, պիտի կենդանանա՞յ արդեօք» (Յոբ ԺԴ. 14-15):

5) Որովհետեւ ՅԻՍՈՒՍ ԸՍԱԿ.-

- «Ե՛ս եմ յարութիւն եւ կեանք, ո՛վ որ ինձի հաւատայ, նոյնիսկ եթէ մեռնի՝ պիտի ապրի» (Աւետ. Յովհ. ԺԱ. 25): Յիսուս ինքն է յարութիւնը, որովհետեւ Ան իսկական կեանքն է, յաւիտենական կեանքը, որ ամէն մարդ պէտք է ընդունի հաւատքով: Այս յաւիտենական կեանքը մարդկային մարմինին ալ կը շնորհէ յաւիտենականութիւն եւ յարութիւն:

- «Ա՛յս է Հօրս կամքը. ո՛վ որ տեսնէ Որդին եւ հաւատայ Անոր՝ յաւիտենական կեանքը ստանայ եւ ես յարութիւն տամ անոր վերջին օրը» (Աւետ. Յովհ. Զ. 40):

- «Ե՛ս եմ ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք» (Աւետ. Յովհ. ԺԴ. 6):

- «Ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, ո՛վ որ խօսքս կը լսէ եւ կը հաւատայ..., յաւիտենական կեանքը կ'ընդունի եւ չ'ենթարկուիր դատաստանի, այլ մահէն դէպի կեանք կը փոխադրուի» (Աւետ. Յովհ. Ե. 24):

- Աւետարանը կը պատմէ, որ երբ Յիսուս Խաչին վրայ մահացաւ, ազդու նշաններ յայտնուեցան.- «Երկիրը շարժեցաւ, ժայռերը ճեղքուեցան, գերեզմանները բացուեցան եւ բազմաթիւ սուրբ ննջեցեալներ յարութիւն առին... եւ շատերու երեւցան» (Աւետ. Մատթէոս ԻԷ. 51-53): Այս ննջեցեալներու յարութիւնն ալ բացայայտ արդիւնքն է Յիսուսի աստուածային զօրութեան:

- Յիսուս, խաչուելէն յետոյ, աստուածաբար յարութիւն առաւ մեռելներէն, տեսնուեցաւ իր աշակերտներուն, բայց ո՛չ իբր ոգի մը, այլ իբր իրական մարդ մը, որ իրենց դիմաց կեցած է, կը խօսի, կ'ուտէ ու կը խմէ անոնց նայուածքին տակ: Պետրոս Առաքեալ, իբր ականատես վկայ, կը պատմէ.- «Մենք վկայ ենք այն բոլորին...: Չայն (Յիսուսը) խաչափայտէն կախելով սպաննեցին. բայց Աստուած երրորդ օրը յարութիւն տուաւ Անոր եւ ուզեց որ Ան երեւի ո՛չ թէ անբողջ ժողովուրդին, այլ մեզի՝ վկա-

ներուս, որ սկիզբէն ընտրուած էինք Աստուծոյ, եւ Յիսուսի հետ կերանք ու խմեցինք մեռելներէն յարութիւն առնելէն յետոյ» (Առաքեալներու Գործեր Ժ. 39-41): Այս բացատրութեամբ՝ Առաքեալին նպատակն է Յիսուսի մարմնաւոր, այսինքն ֆիզիքական յարութեան վաւերականութիւնը շեշտել:

6) Որովհետեւ ՍԲ. ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ ԸՍԱԲ.-

- Պօղոս Առաքեալ յարութիւն առած Յիսուս Քրիստոսի Անծին մէջ կը տեսնէ մեր ալ յարութիւնը.- «Չէ՞ք գիտեր թէ մենք, որ Յիսուս Քրիստոսի միանալով մկրտուեցանք, մկրտութեամբ Անոր մահուան հաղորդակից դարձանք: Այսինքն՝ մկրտութեամբ Անոր հետ միասին թաղուեցանք եւ մահուան հաղորդ եղանք, որպէսզի ինչպէս Քրիստոս Յօրը փառքով յարութիւն առաւ մեռելներէն, նոյնպէս մենք ալ նորոգուած կեանքով ապրինք: Եթէ Քրիստոսի կցորդ եղանք՝ իրեն պէս մեռնելով, նոյնպէս իրեն կցորդ պիտի ըլլանք՝ իրեն հետ յարութիւն առնելով» (Հռոմայեցի Զ. 3-5):

- «Միակ փափաքս է ճանչնալ Քրիստոսը եւ Անոր Յարութեան գօրութիւնը, ...որպէսզի ե՛ս ալ արժանի ըլլամ մեռելներէն յարութիւն առնելու» (Փիլիպպեցի Գ. 10):

- Մարդուս մեռած մարմինը «Հող կը դրուի եղծանելի վիճակով եւ յարութիւն կ'առնէ՝ անեղծ. հող կը դրուի անարգ եւ յարութիւն կ'առնէ՝ փառաւոր. հող կը դրուի տկար եւ յարութիւն կ'առնէ՝ գօրաւոր. հող կը դրուի իբր շնչաւոր մարմին եւ յարութիւն կ'առնէ իբր հոգեւոր մարմին» (Ա. Կորնթացի ԺԵ. 42-43):

- «Եթէ Քրիստոս ձեր մէջն է, թէւ ձեր մարմինները պիտի մեռնին, որովհետեւ մեղանչեցիք, սակայն (Աստուծոյ) Սուրբ Հոգին դարձեալ կեանք պիտի տայ ձեզի, որովհետեւ արդարացաք» (Հռոմայեցի Ը. 10):

ԵԶՐԱԿԱՏՈՒԹԻՒՆ

- Նոր Կտակարանի հաւատքի յայտնութիւններէն մէկն է, որ Յիսուս «Յաղթեց աշխարհին», աշխարհի չա-

րիքին (Աւետ. Յովհ. ԺԶ. 33). իսկ աշխարհի մեծագոյն չարիքը մահն է եւ անոր համար ալ Աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնը՝ «Մահը եւ դժոխքը պիտի նետէ կրակէ լիճի մէջ» (Յայտնութեան Գիրք Ի. 14):

- «Մեր Փրկիչը՝ Տէր Յիսուս Քրիստոս, մեր մահկանացու մարմինները պիտի կերպարանափոխէ եւ Իր Մարմինին պէս փառաւոր պիտի դարձնէ Իր զօրութեամբ» (Փիլիպպեցի Գ. 20-21):

- Սուրբ Պետրոս Առաքեալ կ'աւելցնէ.- «Կեանքը երկինքի մէջ պահուած է ձեզի համար» (Ա. Պետրոս Ա. 4):

ՄԱՐԷՆ ԵՏՔ ... ՈՒՐ

Անդենական կեանքի մասին միշտ ալ հետաքրքրուած են հաւատացեալները:

Մեզի ծանօթ մը, սրտակից մը կամ սիրելի անձ մը երբ մահանայ, ինքնաբերաբար այս եւ ասոր նման նիւթեր կը ծագին մեր մտքին մէջ.- ու՞ր է հիմա..., ու՞ր գնաց, Աստուծոյ հանդիպեցա՞ւ թէ ոչ, պէ՞տք է սպասէ մինչեւ Յիսուսի Երկրորդ Գալուստը կամ մինչեւ «Վերջին Օր»ը, «Յարութեան Օր»ը: Ասոնց նման հարցումներ մեր մտքին մէջ կը տողանցեն ու կը խորհինք թէ մեր մեռնելէն յետոյ ի՞նչ պիտի պատահի մեզի:

Մեր այս սգաւոր վիճակին օգնութեան կը հասնի Տէր եւ Փրկիչ Յիսուս Քրիստոս՝ ըսելով.- «Երանի՛ սգաւորներուն, որովհետեւ անոնք պիտի մխիթարուին» (Մատթէոս Ե. 4):

Մահը հոգիի բաժանումն է մարմինէն: Սակայն, մահուան իրականութեան դիմաց պէտք է մտածել եւ հաւատալ, որ մեռնող անձը չի՛ կորսուիր, չի՛ ոչնչանար: Ան կը շարունակէ ապրիլ, գոյատեւել ուրիշ՝ տարբեր վայրի մը մէջ, որ Հայ Եկեղեցին կը կոչէ «Օթեւան» կամ «Արդարներու Օթեւան»: Ասիկա մարդկային հոգիին յատուկ վիճակ մըն է՝ արթուն եւ գիտակցական:

Մահէն ետք ու՞ր..., ի՞նչ..., յետո՞յ...: Այս հարցումներուն վստահելի պատասխանները կը գտնուին միայն Աստուծոյ՝ Յիսուս Քրիստոսի աստուածային խօսքերուն մէջ: Ամէնէն առաջ, Աստուածաշունչը կ'ըսէ թէ մարդուս հոգին չի՛ մեռնիր, անոր հոգին կը վերադառնայ Աստուծոյ (Ժողովող ԺԲ. 7): Բայց եթէ ան կը վերադառնայ Աստուծոյ, ուր՞ կ'երթայ: Պօղոս Առաքեալ կը գրէ.- «Գիտենք թէ հողեղէն այս տունը, որ մեր մարմինն է եւ որուն մէջ կը բնակինք, պիտի քայքայուի, բայց երկինքի մէջ ունինք Աստուծոյ կողմէ պատրաստուած անձեռագործ եւ յաւիտենական մարմին մը՝ իբր տուն» (Բ. Կորնթացի Ե. 1):

Յիսուսի Խօսքերէն գիտենք նաեւ, թէ Յիսուսի Երկրորդ Գալուստին կամ «Յայտնութեան Օրը» տեղի պիտի ունենայ «Դատաստան»ը: Պօղոս Առաքեալ կը գրէ իր Տիմոթէոս աշակերտին.- «Չետեսեալ պատուէրը կուտամ քեզի՝ Աստուծոյ եւ Յիսուս Քրիստոսի ներկայութեան, որ ողջերն ու մեռածները պիտի դատէ իր Յայտնութեան Օրը, երբ իր թագաւորութեամբ գայ» (Բ. Տիմոթէոս Դ. 1): Իսկ ուրիշ տեղ մը.- «Մարդիկ մէկ անգամ կը մեռնին եւ անկէ ետք Աստուծոյ դատաստանին կը յանձնուին» (Եբրայեցի Թ. 27) կամ «Բոլորս ալ Քրիստոսի ատեանին դիմաց պիտի կանգնինք, որպէսզի իւրաքանչիւրը իր մարմինով ընդունի հատուցումը երկրի վրայ կատարած բարի կամ չար գործերուն» (Բ. Կորնթացի Ե. 10): Ինչպէս Յիսուս զանազան առիթներով յստակ արտայայտած է թէ մարդիկ պիտի դատուին (Յովհաննէս Ե. 24, 28-29), Յովհաննէս Առաքեալը արծազանգելով Յիսուսի այդ յայտարարութիւններուն՝ կը գրէ.- «Մեռելները դատուեցան իրենց գործերուն համաձայն» (Յայտնութիւն Ի. 12):

Սակայն, բացայայտ է թէ մարդոց Դատաստանը տեղի պիտի ունենայ Յիսուսի «Յայտնութեան Օրը» (Ղուկաս ԺԷ. 30), Քրիստոսի Երկրորդ Գալստեան օրը կամ աշխարհի վերջաւորութեան եւ կամ «Վերջին օրը», «Աշխարհի վերջը, վախճանը» (հմմտ. Մատթէոս ԺԲ. 36, ԺԳ. 49, ԺԶ. 27, ԻԴ. 27-31): Հայ Եկեղեցւոյ աղօթքներուն եւ երգերուն մէջ յաճախ կը յիշուի «Վերջին Օրը» արտայայտութիւնը:

Թէ մարդոց Դատաստանը տեղի պիտի ունենայ Յիսուսի Երկրորդ Գալստեան, Եկեղեցւոյ աստուածաբան Հայրերն ալ, հիմնուած Նոր Կտակարանի ուսուցումին վրայ, կը յայտնեն նոյն տեսութիւնը (Տե՛ս Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, Գիրք Հարցմանց, Երուսաղէմ, 1993, էջ 691-692):

Բայց, մահուընէ մինչեւ Յիսուսի Երկրորդ Գալուստը (աշխարհին վերջը), երբ տեղի պիտի ունենայ «Դատաստանը», ու՞ր կ'երթան ննջեցեալներուն հոգիները: «Այժմ

ու՞ր են հոգիներու կայանը» կը հարցնէր Յայ Եկեղեցւոյ մեծ Վարդապետ եւ աստուածաբան՝ Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացին:

Ասիկա մեր ալ հիմնական հարցումն է:

Աստուածաշունչը, դժբախտաբար, ոչինչ կ'ըսէ այս մասին:

Այն վայրը, ուր ննջեցեալներուն հոգիները կը գտնուին մինչեւ Քրիստոսի Երկրորդ Գալուստը եւ Դատաստանին օրը, Սբ. Գրիգոր Վարդապետ Տաթեւացին կը կոչէ «Կայան» կամ «Խորան»: Կը կոչէ նաեւ «Օթեւան եւ հանգստեան բնակութիւն» եւ «Հանգստեան բնակարան» (տե՛ս Գիրք Յարցմանց, Երուսաղէմ, 1993, էջ 686-689 եւ էջ 691):

Դասական Հայերէնի մէջ «Կայան» կամ «Կայարան» կը նշանակէ կայք, օթեւան, վայր, բնակարան. օրինակ՝ «Վերնաբնակ կայարան Վերինն Երուսաղէմի» (տե՛ս Նոր Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի, հտ. Ա., Վենետիկ, 1836): Կը կոչուի նաեւ «Երկնային Կայան» (Տէր-Սիքայէլեան Արշակ, Հայաստանեայց Սբ. Եկեղեցու Քրիստոնէականը, Երուսաղէմ, 1993, էջ 529): «Խորան» կը նշանակէ տաղաւար, հաւաքավայր: Երկինքը նկատուած է իբր խորան: Արքայութիւնը կը կոչուի «Լոյսի Խորան» կամ «Երկնային Խորան» (տե՛ս ՆորԲառգիրք Հայկազեան Լեզուի, նոյն): Իսկ «Օթեւան» կը նշանակէ իջեւան, բնակարան, կայք, կայեան. ասոր համար ալ այդ վայրը կը կոչուի «Արդարներու Օթեւան» (տե՛ս Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի, Մելքոնեան Փառէն Եպս., Յօդուածներ եւ Ուսումնասիրութիւններ, Անթիլիաս, 2006, էջ 100-104):

Սբ. Ներսէս Շնորհալիի մտածողութեան մէջ ալ՝ հոգիներու հանգստեան այս վայրը կը կոչուի «Արդարներու օթեւան».-

«Կանչուած օրս (մահուան օրս)
արժանացու՛ր հոգիս
ուրախութեամբ տեսնելու
լոյսը քու փառքիդ,
եւ յուսալից հանգչելու
արդարներու օթեւանին մէջ՝

մինչեւ օրը քու գալուստիդ»

(Հաւատով խոստովանիմ, 21րդ տուն):

«(Տէր) Այս հանգուցեալին ուղեկից եղիր եւ Հօրդ լոյսի օթեաններուն մէջ հանգչեցու՛ր մեր ննջեցեալները»
(տե՛ս Շարական, աշխարհաբար թրգմ. Եփրեմ Արք. Թապագեանի, Բ. տպ., Լոս Անճելըս, 2006, էջ 900):

«Արդար դատաւոր,

երբ Հօր փառքով դատելու գաս

ողջերն ու մեռածները,

դատաստանի մի՛ նստիր

քու ծառայիդ հետ,

այլ փրկե՛ զիս յաւիտենական կրակէն,

եւ լսեցու՛ր ինձի

ուրախալի հրաւերը արդարներուն՝

մտնելու Երկնքի Արքայութիւնդ...»

(Հաւատով խոստովանիմ, 22րդ տուն):

«Երբ քու գալուստիդ փողը հնչէ, Տէր, այն ատեն արարածները քու վախեղ զարհուրած կը դողան. կ'աղաչենք քեզի, Փրկիչ, մեր ննջեցեալներն ալ քու սուրբերուդ հետ հանգչեցու՛ր, դուն որ միայնդ ես բազումողորմ» (Շարական Հանգստեան, Ողորմեա, տե՛ս Շարական, աշխարհաբար թրգմ. Եփրեմ Արք. Թապագեանի, Բ. տպ., Լոս Անճելըս, 2006, էջ 879):

Հետեւաբար, Հայ Առաքելական Եկեղեցին կ'ընդունի թէ մահէն ետք, հաւատացեալ ննջեցեալներու հոգիները կը համախմբուին «Կայեան» մը, «Օթեան» մը, «Հանգստեան վայր» մը, որ կը կոչուի «Արդարներու Օթեան», սպասելով մինչեւ Յիսուսի Երկրորդ Գալուստը:

Սակայն, ուրիշ հարց մը կը ծագի.- Հաւատացեալներուն հոգիները ի՞նչ կ'ընեն հոն:

Հայ Եկեղեցւոյ աստուածաբան Վարդապետներէն մէկը՝ «Յաճախապատուն» կոչուած ճառերու սրբագան հեղինակը կ'ըսէ.- Հաւատացեալ ննջեցեալներուն հոգիները կամ «Արդարները ուրախութեամբ եւ անձկու-

թեամբ լեցուած՝ կը սպասեն փառաւոր հատուցման եւ լաւ գիտեն, որ պիտի ստանան Քրիստոսի խոստացած երանութիւնը եւ այդ լոյսի շնորհքին տակ երջանիկ են» (տե՛ս Տէր-Միքայէլեան Արշակ, Հայաստանեայց Աբ. Եկեղեցու Քրիստոնէականը, Երուսաղէմ, 1993, էջ): Պօղոս Առաքեալ իր կարգին կ'ըսէ.- «Կը փափաքիմ այս կեանքէն ելլել (մեռնիլ) եւ Քրիստոսի հետ ըլլալ» (Փիլիպպեցի Ա. 23) կամ «Պիտի ուզէինք այս մարմինէն դուրս գալ եւ Տիրոջ քով ըլլալ» (Բ. Կորնթացի Ե. 8):

Առաքեալին այս կարեւոր արտայայտութիւնները մեզ կը մղեն խորհելու, որ հաւատացեալ հոգիները, մահէն ետք, կը մտնեն իրենց Տէր եւ Փրկիչ՝ Յիսուս Քրիստոսի ներկայութեան մէջ, ուրիշ արտայայտութիւն եւ բացատրութիւն չգործածելու համար: Ուրեմն, հոգիները գիտակից սպասումի մէջ են՝ ակնկալելով Տէր Յիսուսի Երկրորդ Գալուստը, Անոր արդար Դատաստանը եւ իրենց բարի գործերուն վարձատրութիւնը, հատուցումը: Իսկ Վերջին Դատաստանէն ետք, արդարներուն կամ հաւատացեալներուն հոգիները պիտի մտնեն «Վերի Երուսաղէմը», այսինքն՝ Քրիստոսի խոստացած «օթեւան»ը, որ Յիսուս կը կոչէ «Իմ Հօրս Տունը» (Յովհ. ԺԴ. 2):

Ահաւասիկ, Հայ Եկեղեցին այս ըմբռնումով, գիտակցութեամբ եւ այս հաւատքով կ'աղօթէ.- «Լոյս ճշմարիտ, Քրիստոս, արժանացու՛ր հոգիս Քու փառքիդ լոյսը ուրախութեամբ տեսնելու կանչուած օրս եւ բարիքներու յոյսով հանգչիլ արդարներու օթեւանին մէջ, մինչեւ Քու մեծ Գալուստիդ օրը» (Ժամերգութիւն, «Որ ընտրեցեր...»):

Բոլորս ալ այցելուներ ենք այս աշխարհին: Հաւատացեալներուս համար իսկական բնակավայրը «Աստուծոյ Արքայութիւն»ն է, որ Յիսուս Ինքը յայտնեց եւ խոստացաւ մեզի:

Անոր համար ալ՝ Սարգաբէն կ'ըսէ.- «Պատրաստու՛ք Տէր Աստուածդ դիմաւորելու» (Ամովս Դ. 12):

Եթէ մենք, հաւատացեալներս, պատրաստուինք Աստուծոյ հանդիպելու, այն ատեն է որ անխռով ու հանգիստ կը դիմաւորենք «յաւիտենականութիւնը», «Յաւիտենական կեանքը», որ Տէրը Ինքը պատրաստած է իր բոլոր հաւատարիմներուն:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍ ԿԱՍ ԱՂՕԹՔ ՆՆՋԵՑԵԱԼ ՀՈԳԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

«Հոգեհանգիստ» կը կոչուի քրիստոնէական հաւատքով ապրած եւ մահացած (հաւատացեալ) ննջեցեալներու հոգիներուն «հանգստեան համար» կատարուող աղօթական արարողութիւնը (բառացիօրէն՝ հոգի + հանգիստ):

Հայ Եկեղեցւոյ մէջ հին ու կրօնական բովանդակութեամբ պատկառելի աւանդութիւն մըն է «Հոգեհանգիստ»ը, որ Քրիստոնէական Հաւատքի եւ վստահութեան ուժեղ արտայայտութիւն մըն է մարդկային կեանքի արժէքին, Քրիստոսի աստուածութեան եւ Անոր խոստացած Յաւիտենական Կեանքին վերաբերող: Աղօթք կը կատարենք՝ որպէսզի Աստուած գթայ մեր ննջեցեալ հոգիներուն, գթութեամբ դատէ զանոնք, մեղքերու ներում եւ թողութիւն շնորհէ եւ Երկնքի Արքայութեան կամ «Յաւիտենական Կեանք»ին արժանացնէ:

Ասիկա է Հոգեհանգիստին Քրիստոնէական ըմբռնումը եւ յատուկ աղօթքներու կատարումը, մեծ յոյս ունենալով Տէր Յիսուս Քրիստոսի անհուն բարութեան եւ մարդասիրութեան վրայ, ինչպէս նաեւ յոյս, հաւատք եւ վստահութիւն «մեռելներու յարութեան» նկատմամբ: Ասոր համար ալ, Հոգեհանգիստի արարողութեան ընթացքին, Եկեղեցին Փրկիչ Քրիստոսէն կը խնդրէ, որ իբր Տէր, Արարիչ եւ Դատաւոր ողջերու եւ ննջեցեալներու՝ գթած եւ ողորմած ըլլայ ննջեցեալներուն հանդէպ: Հայ Եկեղեցին, արարողութեան ընթացքին կ'աղօթէ նաեւ ըսելով.- «Տէր, արդարութեամբ մի՛ դատեր մեզ, այլ գթութեամբ քաւէ մեր մեղքերը»:

Հոգեհանգիստի աղօթքէն զատ, մեր ժողովուրդին մօտ նաեւ հնաւանդ սովորութիւն կայ՝ մարդասիրական եւ բարեգործական միջոցներով ալ Աստուծոյ հայրական ներողութիւնը խնդրելու իր ննջեցեալներուն հա-

մար: Նշանաւոր Վարդան Վարդապետ Այգեկցիին (ԺԲ-ԺԳ դար), հաւատքով կը գրէ.- «Ո՛վ որ քահանայ է՝ Աստուծոյ մօտ իմ անունս թող յիշէ տակալի եւ մեղսաքաւիչ աղօթքներուն եւ անմահ Գառնուկին՝ Յիսուս Քրիստոսի Պատարագներուն մէջ եւ իւրաքանչիւր մարդ իմ անունովս՝ ինձի համար քիչ մը ողորմութիւն թող տայ Աստուծոյ խեղանդամներուն եւ աղքատներուն, որպէսզի ամօթ չկրեն» Դատաստանին օրը (Վարդան Վրդ. Այգեկցի, Խրատներ, Անթիլիաս, 2002, էջ 71, աշխարհաբար թարգմ. Պարթեւ Վրդ. Կիլիւմեանի): «Մենք կ'աղօթենք ննջեցեալներու հոգիներուն համար թէ՛ Սբ. Պատարագով եւ թէ՛ աղքատներուն ողորմութիւն տալով. իսկ անոնք ալ մեր սուրբերու խումբին մէջ կ'աղօթեն մեր յաղթանակին եւ մեր բարեյաջող կեանքին համար» (Տէր-Միքայէլեան Արշակ, Հայաստանեայց Սբ. Եկեղեցու Քրիստոնէականը, Երուսաղէմ, 1993, էջ 532): Հին ատեն, բացի աղօթքներէն, ննջեցեալի յիշատակին համար՝ նաեւ ճաշ կը բաժնէին կարիքաւորներուն կամ չքաւորներուն, «մատաղ» կամ «հոգիի հաց» անունով (այս օրերու Հոգեհացը կամ Հոգեճաշը): Սակայն, պէտք է յիշեցնել, որ Հոգեհանգիստը հոգեճաշ ըլլալէ առաջ՝ աղօթք է...: Այս մէկը լաւ հասկնալու է մեր ժողովուրդը:

Քրիստոնէական մտածողութեան մէջ, մենք պարտական ենք Աստուծոյ աղօթել ննջեցեալներու հոգիներուն համար, որպէսզի անոնք ալ երկնքի մէջ մեզի համար աղօթեն ու բարեխօսեն: Հայ Եկեղեցին կը հաւատայ, որ մեր աղօթքներուն մէջ միշտ պէտք է յիշենք մեր եւ բոլոր քրիստոնէայ ննջեցեալները եւ աղօթենք անոնց համար, որոնք հաւատքով եւ յոյսով ննջեցին Քրիստոսի մէջ, որպէսզի անոնք ալ մեզի համար աղօթեն:

«Քրիստոսի մէջ ննջել» կը նշանակէ «Քրիստոնէական հաւատքով ապրած եւ մահացած» հաւատացեալները: Այս իրականութիւնը պէտք է լաւ հասկնալ՝ Հոգեհանգիստին կամ ննջեցեալներու հոգիներուն համար կատարուած աղօթքներուն ամբողջ նշանակութիւնը եւ կարեւորութիւնը ըմբռնելու համար: Ուղղափառութենէն

հեռացած «Նոր» շարժումներ եւ հոսանքներ, կը մերժեն մեռելներու համար աղօթք կատարել, կը մերժեն հոգեհանգիստին կարելորութիւնը եւ արժէքը: Անոնք չեն հասկնար, թէ Քրիստոսի հաւատացողները մահով մեզմէ կը բաժնուին, այո՛, սակայն չեն դադրիր Քրիստոսի Մարմինին՝ Եկեղեցիին անդամները ըլլալէ: Անոնց հոգիները կը շարունակեն մնալ «Եկեղեցիին անդամները»: Մահացած հաւատացեալները եւ տակաւին ողջ հաւատացեալները մէկ եւ նոյն Մարմինին՝ Եկեղեցիին անդամներն են, որուն Գլուխը Ինքը Քրիստոսն է, ինչպէս կ'ըսէ Առաքեալը: «Բոլոր հաւատացեալները Տիրոջ կը պատկանին, ասոր համար ալ Քրիստոս մեռաւ եւ վերակենդանացաւ, որպէսզի Տէրը ըլլայ բոլորին՝ թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն հաւասարապէս» կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ (Յռոմայեցի ԺԴ. 8-9):

Ուրեմն, մենք՝ այս աշխարհի վրայ ապրող հաւատացեալներս սիրոյ, հաւատքի եղբայրութեան եւ երախտագիտութեան խոր զգացում մը ունինք՝ մահով բաժնուած Քրիստոսի հաւատացող ննջեցեալներուն հանդէպ, որոնց համար Աբ. Պատարագի ընթացքին Պատարագիչ Քահանան կ'աղօթէ ըսելով՝ «Տէ՛ր, յիշէ՛, ողորմէ՛ եւ գթա՛ հանգուցեալներու հոգիներուն, հանգիստ շնորհէ՛ անոնց, լուսաւորէ՛ զիրենք եւ քու սուրբերուդ կարգին դասէ երկինքի արքայութեանդ մէջ եւ արժանի ըրէ՛ քու ողորմութեանդ»:

Հայ եկեղեցիներու մէջ «ննջեցեալներու հոգիներուն համար» Հոգեհանգստեան աղօթքներ կը կատարուին ամէն Կիրակի օրերու Սուրբ Պատարագի աւարտին, Տաղաւարի Տօներուն յաջորդող Երկուշաբթին՝ «Մեռելոց»ի Օրը եւ գերեզմանատուներու մէջ՝ ննջեցեալներու հողակոյտին կամ դամբանին վրայ: Այդ աղօթքները կը կատարուին հետեւեալ առիթներով.- Այգուցին, Եօթնօրեքին, Քառասունքին եւ Տարելիցին.-

1. ԱՅԳՈՒՑ կամ ԱՅԳԵԼԱՑ. Հոգեհանգիստ կամ աղօթք, որ կը կատարուի ննջեցեալի մը գերեզմանին վրայ, թաղման յաջորդ օրը:

2. ԵՕԹՆՕՐԷՔ. Ննջեցեալի մը թաղման շուրջ եօթը օր ետք կատարուող գերեզմանօրհնէք, հոգեհանգստեան աղօթք եւ հոգեճաշ կամ հոգեհաց:

3. ՔԱՌԱՍՈՒՆՔ. Ննջեցեալի մը մահէն շուրջ քառասուն օր ետք եկեղեցւոյ մէջ կատարուող հոգեհանգստեան աղօթք, ապա այցելութիւն գերեզմանի եւ հոգեճաշ:

4. ՏԱՐԵԼԻՑ. Ննջեցեալի մը մահէն շուրջ տարի մը (365 օր) ետք կատարուող հոգեհանգստեան աղօթք, գերեզմանօրհնէք եւ հոգեճաշ:

Ասոնք ենք Յայ Եկեղեցւոյ եւ Յայ Ժողովուրդին մէջ ընդունուած կրօնական ավանդութիւնները ննջեցեալի մը վերաբերող:

ՍՈՒԳ ԵՒ ՏՐՏՍՈՒԹԻՒՆ ՆՆՋԵՑԵԱԼԻ ԱՌԻԹՈՎ

Մարդկային սիրտը (միտքն ու հոգին) խորհրդաւոր աշխարհ մըն է, որ զարմանալիօրէն կապուած է իր ընտանիքի անդամներուն, իր սիրելիներուն: Այդ «սէր»ը կը շարունակուի մահէն ետք ալ: Ննջեցեալ սիրելիներու հանդէպ մեր ունեցած զգացումներէն մղուած՝ քրիստոնէայ հաւատացեալներս Տէր Յիսուս Քրիստոսի կը դիմենք անծնական եւ ծիսական աղօթքներով (Սբ. Պատարագ, Հոգեհանգիստ, գերեզմանօրհնէք) եւ բարեպաշտական եւ մարդասիրական զանազան արարքներով (gest):

Մեր աղօթքներուն նպատակն է՝ որպէսզի Տէրը, իբր մարդասէր Աստուած եւ Հայր, «քաղցրութեամբ եւ գթութեամբ» ներէ եւ քաւէ ննջեցեալներուն մեղքերը, խաղաղութիւն շնորհէ անոնց (որպէսզի «Հանգչին խաղաղութեան մէջ»), եւ Յիսուսի Երկրորդ Գալստեան ալ՝ զանոնք արժանացնէ Երկինքի Արքայութեան, Յաւիտեանական Կեանքին:

Եկեղեցին կ'աղօթէ ծանօթ եւ անծանօթ բոլոր ննջեցեալներուն համար, Եկեղեցւոյ «բոլոր» հաւատացեալ ննջեցեալներուն համար: Միւս կողմէ, Պօղոս Առաքեալ կը յիշեցնէ, որ առանց Աստուծոյ սիրոյն եւ ողորմութեան չկայ «Փրկութիւն».- «Մինչ մենք մեր մեղքերուն պատճառով հոգեպէս մեռած էինք, Աստուած, որ առատ է իր ողորմութեամբ, մեզի հանդէպ ունեցած մեծ սիրոյն համար, որով մեզ սիրեց, մեզ կրկին կեանքի կոչեց Քրիստոսով» (Եփեսացի Բ. 4-5):

Այս հաւատքի արտայայտութիւններով հանդերձ, ննջեցեալի մը մահը միշտ ծանր կը ճնշէ նոյնիսկ քրիստոնէայ հաւատացեալներուս վրայ: Սիրելի մը կորուստին ծանրութեան տակ է որ կը ծնի մարդկային տխրութիւնը եւ սուգը:

Աստուածաշունչին մէջ կը յիշատակուին «Սուգ»եր եւ անոնք կը տարբերին իրենց ժամանակի տեւողութեամբ: Կը յիշատակուին հետեւեալ ձեւով.-

- Կը յիշուի Սուգի ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆ ՕՐ.- «Եգիպտոսը եօթանասուն օր սգաց անոր համար» (Ծննդոց գլ. 50, 3):

- Համաձայն հին ասանդութեան մը, դարձեալ յիշուած Հին Կտակարանին մէջ, մեռելի մը սուգը կը տեւէր «ԵՕԹԸ ՕՐ» (տե՛ս Ծննդոց գլ. 50, 10, Յուրիդ գլ. 16, 29): «Քիչ լաց մեռածի վրայ, որովհետեւ գտած է ան իր հանգիստը...: Մեռելի վրայ սուգը եօթը օր է» (Իմաստութիւն Սիրաքի գլ. 22, 11-12):

- Ուրիշ տեղ մը մեռելի համար «ՄԵԿ-ԵՐԿՈՒ ՕՐ սգալ» կը թելադրուի (Իմաստութիւն Սիրաքի գլ 38, 16-17):

Մենք ծանօթ ենք, որ հեթանոսները, հին ատեն (յոյները եւ պարսիկները), սովորութիւն ունէին մեռածին դիակը պահել երեք օր, ողբալ, լացուկոծ ընել եւ ապա թաղել, հաւատալով, որ մեռածի հոգին երեք օր կը մնայ անշնչացած մարմնին մօտ (տե՛ս Նիկողայոս Ադոնց, Պատմական Ուսումնասիրութիւններ, Փարիզ, 1948, էջ 259): Մեռելը երկու-երեք օր անթաղ պահելու այս սովորութիւնն է, կարծէք, որ մինչեւ վերջերս կը կիրարկուէր Հայաստանի մէջ:

Անշուշտ, ժամանակները փոխուած են, սակայն մեռելի «Սուգ»ը աշխարհի վրայ կը շարունակէ մնալ եւ առաւել կամ նուազ չափով ճնշել ննջեցեալի հարազատներուն վրայ: Այսօր ալ կը հանդիպինք չափազանցուած տխրութիւններու եւ սուգի ճնշող արտայայտութիւններու: Սակայն, ճիշտ հոս է, որ բոլոր հաւատացեալներս յիշելու ենք այն ուժեղ արտայայտութիւնը Պօղոս Առաքեալին, որ կ'ըսէ.- «Եղբայրներ, կ'ուզենք որ մեռածներու մասին ճշմարտութիւնը գիտնաք, որպէսզի չտրտմիք ուրիշներու նման, որոնք ո՛րեւէ յոյս չունին: Որովհետեւ, եթէ կը հաւատանք թէ Յիսուս մեռաւ եւ յարութիւն առաւ, նոյնպէս կը հաւատանք՝ թէ Աստուած Յիսուսի ձեռքով եւ Անոր հետ վերստին կեանքի պիտի

բերէ անոնք՝ որոնք Անոր հաւատացին եւ մեռան» (Ա. Թեսաղոնիկեցի Դ. 13-14):

Առաքեալը ըսել կ'ուզէ, որ Քրիստոսի հաւատացողները, պէտք է որ իրենց հաւատքին ճշմարտութիւնները լաւ ճանչնան, պէտք չէ ծայրայեղօրէն տրտմութեան մէջ մնան եւ սուգ պահեն այնպէս, իբր թէ ննջեցեալը անհետ ոչնչացած-կորսուած է: Աստուծոյ սէրը, Մեռելներու Յարութեան յոյսը եւ Յիսուսի Յաւիտենական Կեանքին խոստումները միշտ մնալու են մեր հաւատքի սելեռումին տակ, մեր կրօնական կեանքի առօրեային մէջ: «Քրիստոնեան պէտք չէ անյուսութեամբ եւ անհաւատութեամբ սգայ մեռելին վրայ, որ կ'երթայ Քրիստոնեաներու յոյսին՝ Քրիստոսի մօտ» կը խորհրդածէ Յայ Եկեղեցւոյ աստուածաբան Վարդապետներէն՝ Յովհաննէս Երզնկացին», եւ կ'աւելցնէ.- «Եթէ մէկը պարկեշտութեամբ արտասուելը չափազանցէ՝ մազերը փետելով, ճակատը հարուածելով, երեսը արիւնելով կամ սեւեր հագնելով, այնպիսին Աստուծոյ հրամանին հակառակ է» (տե՛ս Խրատ բոլոր Քրիստոնեաներուն, Անթիլիաս, 1984, էջ 75 կամ Բաղդասարեան Է. Մ., Յովհաննէս Երզնկացին եւ նրա խրատական արձակը, Երեւան, 1977, էջ 179):

**ԱՂ, ԱՂՕՐՅՆԷՔ
ՄԱՏԱՂ, ՄԱՏԱՂՕՐՅՆԷՔ
ԵՒ
ՀՈԳԵՃԱՇ ԿԱՍ ՀՈԳԵՀԱՑ**

Աղի խորհրդանշական միտքը կու գայ Յիսուսէն.- Ան իր աշակերտներուն ըսաւ. «Դուք էք երկրի աղը...» մաքրելու եւ սրբելու համար աշխարհի ապականութիւնը՝ Աստուծոյ Խօսքին քարոզութեամբ: Ուրեմն, Աղը խորհրդանշէ է մաքրութեան, սրբութեան, անապականութեան: Աղօթքներով «Օրհնուած» աղը կը դառնայ սրբազան եւ այդ ձեւով՝ մատաղցու կենդանիին միսը ամբողջովին կը տարբերի հեթանոսական զենումներէն: Աղի օրհնութիւնը կատարուելէն յետոյ է որ մատաղը (կենդանիին միսը) կը դառնայ Աստուծոյ ընծայուած նուէր:

Հրէական Օրէնքին համաձայն ալ, պէտք էին աղել Աստուծոյ նուիրուած ամէն զոհ (տե՛ս (Դեւտական, գլ. Բ. 13), Եզեկիէլ գլ Խ., 24 եւ Մարկոս Թ. 48):

Ուշադիր.- մենք կենդանին չէ որ կ'օրհնենք, այլ աղը:

Համաձայն Աստուածաշունչի Հին Կտակարանի մտածողութեան, երբ Ադամ Աստուծոյ կողմէ Դրախտին «Արգիլուած Ծառ»ին պտուղը կերաւ, Աստուած ըսաւ անոր.- «Թող անիծուի երկիրը քու պատճառովը...» (Ծննդոց գլ. Գ. 17): Այս անէժքին իբր հետեւանք, ամէն կերակուր Աստուծոյ անէժքին համաձայն անմաքուր է, անիծուած է: Ուստի, քրիստոնէական մտածողութեան մէջ, ուտելէ առաջ պէտք է աղօթք կատարուի, որպէսզի ուտելիքը սրբուի, մաքրուի եւ անէժքը վերացուի:

Ննջեցեալի յիշատակին համար «Մատաղ ընել»ը շատ հին աւանդութիւն մըն է:

Հին ատեն, քրիստոնէայ ննջեցեալի յիշատակին համար կենդանի (արջառ, ոչխար, գառնուկ, հաւ կամ աքաղաղ) կը զոհէին եւ «Մատաղ» կ'անուանէին (շատ

հաւանաբար՝ դասական Հայերէնով «Մատո՛ւ աղ» (այսինքն՝ «աղ մատուցանէ՛, աղէ՛» իմաստով) եւ կը բաժնուէր կարօտեալներուն: Այդ մատաղին, կը խառնէին եկեղեցականին կողմէ «օրհնուած աղ»: Մինչեւ այսօր սովորութիւն կայ, որ մատաղցու կենդանին մորթուելէ առաջ եկեղեցականին կողմէ «օրհնուած աղ» կը կերցընեն կամ անոր բերանին մէջ կը դնեն, որպէսզի այդ մատաղը Աստուծոյ Խօսքով եւ աղօթքով սրբուի աստուածային անձօքէն (Ծննդոց գլ. Գ. 17) եւ վերստանայ առաջին օրհնութիւնը (Ծննդոց գլ. Ա. 22): Այս ձեւով է որ մատաղը կը նուիրուի Աստուծոյ (Հայ Եկեղեցւոյ Մաշտոց Գիրքին մէջ կայ «Աղի օրհնութեան» յատուկ աղօթք):

Մատաղի օրհնութիւնը չի՛ կատարուիր կենդանիին վրայ, այլ՝ աղին:

Մատաղ ընելու աւանդութիւնը շատ հին է Հայոց մէջ: Վկայութիւն ունինք, որ Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչի ժամանակ (Դ. դար), Տրդատ Թագաւոր եւ իր իշխանները, պատերազմական յաղթանակէ մը ետք, Աստուծոյ շնորհակալութիւն յայտնելու համար՝ բազմաթիւ կենդանիներ զոհած են եւ բաժնած աղքատներուն: Ուրեմն, սկիզբէն, մատաղը՝ ըլլալով Աստուծոյ ուղղուած շնորհակալութեան եւ երախտագիտութեան արտայայտութիւն, ծառայած է նաեւ իբր մարդասիրական արտայայտութիւն, իբր ողորմութիւն եւ բարեգործութիւն, միշտ Աստուծոյ ողորմութիւնը խնդրելու նպատակով:

Այս հին աւանդութեան հետեւելով, այսօր, ննջեցեալ հոգիներուն համար ճաշ՝ «Հոգեճաշ» կամ «Հոգեհաց» (իբր մատաղ) կու տան թաղման արարողութեան ներկայ եղողներուն, թաղման արարողութեան մասնակցող ծանօթներուն, բարեկամներուն, հաւատացեալներուն: Այս Հոգեճաշը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ճաշկերոյթի ձեւ մը կամ նուէր մը ննջեցեալի բարի յիշատակին՝ Աստուծոյ ողորմութիւնը խնդրելու ննջեցեալին համար, ինչպէս նաեւ իրարմով մխիթարուելու, զօրանալու, եւ Աստուծոյ օրհնութեան արժանանալու:

Հոգեճաշ կամ Հոգեհաց կը կատարուի ննջեցեալի մը Թաղման օրը, Եօթնօրեքին, Քառասունքին, Տարելիցին կամ մահուան Տարեդարձին եւ ամէն անգամ, երբ ննջեցեալին ընտանիքի անդամները կը փափաքին: Չմոռնալ կարելոր կէտ մը. Հոգեճաշը, որ կը կատարուի բարեպաշտկան յատուկ նպատակներով, միշտ կը կատարուի ԱՂՕԹՔՆԵՐՈՎ:

Ուրեմն, Հայ Եկեղեցական եւ կրօնական աւանդութեան մէջ Մատաղը կը կատարուի քանի մը հիմնական համոզումով եւ դիտաւորութիւններով.-

1. Մատաղը Աստուծոյ ընծայուած նուէր մըն է, որ կը կատարուի ննջեցեալներու յիշատակին համար,

2. Ննջեցեալ հոգիներուն «Հանգստութիւն» խնդրելու համար Աստուծմէ,

3. Ննջեցեալի մը առիթով կարօտեալներ կերակրելով՝ բարեգործութիւն մը կը կատարուի, որպէսզի ննջեցեալները արժանի դառնան Աստուծոյ ողորմութեան (Սբ. Ներսէս Շնորհալի),

4. Շնորհակալութիւն եւ երախտագիտութիւն յայտնելու համար Աստուծոյ՝ վտանգէ մը ետք, արկածէ մը ետք, ուխտի մը յաջող կատարումէն ետք, գործի յաջողութենէ մը ետք, կեանքի յաջող հանգրուանի մը համար, եւայլն, եւայլն:

Նոր աւանդութիւն մըն ալ սկսած է որոշ տեղեր, որ մատաղցու ոչխարի կամ կովի միսով «հերիսա» կ'եփեն եւ յաջորդ օր, Կիրակի, Սբ. պատարագէն ետք, եկեղեցականին օրհնել տալով՝ կը բաժնեն հաւատացեալներուն, դարձեալ նոյն բարի նպատակներով:

Սբ. Ներսէս Շնորհալին կ'ըսէ.- Երբ ննջեցեալներու համար մատաղ պիտի կատարուի՝ ջերմեռանդ հոգիով թող յիշեն ննջեցեալին անունը եւ Տիրոջմէ մեղքերու թողութիւն թող խնդրեն:

Հետեւաբար, մեր Մատաղը պէտք չէ նոյնացուի ո՛չ հրէական մեղքի ողջակէզին կամ զոհաբերութեան, ո՛չ ալ հեթանոսական ժամանակներու կենդանիներու զոհագործումի գաղափարին եւ կիրարկութեան աւան-

դոյթին հետ: Այս մէկը լաւ գիտնալու ենք, որովհետեւ ողջակէզ կատարուած եւ Աստուծոյ նուիրուած կենդանիին արիւնը չէ որ մարդս կը փրկէ, այլ Տէր Յիսուսի Խաչին վրայ թափած Արիւնը: Քրիստոս մէկ անգամ պատարագուելով՝ մարդկութեան բոլոր մեղքերը ջնջեց: Այս է ուղղափառ հաւատքը:

Մատաղը, հաւանաբար, «Մաս»ի պէս մնացորդ մըն է «Ագապ» (Սիրոյ ճաշ) կոչուած այն հաւաքոյթներէն, որոնք տեղի կ'ունենային Առաքեալներուն օրով, որոնց կը մասնակցէին Յիսուսի հետեւող հաւատացեալները: Այդ ճաշին կը մասնակցէին նաեւ աղքատները (Փառէն Եպս. Մելքոնեան, Յօդուածներ եւ Ուսումնասիրութիւններ, Անթիլիաս, 2006, էջ 120): Ահաւասիկ, նախնական «ագապ»ի ձեւերուն մէջ կը նշմարուի Հայկական Մատաղի կիրարկութեան նկարագիրը, ոգին:

Սակայն, ուշադիր, Մատաղը կամ Հոգեճաշը, որ ներկայիս կը կատարուի ննջեցեալի մը յիշատակին, պէտք է ըլլայ «Աստուծոյ շնորհակալութեան» եւ «Երախտագիտութեան», ինչպէս նաեւ «մարդասիրութեան» եւ «բարեգործութեան» արտայայտութիւն մը, քան այսօրուան ճաշարաններու մէջ տեղի ունեցող շքեղ հոգեճաշերը՝ ոգելից ըմպելիներու բազմատեսակ առատութեամբ: Միշտ յիշելու ենք, որ մարդասիրութիւնը եւ բարեգործութիւնը աստուածահաճոյ արտայայտութիւն պէտք է ըլլայ մեր «Քրիստոնէական Հաւատք»ին, նոյնիսկ սիրելիի մը կորուստին առիթով: «Ողորմութիւն կ'ուզեմ եւ ո՛չ զոհ» կ'ըսէ Աստուած (Ովսէէ գլ. 2. 6: տե՛ս նաեւ Մատթոս Թ. 13 եւ գլ. ԺԲ. 7): Հոգեճաշերը պէտք է կատարուին համեստութեան, չափաւորութեան կամ հիւրասիրութեան սահմաններուն մէջ՝ քրիստոնէական ճիշտ հասկացողութեամբ: Այս մէկն ալ լաւ պէտք է հասկնայ մեր ժողովուրդը:

ԴԻԱԿԻՉՈՒՄ

Ննջեցեալի մը անշնչացած մարմինը (դիակը) այրելու սովորութիւնը կամ դիակիզումը (անգլ. cremation) կը պատկանի մարդկային հին ժողովուրդներու եւ քաղաքակրթութիւններու: Դիակը այրելու սովորութիւնը եւ գործադրութիւնը ծանօթ էր նաեւ Զոռմէական Կայսրութեան տակ ապրող ժողովուրդներուն:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Արեւմտեան երկիրներու ընկերային եւ պետական կարգուսարքի եւ մշակոյթի ազդեցութեան տակ դիակիզումը զանազան պատճառներով սկսած է ընդհանրանալ, կը կատարենք քանի մը հիմնական նկատումներ՝ քրիստոնէական հաւատքի տեսանկիւնէն դիտուած:

1. Առաջին նկատում.- Այսօր, մարդիկ դիակիզումը կը կատարեն քանի մը պատճառաբանութիւններ կատարելով.-

ա) Զոդին տակ մնալու վախ,

բ) Թաղման ծախսերը չափազանց սուղ են,

գ) Ննջեցեալին թողած գրաւոր կամ բերանացի փափաքը (կտակը):

2. Երկրորդ նկատում.- Զայ եկեղեցւոյ ծիսակատարութեան գիրքը (Մաշտոցը ծիսարանը), որ կը պարունակէ նաեւ «Թաղում»ի արարողութիւնը, դիակիզուած մարմինի մը յատուկ աղօթքներ չունի: Ասոր համար ալ, մեր եկեղեցականները ուշադիր ըլլալու են, որովհետեւ այդ աղօթքներուն մէջ, որոնք առանձնաբար թաղման ընթացքին կը կատարուին, բացայայտ կերպով արտայայտութիւններ ունին միայն «ԹԱՂՈՒՄ»ի մասին:

3. Երրորդ նկատում.- Երբ ննջեցեալի մը աճիւնները ծովի, ովկիանոսի, գետի կամ դաշտի մէջ կը թափեն (այս կամ այդ մտածումով), այդ մէկը կրնայ հարց յարուցանել, երբ մտածուի, որ օր մը գերեզմաննոցները կրնան անհետանալ, որովհետեւ գերեզմաննոցները կը նկատուին նաեւ մեր ընտանեկան եւ ընկերային յիշո-

ղութան եւ սերունդներու յաջորդականութեան տեսանելի պատկերը:

4. Չորրորդ նկատում.- Ինչ որ ամենէն կարելորն է՝ Քրիստոնէական գերեզմանատունը յոյսի եւ սպասումի վայրը կը նկատուի ամենէն առաջ: Հայերէն լեզուի մէջ մահացողը կը կոչուի «Ննջեցեալ» (ննջող) կամ «Հանգուցեալ» (հանգչող): Այս մտածողութեան համեմատ ալ ննջեցեալին գերեզմանը, բացի «Շիրիմ» եզրէն, Հայերէնի մէջ կը կոչուի յատկապէս «Հանգստարան», «Քնարան» (տե՛ս Նոր Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի, հտ. Ա., Վենետիկ, 1837, էջ 39): Գերեզմանատուն եզրին յունարէնն է koimete'ion, որ կը նշանակէ «քնանալու վայր» (“sleeping-place”, տե՛ս Cross F. L. – Livingstone E. A., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 2nd ed., New York, 1993, էջ 260 եւ Walter Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 2nd ed., Chicago, 1979, էջ 437, the University of Chicago Press): Այս բոլոր եզրերն ալ հիմնական մտածողութիւն մը կը մատնանշեն զուտ քրիստոնէական հաւատքով եւ արժեչափերով դիտուած: Յիսուսի այն արտայայտութիւնը, որ ունեցած է իր մահացած բարեկամին՝ Ղազարոսի մահուան առիթով («Ղազարոս, մեր բարեկամը քնացեր է. երթամ, արթնցընեմ զինքը» Յովհաննէս ԺԱ. 11), քրիստոնէայ մտածողութիւնը թաղման վայրը կամ գերեզմանատունը կը մեկնաբանէ եւ կ'ընդունի իբր ո՛չ-վերջնական կայան, այլ իբր ժամանակաւոր տեղ՝ «Տիրոջ մէջ ննջելու կամ հանգստանալու», սպասելով Տէր Յիսուսի Երկրորդ Գալուստին, երբ ննջեցեալները յարութիւն պիտի առնեն Տէր Յիսուսի միջնորդութեամբ.- «Եթէ կը հաւատանք թէ Յիսուս մեռաւ եւ յարութիւն առաւ, նոյնպէս կը հաւատանք թէ Աստուած Յիսուսի ձեռքով եւ Անոր հետ վերստին կեանքի պիտի բերէ անոնք՝ որ Անոր հաւատացին եւ մեռան» (Ա. Թեսաղոնիկեցի Դ. 14):

Առաջին դարերու Քրիստոնէաները այս կերպով եւ այս հաւատքով ալ կ'արտայայտէին իրենց կապը, հա-

դորդակցութիւնը ննջեցեալ եղբայրներուն եւ քոյրերուն հետ, որ մարմնական մահով չէ վերջացած ամէն ինչ: Ահաւասիկ այս համոզումն է, որ առաջնորդած եւ մղած է եկեղեցին՝ իր հաւատացեալները թաղելու եկեղեցիներու շրջապատէն ներս, գաւիթներու մէջ, վանքերու, մատուռներու եւ վկայարաններու մօտիկ (Հայոց մէջ եկեղեցական օրէնքով արգիլուած է հաւատացեալ թաղել եկեղեցիներէն ներս):

Քրիստոնեան, որ իր հաւատքը խարսխած է Քրիստոսի աստուածային Անձին եւ Անոր վարդապետութեան մէջ, գիտակից է, որ իր մարմինը եղած է Աստուծոյ գործօն ներկայութեան վայրը, որովհետեւ Սուրբ Սկրտութեամբ ան դարձած է Աստուծոյ «Սուրբ Հոգիին բնակարանը» (dwelling place).-

- «Չէ՞ք գիտեր թէ Աստուծոյ տաճարն էք դուք, եւ Աստուծոյ Հոգին կը բնակի ձեր մէջ: ... Աստուծոյ տաճարը սուրբ է եւ դուք էք այդ տաճարը» (Ա. Կորնթացի Գ. 16):

- «Չէ՞ք գիտեր թէ ձեր մարմինները տաճար են Սուրբ Հոգիին, որ Աստուծոյն առիք եւ ձեր մէջ կը բնակի» (Ա. Կորնթացի Զ. 19):

- «Աստուծոյ բնակարան կը դառնաք Սուրբ Հոգիին միջոցով» (Եփեսացի Բ. 22):

- «Գիտենք թէ հողեղէն այս տունը, որ մեր մարմինն է եւ որուն մէջ կը բնակինք, պիտի քայքայուի, բայց երկինքի մէջ ունինք Աստուծոյ կողմէ պատրաստուած անձեռագործ եւ յաւիտենական մարմին մը» (Բ. Կորնթացի Ե. 1):

Ուրեմն, Քրիստոնեայ հաւատացեալը լաւ պէտք է գիտնայ թէ իր հաւատակից ննջեցեալները կը շարունակեն ապրիլ եկեղեցական-կրօնական հաւատքի յարաբերութեան մը մէջ, որովհետեւ մենք բոլորս քոյրեր եւ եղբայրներ ենք իրարու, ինչպէս Ինքը Յիսուս ըսաւ՝ «Դուք բոլորդ իրարու եղբայրներ էք» (Մատթէոս ԻԳ. 8).- Պօղոս Առաքեալ ուրիշ անկիւնէ կը դիտէ մեր հաւատքի յարաբերութիւնները իրարու հետ.- «Դուք թէեւ առան-

ծին-առանձին անդամներ էք, բայց միասնաբար կը կազմէք Քրիստոսի մարմինը» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 27): «Հիմա, դուք Յիսուս Քրիստոսի միացած էք ... եւ Աստուծոյ ընտանիքին հարազատ անդամներն էք: Մասերն էք այն մեծ կառոյցին, որուն հիմը Առաքելներն են ու Մարգարէները եւ որուն անկիւնաքարը Ինքը՝ Քրիստոս Յիսուսն է: ... (Յիսուսի) միացած՝ դուք ալ բոլորին հետ միասին Աստուծոյ բնակարան կը դառնաք Սուրբ Հոգիին միջոցով» (Եփեսացի Բ. 13, 19-20 եւ 22):

Ահաւասիկ, Քրիստոնեաներուս համար, ամենէն առաջ եւ հիմնականօրէն Քրիստոնեական այս գաղափարաբանութիւնը եւ հաւատքի այս համոզումն է, որ պէտք է կառավարէ մեզ, երբ հարցը կը վերաբերի ննջեցեալի մը դիակիզումին: Քրիստոնեան կը գնահատէ ծաղիկներու եւ ծաղկեպսակներու սիրոյ եւ յարգանքի խորհրդանշական լեզուն, բայց գիտէ նաեւ, որ իսկական նուէրները ննջեցեալին հետ կ'իրագործուին աղօթքի եւ սիրոյ մէջ եւ անոնց միջոցով: Թաղման, եօթնօրէքին, քառասունքին, տարելիցին եւ Մեռելոցի օրերը իսկական առիթներ պէտք է ըլլան այս ճշմարտութիւնները վերյիշելու, համեստօրէն վկայելու եւ յստակ կեցուածքով արտայայտելու մեր «Քրիստոնեական Հաւատքը»:

Դիակիզումին ի նպաստ կատարուած պատճառաբանութիւններուն դիմաց՝ պէտք է յիշել Պօղոս Առաքելին շատ կարեւոր թելադրանքներէն մէկը.- «Երկնաւոր բաներու մասին խորհեցէ՛ք եւ ո՛չ թէ երկրաւոր, որովհետեւ դուք այս աշխարհի համար մեռաք, որպէսզի Քրիստոսի հետ միասին ապրիք այն կեանքով՝ որ Աստուած վերապահած է ձեզի» (Կողոսացի Գ. 1-3):

Հայ Առաքելական Եկեղեցին, թէւ Դիակիզումի մասին պաշտօնապէս՝ գրաւոր որոշում եւ յայտարարութիւն մը չէ կատարած, սակայն հաւատքի մեծ հակում ունի դէպի Քրիստոնեական ասանդակական թաղումը, որ իր մէջ կը պարունակէ Քրիստոնեական Հաւատքին հիմնական համոզումները:

**ԴԻԱՅԵՐՁՈՒՄ,
ՄԱՐՄՆԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՆՈՒԻՐՈՒՄ
ԵՒ
ՓՈՆՊԱՏՈՒԱՍՏՈՒՄ**

Դիահերձումը կամ դիահատութիւնը (անգլ. dissection) դիակի մը բժշկական կտրատումն է՝ մեռելի մը մարմինին ներքնամասի կազմուածքը, հիւսուածքը, աշխատանքը, երակները, հիւանդութիւններուն ներկայութիւնը, ախտային վարակումներու (անգլ. disease) ստեղծած արդիւնքները տեսնելու, քննելու, ուսումնասիրելու եւ ախտաճանաչումներ կատարելու նպատակով: Մարդկային մարմնի դիահերձումը ընդհանրապէս տեղի կ'ունենայ բժշկութեան մէջ՝ մարդակազմութեան ուսանողներուն ուսուցանելու համար, նախապէս կենդանիներու վրայ փորձառական շրջան մը անցընելէ յետոյ: Դիահերձում տեղի կ'ունենայ նաեւ դիագնոստիկական (անգլ. autopsy) ընթացքին՝ մէկու մը մահուան պատճառը որոնելու եւ ճշտելու համար:

Դիահերձումի կիրարկութիւնը կը յիշատակուի պատմութեան հին ժամանակներէն, յատկապէս Եգիպտական Քաղաքակրթութեան մէջ, ուր դիահերձումի կիրարկութիւնը հասած է մեծ նուաճումներու: Դիահերձումը համեմատաբար լայն կիրակում ունեցած է Եւրոպայի մէջ՝ Միջին Դարերուն, սակայն միշտ սահմանափակումներով եւ որոշ արգելքներով, նկատի ունենալով որ դիահերձումը կը համարուէր իբր մեղանշում, իբր սրբապղծութիւն մարդ արարածին հանդէպ, Քրիստոնէական Կրօնքին եւ Աստուծոյ հանդէպ: Ժե-ժե դարերէն ետք, դիահերձումը ազատօրէն կիրարկութեան դրուած է թէ՛ բժշկական-վիրաբուժական եւ թէ՛ ուսուցողական նպատակներով: Մարդկային մարմինը, մեռած կամ ողջ, օգտագործման դրուեցաւ բժշկագիտական որոնումներու, զանազան հիւանդութիւններու ախտա-

բանական պատճառները եւ հետեւանքները ուսումնասիրելու եւ ճշտորոշելու: Մեռածներուն մարմինները դիահերձումի ենթարկուած են գիտական եւ ուսուցողական նպատակներով՝ մարդկային բարդ կազմուածքը ճանչնալու, բժշկական գիտութիւնը զարգացնելու եւ անոնց համաձայն հիւանդ անձերը բժշկելու համար: Վկայութիւններ կան, որ Դիահերձումը կիրարկուած է նաեւ Կիլիկեան Յայաստանի մէջ՝ ԺԲ-ԺԳ դարերուն (այս մասին տես՝ Խաչիկեան Լ., Դիահերձումը Հին Յայաստանում, «Տեղեկագիր» Հայկ. ՍՍՌ Գիտութիւնների Ակադեմիայի, 1947, Թիւ 4: Գրիգորեան Գ., Դիահերձման գոյութիւնը Միջնադարում հաւաստող մի նոր փաստ, տես՝ «Բանբեր Մատենադարանի», Երեւան, 1963, թիւ 6: Անթապեան Փայլակ, Միջնադարեան Յայաստանում իրագործուող դիահերձման վերաբերեալ եւս մէկ նոր վկայութիւն, տես՝ «Սիոն», 1977, թիւ 3, էջ 61-64: Վարդանեան Ս., Բժշկութիւնը Հին եւ Նոր Յայաստանում, Երեւան, 1982):

Երբ բժշկագիտական նպատակներով կատարուած Դիահերձումի մասին կը խօսինք՝ մենք պէտք է անպայման անդրադառնանք նաեւ մարդկային մարմնի գործարաններու (երկկամունք, սիրտ, թոք, լիարդ, շարոյր կամ ենթաստամոքսային գեղձ՝ pancreas) «նուիրել»ու եւ «փոխպատուաստում» (organ transplant) կատարելու մասին:

Այսօրուան յառաջացած բժշկութիւնը իսկապէս նոր եւ օգտակար ուղիներ կը բանայ անբժշկելի հիւանդներու դիմաց, անոնց պարգեւելով յոյս, բժշկուելու եւ առողջ ապրելու հնարաւորութիւն եւ կեանքը երկարածելու՝ առողջ գործարաններու փոխարինումով եւ պատուաստումով՝ մէկ անձէն միւսը: Սակայն, բժշկագիտական այս երեւոյթը, որ յարաբերաբար նոր է, իր հետ կը բերէ հաւատքի, աստուածաբանական եւ բարոյական որոշ հարցեր:

Իսկապէս լուրջ հարց է, որ մահէն ետք՝ անձ մը իր սեփական մարմինին այս կան այն առողջ գործարանը

տրամադրելի դարձնել ուրիշներուն, որոնց այս կամ այդ գործարանը մահացու կերպով հիւանդացած է: Ամէնէն առաջ, բացայայտ է թէ Բարոյական եւ Քրիստոնէական անկիւնէ դիտուած՝ մարմնի մը մասերը վաճառքի նիւթ չեն կրնար ըլլալ: Սարսափելի է այն մտածումը, որ ողջութեան (կամ մահէն ետք), մարդկային մարմնի մասերը որոշ գինով վաճառուին, ինչպէս կը վաճառուին ինքնաշարժի մը մասերը (այս մասին քանիցս լսած ենք՝ առեւանգելով եւ բռնի գործարան մը պոկելով կը սպաննեն իրենց զոհը): Պարզապէս անընդունելի եւ խստօրէն դատապարտելի երեւոյթ է այս մէկը:

Մահէն ետք մարմնի գործարանները ուրիշին նուիրելու մասին Հայ Առաքելական Եկեղեցին չունի պաշտօնական եւ գրաւոր որոշում:

Չկան բացարձակ պատասխաններ, սակայն կրնանք մեր հաւատացեալներուն քանի մը յիշեցումներ եւ թելադրանքներ կատարել, երբ հարցը կու գայ իրենց մարմնի գործարաններէն մէկը կամ միւսը ուրիշին նուիրելու:

Քրիստոնէան կը կանգնի բարոյական լուրջ հարցի մը դիմաց. Կարելի՞ է բռնաբարել անձի մը մարմնական ամբողջականութիւնը (անգլ. integrity) ուրիշին օգնելու նպատակով, կամ պէ՞տք է թողուլ, որ առողջ անձ մը մեռնի, երբ գործարանի մը պատուաստումով կրնայ փրկուիլ մէկու մը կեանքը: Մեր Քրիստոնէական Հաւատքը մեզի կը թելադրէ հետեւեալը. ամէն մարդ, կին թէ տղամարդ, «միութիւն» մըն է մարմնի եւ հոգիի եւ իբր մարդկային անձ՝ մնայուն բաժանումով մը չի կրնար ապրիլ մարմնի մէջ: Եւ դեռ՝ մեր Հաւատքը կը թելադրէ նաեւ, որ մեր մարմինները «սրբուած», «սրբացած» են Յիսուս Քրիստոսի Մարդեղութեամբ եւ Անոր Յարութեան լոյսին մէջ՝ մենք կը սպասենք մե՛ր ալ մարմիններու նորոգութեան, վերածնունդին եւ յաւիտեանական կեանքին: Մեր Հաւատքը մեզի կը յիշեցնէ նաեւ, որ մեր մարմինները «Աստուծոյ բնակարան»ները դարձած են Սուրբ Մկրտութեամբ: Հաւատքի այս իրականութիւններուն դիմաց, յայտնի կը դառնայ, որ մենք մեր մար-

միններուն հետ պէտք է վարուինք յատուկ յարգանքով՝ իբր անբաժանելի մասը մեր գոյութեան:

Մարմնի գործարաններէն մէկը ուրիշին նուիրելը պէտք է ըլլայ ազատ՝ ինքնակամ, ինչպէս նաեւ սիրոյ եւ ինքնանուիրումի մը իսկական արտայայտութիւնը: Նոյնիսկ երբ մարմինը մահացած է, անիկա կը պահէ իր սրբութիւնը (sanctity): Մարդասէր, բարեսէր անձը միայն ինքն է որոշողը՝ իր «մահէն ետք» սեփական մարմինին այս կան այն գործարանը նուիրել ուրիշներու, անոնց կարիքը ունեցող հիւանդ անհատներու, համաձայն իր Քրիստոնէական Չաւատքի սկզբունքներուն, մարդկային եւ կրօնական ըմբռնումներուն եւ ցուցաբերած մարդկային սիրոյն: Մահէն ետք փոխպատուաստումի նպատակով գործարաններ կ'առնուին եւ կ'օգտագործուին ա՛յն պարագային, երբ տուեալ անձը, իր կենդանութեան օրով, գրաւոր համաձայնութիւն մը կտակած է իր գործարաններէն մէկը նուիրելու: Եթէ մէկը կամաւոր կերպով գործարան մը կը նուիրէ ուրիշին (կենդանութեան՝ երիկամներէն կամ թոքերէն մէկը, իսկ մահէն ետք՝ ինչ որ կարելի է), անկասկած մարդկային եւ Քրիստոնէական Սիրոյ անգնահատելի գործ մըն է որ կը կատարէ: Իսկապէս մարդասիրական բարձր արտայայտութիւն է՝ ուրիշի մը կեանքը փրկել եւ առողջ ուղիի վրայ հաստատել: Վստահաբար, նոր գործարանով մը պատուաստուած անձը պիտի դառնայ առողջ, կարող եւ աշխատող, օգտակար դառնալու իր ընտանիքին եւ հասարակութեան: Մարդասիրական եւ Քրիստոնէական հոգիի իսկական մեծ արարք մը (անգլ. *gest*):

Ամէն պարագային, մարմնական գործարանի մը նուիրատուութիւնը ուրիշին կամ ընդունումը ուրիշէն, կը մնայ «անձնական որոշում», համաձայն մեր Քրիստոնէական Չաւատքի սկզբունքներուն եւ համոզումներուն:

ԻՆՉՈՒ՞ ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՐԹԱԼ

«Զգոյշ եղիր՝
քանի որ Աստուծոյ Տունը պիտի մտնես,
եւ պատրաստ եղիր՝
քանի որ Աստուծոյ պատգամը պիտի լսես»

(Գիրք Ժողովողի, Դ. 17)

Շեշտելու համար եկեղեցիին նշանակութիւնը եւ կարեւորութիւնը Քրիստոնեաներու Կեանքէն ներս, Եկեղեցւոյ մեծ Վարդապետները եկեղեցին կը կոչեն.-

- «Տիեզերքներու Տիեզերք» (Որոգիմէս),
- «Երկրաւոր Երկինք» (Սբ. Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկնութիւն Խորհրդոյ Պատարագին, Վենետիկ, 1847, էջ 365),
- «Աստուծոյ Բնակարան» կամ «Աստուածային Բնակարան» (Շարական),
- «Աստուծոյ Տուն՝ որովհետեւ Աստուծոյ Որդին հոն կը զոհուի կամ կը պատարագուի» (Յովհաննէս Կթղ. Օձնեցի, Մատենագրութիւնք, Բ. տպ., Վենետիկ, 1953, էջ 166),
- «Աստուծոյ Տուն» կամ «Տիրոջ Տուն կը կոչուի, քանի որ Աստուծոյ Բանը հոն հանգչեցաւ» (Յովհաննէս Կթղ. Օձնեցի, նոյն, էջ 152) եւ «Իբր Փրկիչ ... կը զոհուի եւ կը պատարագուի իբր Գառնուկ՝ ջնջելու համար ամէն յանցանք» (Յովհաննէս Կթղ. Օձնեցի, նոյն, էջ 153),
- Եկեղեցին կը կոչուի նաեւ «Քրիստոսի արքայարան» եւ «Տուն Աստուծոյ» («Դռնբացէք»ի արարողութիւն):
- Քրիստոնէական եկեղեցին «Իրապէս երկինք է երկրի վրայ, քանի որ Աստուծոյ Որդին կը զոհուի, կը պատարագուի անոր մէջ: ... Եկեղեցին երկինքը կը ներկայացնէ, ուր Աստուած ներկայ է եւ մենք պարտական ենք սրբութեամբ մտնել եկեղեցի» (Սբ. Գրիգոր Վրդ. Տա-

թեւացի, Գիրք Քարոզութեան, Ամարան հատոր, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1998, էջ 709):

Հին Կտակարանին մէջ յիշուած «Աստուծոյ Խորանը», որ վրանի մը տակ էր, կրօնական մեծ նշանակութիւն ունէր, որովհետեւ Աստուած այդպէս ուզեր էր եւ ըսեր էր.- «Ես ձեզի պիտի գամ հոն՝ եւ պիտի օրհնեմ ձեզ» (Գիրք Ելից Ի. 24): Տաճարը Յիսուս կոչեց «Հօրս Տունը» (Ղուկաս Բ. 49), «Իմ Հօրս տունը, որ աղօթքի տուն պիտի ըլլայ» (Ղուկաս ԺԹ. 46):

Հետեւաբար, Քրիստոնէական եկեղեցին է՛ եւ կ'ըմբռնուի այն «սրբազան վայր», ուր ստուգապէս Աստուած կայ, Աստուած ներկայ է եւ մենք եկեղեցի կ'երթանք Ձինքը գտնելու, Իրեն հանդիպելու, Իրեն երկրպագութիւն ընելու եւ Անոր «Օրհնութիւնը ստանալու» (Գիրք Ելից Ի. 24): Յիսուս, իբր Աստուած եւ Փրկիչ, ըսաւ.- «Ուր որ երկու կամ երեք հոգի հաւաքուած ըլլան իմ անունով՝ ես անոնց մէջ եմ» (Մատթոս ԺԸ. 20):

Հետեւաբար, եկեղեցի երթալու շարժառիթը Աստուծոյ հանդէպ մեր սիրոյ եւ յարգանքի արտայայտութիւնն է, Անոր հետ մեր հանդիպումն է: Ուրիշ խօսքով՝ մենք Քրիստոնէայ հաւատացեալներս եկեղեցւոյ մէջ է որ Աստուծոյ ներկայութեան փորձառութիւնը կ'ապրինք, Ձինքը կ'ընդունինք, կը պաշտենք, կ'օրհնենք, կը գովենք եւ կը փառաբանենք:

Ուրեմն, եկեղեցի կը յաճախենք հիմնականօրէն մեր հաւատքին հետ կապուած քանի մը լուրջ համոզումներուն համար.-

1. Մօտէն ապրելու Տէր Յիսուս Քրիստոսի աստուածային ներկայութիւնը:

2. Որպէս ինքնամփոփումի եւ ինքնամաքրումի սրբազան վայր՝ Աստուծոյ դիմաց եւ Անոր հետ:

3. Եկեղեցւոյ աղօթքներուն եւ շարականներու մէջ լսելու Աստուծոյ խօսքը եւ խօսքերուն կրօնական մեկ-

նութիւնը եւ աստիճանաբար աւելի մտերմանալու, սիրելու եւ պաշտելու համար:

4. Ներկայ գտնուելու Աբ. Խորանին վրայ՝ Յիսուս Քրիստոսի Ջոհին, զոհագործումին կամ Աբ. Պատարագին՝ ի յիշատակ Անոր մահուան եւ մարդոց մեղքերու քաւութեան եւ թողութեան համար, ինչպէս Ինքը՝ Յիսուս ըսաւ Իր Վերջին Ընթրիքի ընթացքին.- «Առէ՛ք կերէ՛ք, ասիկա իմ մարմինս է: ... Բոլորդ խմեցէ՛ք ասկէ, ասիկա իմ արիւնս է, որ շատերու համար կը թափուի՝ մեղքերու թողութեան համար» (Մատթեոս ԻԶ. 26-28):

5. Ստանալու համար այդ Սուրբ Հաղորդութիւնը, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մեր սերտ մերձեցումը, մեր միութիւնը Տէր Յիսուսի հետ եւ մասնակից դառնալու Անոր «աստուածային կեանք»ին:

6. Եւ վերջապէս, գործնականօրէն մասնակից դառնալու եւ զգալու սիրալիր ներկայութիւնը հաւատացեալ մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն, եկեղեցւոյ եղբայրութեան կամ համայնքին...:

7. Եկեղեցին ունի «միացնող», «միաւորող», մեզ իրարու կապող երկնային զօրութիւն, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ «Հոգեւոր Եկեղեցին», որովհետեւ անոր Հիմնադիրը մէկ է եւ Գլուխը միակ՝ Տէր եւ Փրկիչ Յիսուս Քրիստոս:

Հետեւաբար, Կիրակի օրերը եւ կրօնական Տօներուն եկեղեցի կ'երթանք, որովհետեւ այդ օրերը Տէր Յիսուսի հետ սեղանի (կամ ընթրիքի) նստելու օրեր են, Անոր հետ ճաշելու, Անոր հետ երկնային ուրախութիւն ապրելու: Պատարագի գիրքը կ'ըսէ թէ Քրիստոս այդ Ընթրիքի սեղանին թէ՛ կերակուրն է եւ թէ՛ մատուցողը: Եկեղեցի երթալու այդ օրերը խորհրդանշական օրեր են՝ կանոնաւոր պարբերականութեամբ Յիսուս Քրիս-

տոսի սեղանակից ըլլալու թէ՛ հոգեպէս եւ թէ՛ ֆիզիքապէս: Այդ օրերը Յիսուսի հետ սեղան նստելու օրեր են:

Հայ եկեղեցւոյ Մեծ Վարդապետներէն՝ Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզ (ԺԳ. դար) կ'ըսէ.՝ «Ո՛վ որ Կիրակի օր եկեղեցի կ'երթայ եւ Պատարագի ներկայ կ'ըլլայ, Աւետարանին խօսքը կը լսէ եւ մեղքերու խոստովանութեամբ կը սրբուի մեղքերէն, այդպիսին արժանի կ'ըլլայ Քրիստոսը տեսնելու եւ Անոր ձայնը լսելու, որ կ'ըսէ.՝ Եկէ՛ք, Հօրս կողմէ օրհնուածներ, ժառանգեցէ՛ք այն Արքայութիւնը, որ ձեզի համար աշխարհի սկիզբէն պատրաստուած է» (Մատթէոս ԻԵ. 34. տե՛ս Յովհաննէս Երզնկացին եւ նրա խրատական արձակը, Երեւան, 1977, էջ 172, հտրկ. Էդուարդ Բաղդասարեանի): Իսկ Վարդան Վարդապետ Այգեկցին (ԺԲ-ԺԳ դար) կը գրէ.՝ «Քրիստոնէայ մը, երբ լսէ եկեղեցւոյ զանգին ձայնը, ... մանաւանդ Կիրակի օր, որ տէրունական օր է եւ եկեղեցւոյ՝ այսինքն Երկինքի Արքայութեան Դուռը չ'երթար, քահանային երեսը չի՛ տեսներ եւ չի՛ լսեր Աստուծոյ Պատուիրաններուն հրամանը, այդպիսին պիտի չտեսնէ փառքի Տէր Աստուածը» (Վարդան Վրդ. Այգեկցի, Խրատներ, Անթիլիաս, 2002, էջ 33-34, աշխարհաբար թրգմ. Պարթեւ Վրդ. Կիւլիւմեանի):

Կը վկայուի թէ Քրիստոնէութեան առաջին դարուն, Հոգեգալուստէն ետք, Քրիստոսի հաւատացեալները «Կանոնաւոր կերպով ամէն օր միասնաբար տաճար կ'երթային» աղօթելու (Առաքեալներու Գործեր Բ. 46), «Հաւատացեալներու ամբողջ բազմութիւնը մէկ սիրտ մէկ հոգի էր» (Առաքեալներու Գործեր Դ. 32):

Ա՛ն, որ Յիսուս Քրիստոսի կը հաւատայ եւ Քրիստոնէայ կը կոչուի, հաւատքի հասունութեամբ պէտք է գիտնայ «եկեղեցի երթալ»ու կրօնական նշանակութիւնը, անհրաժեշտութիւնը եւ կարելորութիւնը:

Եկեղեցին «Մեր կեանքին յոյսն է եւ անոր միջոցով է որ մեր հոգիներուն փրկութիւնը կը գտնենք» («Դռնբացէք»ի արարողութիւն):

ԻՆՉՈՒ՞ ԵԿԵՂԵՑԻԻ ՊԱՏԿԱՆԻԼ ԿԱՄ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ՊԱՏԿԱՆԵԼՈՒ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Երբեմն դժգոհութեամբ հարց կը տրուի թէ ինչու՞ եկեղեցիին պէտք է պատկանիլ «Գործնականապես» (in practice, practically): Մեր խօսքը եկեղեցւոյ անդամագրութեան մասին չէ, այլ եկեղեցիին հետ եւ եկեղեցիին մէջ ապրելու մասին:

Մարդկային ամէն մէկ արարքի ետին կայ հարցում մը.- Ինչու՞: Ամէն մարդկային արարք, որ կը գործուի կեանքին մէջ, պատճառ մը ունի կամ պէտք է պատճառ մը ունենայ:

Ըսինք՝ «Եկեղեցւոյ պատկանիլ» ԳՈՐԾՆԱԿԱՆԱՊԷՍ, այսինքն՝ հաւատքով եւ կեանքի հարազատ ապրումով: Քրիստոնէական այս գիտակցութիւնը մեր մէջ կը ծագի այն ատեն՝ երբ կ'անդրադառնանք թէ իբր «քրիստոնէայ» մենք Քրիստոսի կը պատկանինք: Աստուածաշունչը բացայայտ կերպով կ'ըսէ թէ իբր Քրիստոսի հաւատացողներ՝ մենք «Քրիստոսի կը պատկանինք» եւ իբր Քրիստոսի հաւատացողներ՝ մենք անդամներն ենք Քրիստոսի խորհրդական Մարմինին (Mystical Body)՝ այսինքն եկեղեցիին:

Պօղոս Առաքեալ մեծ հեղինակութեամբ կը գրէ.-

- «Դուք հաւատացեալներդ միասնաբար կը կազմէք Քրիստոսի Մարմինը» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 28),

- Եւ «Այդ Մարմինին, այսինքն եկեղեցիին մէջ Աստուած բազմաթիւ անդամներ կարգեց» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 28),

- «Դուք Քրիստոսի կը պատկանիք» (Գաղատացի Գ. 29),

- «Ես Քրիստոսի կը պատկանիմ» (Գաղատացի 2.17),

- Դուք կը պատկանիք «Կենդանի Աստուծոյ Եկեղեցիին» (Ա. Տիմոթէոս Գ. 15),

- Մենք բոլորս «Նոյն Հոգիով մկրտուեցանք՝ մէկ մարմին կազմելու համար» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 13),

- «Չէ՞ք գիտեր թէ ձեր մարմինները Քրիստոսի անդամներն են» (Ա. Կորնթացի Զ. 15),

- «Քրիստոս կը սնուցանէ եւ կը խնամէ Եկեղեցին, այսինքն՝ Իր մարմինը, որուն անդամներն էք» (Եփեսացի Ե. 30),

- «Քրիստոսի միացած ըլլալով՝ իրարու անդամներ էք» (Եփեսացի Դ. 25):

- «Այլեւս Աստուծոյ համար օտար եւ խորթ չէք, ... այլ Աստուծոյ ընտանիքին հարազատ անդամները» (Եփեսացի Բ. 19):

Պօղոս Առաքեալի այս խոր համոզումները եւ ուսուցումները կ'առաջնորդեն մեզ լաւ հասկնալու, լաւ ըմբռնելու «Եկեղեցի» հասկացողութիւնը եւ անոր «անդամ»ները ըլլալու ճշմարտութիւնը: Եւ անգամ մը որ կ'ընդունինք քրիստոնէական այս իրականութիւնը, որ կ'իրագործուի հաւատքի միջոցով եւ Սկրտութեամբ, այն ատեն Առաքեալին ուսուցումը մեզ կը մղէ Տէր Յիսուսի կոչերուն եւ հրաւերներուն գիտակցութեամբ հետեւելու հրամայականը: Քրիստոսի պատկանելու իրականութիւնը հաւատացեալներս իրարու կը միացնէ՝ իբր նոյն հաւատքը ունեցող քոյր-եղբայրներ: Այս իրականութիւնը մեզ կը մղէ նաեւ նոյն հաւատքը եւ համոզումները ունեցողներուն հետ միասին աղօթելու, իրար սիրելու, իրարու ծառայելու, թեւ ու թիկունք ըլլալու եւ իրար զօրացնելու անհրաժեշտութիւնը: Եկեղեցւոյ հետ եւ Եկեղեցիին մէջ է որ մենք կը սորվինք իրար սիրել եւ «Քրիստոնէական Եղբայրութիւն»ը ապրիլ:

Սակայն, ուշադիր.- կայ ուրիշ ճշմարտութիւն մըն ալ, որ կը վաւերացնէ եւ կ'երաշխաւորէ Եկեղեցիին անդամ ըլլալը.- «Ո՛վ որ Քրիստոսի Հոգին չունի՝ Անոր չի՛ պատկանիր» (Հռոմայեցի Ը. 9):

Նոյն Պօղոս Առաքեալը կը գրէ Կորնթոս քաղաքի յոյն հաւատացեալներուն.- «Քրիստոսի նամակն էք դուք» (Բ. Կորնթացի Գ. 3), այսինքն՝ ո՛վ որ ձեզ կարդայ կամ

դիտել՝ պետք է ձեր անձին մեջ կարդայ կամ տեսնել Քրիստոսի նկարագիրը, Քրիստոսի հոգին: Ուրիշ խօսքով՝ «Աստուծոյ նմանեցէ՞ք» կը յորդորէ Առաքեալը (Եփեսացի Ե. 1):

Ուրեմն, Քրիստոսի եւ Իր Եկեղեցիին պատկանելու համար հարկաւոր է «Քրիստոսի Յոգին ունենալ», Քրիստոսի նմանիլ:

Ահաւասիկ, կրօնական այս հիմնական պատճառներուն համար՝ Քրիստոսի հաւատացողը եւ Անոր հետեւողը պետք է պատկանի Եկեղեցիին եւ հաւատքով ու գիտակցութեամբ մասնակցի «Քրիստոնէական Եղբայրութեան» միասնական կամ հասարակաց կեանքին, որ Եկեղեցիին կեանքն է:

Եկեղեցւոյ պատկանիլը եւ անոր հետ հաւատքով ապրիլը հաւատացեալին ներքին խորութեան մէջ այնպիսի հորիզոններ կը բանայ, որոնք հաւատացեալը առանձնապէս պիտի չկարենար հասկնալ: Ի վերջոյ չմոռնալ, որ Եկեղեցին Տէր Յիսուսի Մարմինն է եւ Անոր ճշմարտութեան ընդունարանը, այսինքն՝ «Աստուծոյ Եկեղեցին ճշմարտութեան սիւնն է եւ խարիսխը» (Ա. Տիմոթէոս Գ. 15):

Քրիստոսի Եկեղեցիին պատկանելու հաւատքը, համոզումը եւ կրօնական գիտակցութիւնը կը խարսխուի այն ճշմարտութեան վրայ, որուն համաձայն մենք՝ բոլոր հաւատացեալներս «Մարմինն ենք Անոր՝ Յիսուս Քրիստոսի մարմինէն եւ ոսկր Անոր ոսկորներէն՝ հաւատքով միաւորուած ամրակուռ եւ անխախտ կերպով» (Սբ. Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկնութիւն «Հաւատամք»ի եւ «Հայր մեր»ի, Սբ. Էջմիածին, 2007, էջ 49, արեւելահայ թարգմ. Ս. Ստամբուլցեանի):

ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ ՏԱՐԲԵՐ ԸԼԼԱԼ

Մեր Քրիստոնեական Կեանքը սերտօրէն կապուած է Յիսուս Քրիստոսի Անծին, Անոր կեանքին եւ Վարդապետութեան: Քրիստոնեական կեանքը Քրիստոսը ունի իբր կեդրոն: Այսինքն՝ Քրիստոնէութիւնը «Քրիստոսակեդրոն» կրօնք է: Ասոր համար, մեր «քրիստոնեական» կեանքը, Յիսուսի արիւնլուայ խաչելութեամբ եւ Յարութեամբ, նոր ըմբռնում, կեանքի եւ յոյսի նոր ընկալում մը ստացած է:

Շաբթուան Կիրակի Օրը, իբր Յիսուսի Յարութեան յիշատակելի օր, քրիստոնեայ աշխարհը նկատած է «սրբազան»՝ ո՛չ միայն Յիսուսի Յարութեան իրականութիւնը յիշատակելու, այլեւ Աստուած օրհնելու, փառաւորելու եւ փառաբանելու յատուկ օր: Քրիստոնեայ Եկեղեցին եւ հաւատացեալները այսպէս կ'ընդունին Կիրակի օրերու խորհուրդը:

Յիսուսի Յարութեամբ նոր ստեղծագործութիւն մը կը սկսի եւ Կիրակին այդ նոր ստեղծագործութիւնը կը պատմէ, քանի որ հաւատացեալ մարդը մաս կը կազմէ այդ նոր ստեղծագործութեան:

Սակայն, քայլ մը առաջ երթալու ենք՝ կատարելու համար քանի հոգեւոր-կրօնական-եկեղեցական կարեւոր ցուցմունքներ, յիշեցումներ:

Կիրակի Օրերը միայն «Յանգիստի օրեր» չեն:

Հաւատացեալները գիտեն թէ Կիրակին ունի յատուկ նշանակութիւն մը: Անոնց համար Կիրակին «Աստուծոյ նուիրուած օր է», եւ անոր համար պէտք է եկեղեցի երթալ, Աստուած օրհնել, աղօթել, Աստուծոյ հետ մեր յարաբերութիւնները եւ հաւատքը զօրացնել, Աստուծոյ հետ միշտ աւելի մտերմանալ: Մէկ խօսքով՝ այդ օրը նուիրել Աստուծոյ:

Այս կէտերը ճիշտ են: Սակայն, միայն այդ չէ Կիրակին: Քրիստոնեական իսկական հասկացողութեամբ կ'ուզենք աւելցնել հետեւեալը.- Կիրակին ուրիշ մարդ

ըլլալու օր է: Կիրակին հոգեպէս նորոգուելու օր է, հոգեփոխումի օր է: Հոգեփոխումը, սակայն, տեղի կ'ունենայ գիտակից գործերով: Հոգեփոխութիւնը գործով կ'իրագործուի եւ գործով կ'արտայայտուի:

Կիրակի օրով նիւթական աշխատանք կատարելը թէւ արտօնուած չէ, սակայն այն աշխատանքը, որ հոգեփոխութեան պիտի նպաստէ, մարդուս համար կը դառնայ դրական բարիք մը եւ Աստուծոյ հաճելի:

Յիսուսի մտածողութեան եւ գործելաձեւին մէջ ալ կայ նման արտայայտութիւն: Երբ Ան, Շաբաթ օրով հիւանդ մը կը բժշկէ (որ հրեական կամ Մովսիսական Օրէնքին համաձայն արտօնուած չէր աշխատիլ կամ գործել), Յիսուս դառնալով զինքը մեղադրող-դատող հրեաներուն կ'ըսէ. «Եթէ մէկուն էջը կամ եզը քրիոր իյնայ, զայն չի՞ հաներ Շաբաթ օրով» (Ղուկաս ԺԴ. 5):

Յիսուսի այս հաստատումին մէջ՝ Աստուծոյ ընծայուած օրուան ընթացքին «Տարբեր մարդ» եւ «Տարբեր հաւատացեալ» ըլլալու հրաւեր-կոչ մը կայ բոլորիս ուղղուած:

Այս պատճառով, Կիրակին միւս օրերուն չի՛ կրնար նմանիլ եւ պէտք չէ նմանի:

. Աստուծոյ հետ եւ Աստուծոյ համար ապրելու, Աստուծոյ մեր պարտքը տալու օրն է Կիրակին:

. Մեր սխալ գործերը սրբագրելու օրն է Կիրակին:

. Մեր յանցանքները Աստուծոյ խոստովանելու օրն է Կիրակին:

. Մեր մեղքերուն ներում խնդրելու օրն է Կիրակին:

. Աստուծոյ օրհնութիւնը ստանալու պաշտօնական օրն է Կիրակին:

Աստուածաշունչին համաձայն՝ բոլոր հաւատացեալները ամէն օր Աստուծոյ հաճելի կեանք մը պէտք է ապրին եւ այդ կեանքը հիմնականօրէն պէտք խարսխրի Սիրոյ Պատուիրանին մէջ: Ահաւասիկ այդ կեանքը կրնայ սկսիլ Կիրակի Օր «Տարբեր մարդ» դառնալով, երբ դուրս կու գանք եկեղեցիէն, միասին տանելով Աստուծոյ հանդէպ մեր հաւատքը, մեր սէրը եւ յոյսը՝

տարբեր ձեւերով արտայայտելու մեզ շրջապատող միջավայրին մէջ, մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն հանդէպ: Կիրակի Օրերը՝ եկեղեցւոյ մէջ մեր ներկայութիւնը եւ Աստուծոյ դիմաց կատարած մեր աղօթքները իրենց ոյժը եւ վաւերացումը կը ստանան բարիք գործելով, բարեգործութեան բազմատեսակ ձեւերով, նկատի ունենալով Յակոբոս Առաքեալին հիմնական սկզբունքը թէ «Հաւատքը առանց գործերու մեռած է» (Յակոբոս Բ.17):

Ինչպէ՞ս մոռնալ, որ Կիրակին եկեղեցւոյ մէջ Քրիստոսի հետ սեղան նստելու օրն է: Կիրակի Օրերու մեր սեղանակցութիւնը Քրիստոսի հետ (Սուրբ Պատարագին)՝ Անոր Վերջին Ընթրիքին խորհուրդը ապրելու յիշատակն է, Տէր Յիսուս Քրիստոսի ներկայութիւնը ապրելու, Անոր աստուածութիւնը խոստովանելու, Անոր Հացէն՝ Սարմինէն ճաշակելու օրն է...:

Կիրակի Օրեր՝ շատեր իրենց տունը կ'ուզեն մնալ եւ աղօթել «առանձին», առանց եկեղեցի երթալու, սակայն կը մոռնան որ եկեղեցին եւ անոր առաքելութեան մէկնակէտը կառոյցի մը մէջ՝ եկեղեցիին մէջ, հաւատացեալ քոյրերու եւ եղբայրներու հետ «միասին», քրիստոնեայ հասարակութեան հետ «հաւաքաբար» (միասնաբար) Յիսուսի Վերջին Ընթրիքին մասնակցելու, այդ Ընթրիքին մեծ խորհուրդը վերյիշելու եւ գործնականապէս այդ Ընթրիքը կամ Սուրբ Պատարագը ապրելու օրն է, ճիշտ այնպէս՝ ինչպէս Վերնատան մէջ Յիսուս եւ Իր սիրելի աշակերտները եւ Իրեն հաւատացողները հաւաքուեր էին Ընթրիքին համար:

Հաւատացեալները պէտք է գիտնան եւ գիտակցին, որ եկեղեցին Քրիստոսի կեանքին արտայայտութիւնն է:

ՄՈՍ ԵՒ ՄՈՍԱՎԱՌՈՒԹԻՒՆ

(Մոմ-Լոյսի քրիստոնեական նշանակութիւնը)

Ոչ-Ուղղափառ կրօնական համայնքներ (Բողոքականները եւ ժամանակակից բոլոր տեսակի աղանդները) կտրականապէս կը մերժեն «մոմավառութեան» յղացքը եւ անոր կրօնական կիրարկութեան իմաստը...:

Մոմի գործածութիւնը եւ մոմավառութեան սովորութիւնը կը հանդիպինք նախ Զրեաներու մօտ: Զին Կտակարանին մէջ կը վկայուի, որ Զին Ուխտի սրբավայրին մէջ՝ լուսաւորութեան համար ձիթափղի ճրագ կը գործածէին Տապանակին առջեւ դրուած (Գիրք Ելից գլ. ԻԷ. 20): Լուսաւորութեան համար ձիթապտուղի նոր ճգնած մաքուր ձիթափղ կը գործածէին անոնք, որպէսզի կանթեղը միշտ վառ մնար Վկայութեան Խորանին մէջ՝ վարագոյրին դուրսի կողմը (Ղեւտական գլ. ԻԴ. 2-3): Սողոմոն Թագաւոր պատրաստել տուած է Տիրոջ Տան ամբողջ սպասները, որոնց մէջ նաեւ ոսկեայ աշտանակներ, մոմակալներ, ճրագակալներ, մոմ կտրելու մկրատներ, եւայլն (տե՛ս Գ. Թագաւորութիւն, գլ. Է. 48-49):

Մոմերու գործածութիւնը կը գտնենք նաեւ Ա. դարու նորահաստատ Եկեղեցւոյ ծիսական հաւաքներու ընթացքին.- «Այն վերնատունը, ուր հաւաքուեր էինք, բազմաթիւ լապտերներ կային» (Առաքեալներու Գործեր գլ. Ի. 20): Յիսուսի չորս կողմը եօթը ոսկեայ մոմակալներ կային, կ'ըսէ Յովհաննէս Առաքեալ (Յայտութեան Գիրք գլ. Ա. 12-13 եւ Դ. 5):

Այս սովորութիւնները շարունակուած են առաջին դարերու քրիստոնեաներուն մօտ, որոնք խուսափելով հեթանոսներու հետապնդումներէն եւ հալածանքներէն, գաղտնաբար կը հաւաքուէին գետնափոր վայրերու կամ քարանձաւներու մէջ, ինչպէս օրինակ Զոմի նշանաւոր գետնադամբաններուն մէջ (անգլ. catacombs), մոմերու գործածութեամբ լուսաւորելով միջավայրը՝ աղօ-

թելու եւ Աստուած փառաբանելու կամ ծիսական պաշտամունք կատարելու համար: Այդ մոմերը կը լուսաւորէին միաժամանակ գետնադամբաններու որմերուն վրայ նկարուած մարտիրոս սուրբերու պատկերները: Եւ քանի որ անոնց կեանքը յարատեւ աղօթք էր, մշտավառ մոմերը անոնց աստուածպաշտութեան եւ երկիւղածութեան անբաժան արտայայտութիւնը դարձան:

Քրիստոնէութեան ազատ հռչակումով, եկեղեցիներու մէջ մոմը դարձաւ ամէն մէկ հաւատացեալի հաւատքին եւ աղօթքին խորհրդանիշը: Բնականաբար, ժամանակի ընթացքին, հաւատացեալներու կողմէ գործածուած մոմերը դարձան նաեւ եկեղեցւոյ նիւթական բարեկարգութեան նպաստող եկամուտներէն մէկը:

Այդ ժամանակաշրջաններէն սկսեալ, բոլոր Ուղղափառ եկեղեցիներու մէջ մոմավառութիւնը (մոմ վառելը) կրօնական բարեպաշտութեան արտայայտութիւններէն մէկը դարձաւ: Մոմ կը վառենք եկեղեցւոյ բոլոր պաշտամունքներու ընթացքին, մոմ կը վառենք սուրբերու մասունքներուն դիմաց եւ սրբապատկերներու դիմաց: Վառած մոմեր կը գործածենք գրեթէ բոլոր ծիսական մեր արարողութիւններու ընթացքին.- Սբ. Պատարագի, Սբ. Սկրտութեան, կրօնական թափօրներու եւ Աւետարանի ընթերցման ժամանակ, ուխտագնացութիւններու ընթացքին, եւայլն: Իսկ Ծննդեան եւ Ջատկական ճրագալոյցի օրերուն, Սբ. Պատարագէն ետք, հաւատացեալները իրենց մոմերը վառելով եկեղեցիէն ներս՝ իրենց տուները կը տանին՝ իբր խորհրդանիշ «Քրիստոսի Լոյսին», Անոր Ծնունդով եւ Յարութեամբ փոխանցուած մեզի՝ հաւատացեալներուս: Այս բոլորը, անշուշտ, մեզի կը յիշեցնեն Տէր Յիսուսի հետեւեալ խօսքերը.-

. «Ես եմ աշխարհի լոյսը. ո՛վ որ իմ ետեւէս գայ՝ խաւարի մէջ պիտի չքալէ, այլ պիտի ընդունի կեանքին լոյսը» (Յովհաննէս Ը. 12):

. «Ես իբր լոյս եկայ աշխարհ, որպէսզի ո՛վ որ ինծի հաւատայ՝ խաւարի մէջ չմնայ» (Յովհաննէս ԺԲ. 46),

. «Դուք էք աշխարհի լոյսը» (Մատթոս Ե. 14):

Քրիստոնեայ հաւատացեալը «աշխարհի լոյսը» կրնայ դառնալ միայն իր կեանքին - ապրումին վկայութեամբ:

Հայ հաւատացեալը մոմ կը վառէ եկեղեցւոյ մէջ՝ սրբապատկերներու դիմաց, առանձին ներամփոփ աղօթելով իրեն համար, իր ննջեցեալ հոգիներուն համար, վառած մոմ եւ խունկ կը գործածէ ննջեցեալներու դամբանին վրայ, հոգեպէս յայտնելու համար Աստուծոյ իր հաւատքին վկայութիւնը եւ կեանքի ճամբուն մէջ լոյս դառնալու՝ Յիսուսի խօսքին համաձայն թէ «Դուք էք աշխարհի լոյսը»: Մեր վառած մոմերը խորհրդանիշ են նաեւ Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի աստուածային փառքին, այսինքն Անոր, որ կու գայ չարին շուքը փարատելու եւ լուսաւորելու համար ամբողջ մարդկութիւնը: Ուրեմն, եկեղեցւոյ մէջ մոմ վառելը հաւատքէն բխող արտայայտութիւն մըն է: Մոմ վառելուն կը միանայ հաւատացեալին աղօթքը: Եթէ աղօթք չկատարուի, «մոմ վառելը» կը նմանի առանց բոյրի խունկին կամ առանց համի աղին: Մոմին լոյսը կը խորհրդանշէ քրիստոնեայ անհատի հոգին, որ պէտք է փայլի իբր «լոյս աշխարհի»՝ Տիրոջ շնորհքին զօրութեամբ:

Քրիստոնեական բարեպաշտութիւնը կարելոր է հաւատացեալներու հոգեւոր կեանքին համար, որովհետեւ անիկա արտաքին արտայայտութիւնն է մեր կրօնական ներքին զգացումներուն եւ ապրումներուն: Եկեղեցւոյ մէջ մոմավառութիւնը մաս կը կազմէ եւ հաւատքի ու հոգեւոր կեանքի տեսանելի նշանն է, քանի որ մոմավառութենէն ետք՝ հաւատացեալը ինքնամփոփ վիճակով կ'աղօթէ իրեն եւ ուրիշներուն համար, որոշ խնդրանքի մը կամ Աստուած օրհնելու եւ շնորհակալութիւն յայտնելու համար Անոր:

Պետրոս Առաքեալ կ'ըսէ թէ Մկրտութեան շնորհիւ Աստուծոյ սէրը «խաւարէն դէպի իր սքանչելի լոյսին կանչեց մեզ» (Ա. Պետրոս Բ. 9): Եւ «Լուսաւորուելէն յետոյ» (Եբրայեցի Ժ. 32)՝ ամէն հաւատացեալ դարձած է «Լոյսի որդի» (Ա. Թեսաղոնիկեցի Ե. 5), եւ քանի որ

հաւատացեալները Տիրոջ միացած էն՝ «Լոյս են» (Եփե- սացի Ե. 8):

Մկրտութեան ընթացքին (Դրոշմի աւարտին)՝ երբ եկեղեցականը վառած մոմեր կը յանձնէ կնքափոր կամ երկու մանուկներու, խորհրդանշական ձեւով ըսել կ'ու- զէ.- «Թող լուսաւորէ ձեզ Քրիստոս», այսինքն՝ Սօտեցէք Անոր եւ կը լուսաւորուիք: Այս Լոյսին մէջ պէտք է ընթա- նայ ամէն հաւատացեալ իր կեանքի ամբողջ ընթացքին՝ «Վկայելու համար Լոյսին (Աստուծոյ Բանին), որպէսզի ամէն ոք հաւատայ» (Յովհաննէս Ա. 7):

Ահաւասիկ, կրօնական այս ընդհանուր մտածողու- թեան եւ հաւատքի պատկերացումին մէջ է, որ լաւապէս հասկնալի եւ նշանակալից կը դառնայ, երբ հաւատա- ցեալները եկեղեցւոյ մուտքէն առած իրենց մոմերը կը վառեն աւագի կամ հողի մէջ մխրճելով: Վառող, հալող, սպառող՝ բայց նոյն ատեն լուսատու փոքրիկ մոմը եւ անոր ընկերացող աղօթքը, կը խորհրդանշէ հաւատա- ցեալին ուժեղ երազները Աստուծոյ Սիրոյն աւագանին մէջ պարպուած, նման Սբ. Գրիգոր Նարեկացիի հա- ւատքին ու երազին՝ «Մոմի նման թող սպառիմ Քու մէջդ» (Նարեկ Բան Բ., բ.): Ուրեմն, եկեղեցական եւ աստուա- ծաբանական այս իրականութեան դիմաց, ինչու՞ կը մեղադրուին Հայ եկեղեցին եւ անոր հաւատացեալները՝ երբ մոմավառութեամբ, աղօթքով եւ հաւատքով իրենց հոգիները կը փորձեն բարձրացնել Տէր Յիսուսի աստ- ուածային ներկայութեան:

Դաւիթ Մարգարէն իր աղօթքներէն մէկուն մէջ կը խոստովանի.- «Տէր, Դու'ն ես իմ ճրագս եւ Դու'ն ես որ պիտի լուսաւորես իմ խաւարս» (Բ. Թագաւորութիւն գլ. ԻԲ. 29) կամ «Քու Խօսքդ ճրագ է իմ քայլերուս եւ կը լուսաւորէ ընթացքը կեանքիս» (Սաղմոս 119 [118], 105):

Քրիստոնէական աստուածաբանութեան այս անկի- նէն պէտք է դիտել եւ արժեւորել Մոմը եւ Մոմավառու- թեան կրօնական հին սովորութիւնը Հայ եկեղեցիէն ներս:

ՅԻՍՈՒՄ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՆՁ Է

Հաւաքոյթի մը առիթով, խումբ մը երիտասարդ-երիտասարդուհիներ հետաքրքրուած էին թէ Յիսուս իսկապէս պատմական անձնաւորութիւն մը եղած է թէ...:

Ասիկա լաւ առիթ մըն է հարց տալու.- Որո՞նք են Յիսուսի կեանքի պատմութեան վերաբերող աղբիւրները:

Յիսուսի կեանքի մասին պատմական արժէք ներկայացնող գրութիւնները կարելի է քանի մը խումբի բաժնել.-

1. Հեթանոս աղբիւրներ (հռոմէական),
2. Հրեական աղբիւրներ,
3. Քրիստոնէական աղբիւրներ:

Այսօր ծանօթ ենք թէ հին ազգերու՝ հնդկական, եգիպտական, յունական, ասորական, պարսկական կրօնքները եւ իրենց չաստուածները առասպելական ծագում ունին: Ասոնց հակառակ, Յիսուս ապրած է այնպիսի դարու մը մէջ, որուն պատմութիւնը լաւ ծանօթ է պատմագէտներուն:

Պատմականօրէն, Յիսուսի անունը եւ կեանքը կապուած է պատմական ծանօթ անձերու անուններու հետ. այսպէս՝

. Հռոմի Օգոստոս Կայսրին (Augustus), որ իշխանութեան վրայ եղած է Քրիստոսէ առաջ 29էն մինչեւ Քրիստոսէ ետք 14 թուականները,

. Տիբերիոս Կայսրին (Tiberius), որ Հռոմի Կայսր եղած է Քրիստոսէ ետք մինչեւ 37 թուականը,

. Հռոմայեցի Պոնտացի Պիլատոսին (Pontius Pilate), որ իբր կուսակալ Հռոմէական Իշխանութեան ներկայացուցիչը եղած է Հրեաստանի մէջ՝ Քրիստոսէ ետք 26-36 տարիներուն,

. Հերովդէս Անթիպասին (Herodes Antipas), որ Գալիլիայի Չորրորդապետն էր 4էն մինչեւ 39 տարիներուն՝ Քրիստոսէ ետք,

. Աննա (Annas) հրեայ քահանայապետին (Քրիստոս է ետք 6-15 թուականներուն) եւ

. Կայիափա (Caiaphas) հրեայ Քահանայապետին (Քրիստոս է ետք 18-36 թուականներուն. ոմանք կը կարծեն 27-37 տարիներուն):

Յիսուս ծնաւ Զոռնէական կայսրութեան քաղաքական ղեկավարութեան շրջանին: Պրպտելլով նոյն ժամանակաշրջանի հեթանոս (հռոմայեցի) եւ հրեայ պատմիչներուն աշխատութիւնները, հոս-հոն ցրուած ծանօթութիւններ կը գտնենք Յիսուսի մասին: Ասիկա բնական երեւոյթ մը պէտք է նկատել, քանի որ պատմիչները նպատակ չեն ունեցած ուղղակի զբաղիլ Յիսուսի անձով կամ անոր հիմնած վարդապետութեամբ կամ կրօնքով, այլ անցողակի միայն յիշած են դէմքեր ու դէպքեր, որոնք կապ ունեցած են Յիսուսի եւ առաջին քրիստոնեաներուն հետ:

1) Զեթանոս (Զոռնէական) Աղբիւրներ

. Զոռնայեցի մեծագոյն պատմիչը՝ Տակիտոս (Tacitus Cornelius), 116ի տարիներուն գրած իր Տարեգիրքին մէջ (Annals) կը յիշէ Յիսուսը, որ Պիղատոս գործակալը մահուան դատապարտած է: Կը յիշէ նաեւ Ներոն Կայսրին կողմէ Քրիստոնեաներուն հալածանքը, արձանագրելով թէ Քրիստոնեաներու «Աղանդին հեղինակն է Քրիստոս, Զրէաստանի մէջ ծնած, որ Տիբերիոս Կայսրին ժամանակ մահուան դատապարտուեցաւ Նահանգին կառավարիչ՝ Պոնտացի Պիղատոսի ձեռքով»:

. Զոռնայեցի ուրիշ պատմիչ մը՝ Սուետոն (Suetonius), 120 թուականներուն գրած իր «Կայսրերուն կեանքը» գործին մէջ, կը յիշէ Յիսուսը եւ անոր հետեւող հրեաները:

. Երրորդ անձը, Պլինիոս Կրտսեր հռոմայեցին է (Plinius Jr.), որ Պոնտոս քաղաքին կառավարիչը ըլլալով, Զոռնի Տրայիանոս Կայսրին գրած իր մէկ նամակին մէջ, գրուած 112 թուականին, առաջին քրիստոնեաներու մասին վկայութիւն մը ունի, ուր կ'ըսէ թէ «Շաբթուան

մէկ օրը անոնք կը հաւաքուին ու երգելով կը պատուեն ու կը փառաբանեն Քրիստոսը՝ իբր Աստուած»:

. Զեթանոս հեղինակներու վրայ կարելի է աւելցնել նաեւ Լուկիանոս Սամոսացին (170ի ատենները), որ իր մէկ գործին մէջ Քրիստոնէաները մեղադրելով կը գրէ.- Քրիստոնէաները «Աստուածներու պաշտամունքը լքեցին եւ իբր Աստուած՝ Պաղեստինի մէջ խաչուած մարդ մը կը պաշտեն», եւայլն:

Ասոնց կողքին կան նաեւ ուրիշ վկայութիւններ ալ:

2) Զրեայ Աղբիւրներ

. Առաջինն է Յովսեփոս Փլաբիոս պատմիչը (Josephus Flavius), որ ծնած է Յիսուսէն ետք՝ շուրջ 37-38 թուականին: Այս պատմիչը ունի բաւական ճոխ վկայութիւններ, որոնց վաւերականութիւնը միաձայնութեամբ ընդունած են արդի պատմագէտները, մասնագէտները:

. Վկայութիւններ կը գտնուին նաեւ «Թալմուտ»ին մէջ (Talmud), որ հրեաներուն աւանդութիւնները պարունակող գիրքն է, ուր օրինակ, Յիսուսը կը ներկայացուի իբր կախարդ եւ քաղաքական խռովարար, որ «Իսրայէլը մոլորեցնելուն համար մահուան դատապարտուած է խաչելութեամբ»:

Հռոմայեցի եւ Զրեայ հեղինակներու վկայութիւնները թէեւ շատ չեն, բայց եղածներուն արժէքը բարձր է, քանի որ անոնք կը վկայեն՝ հաստատելով թէ Հռոմէական Կայսրութեան սահմաններուն մէջ գոյութիւն ունէին «քրիստոնէայ» կոչուող մարդիկ, որոնք Քրիստոս անունով անձ մը իբր Աստուած կը պաշտէին:

3) Քրիստոնէայ Աղբիւրներ

Յիսուսի անձին, կեանքին եւ վարդապետութեան գլխաւոր աղբիւրներն են.-

. Առաքեալներուն Նամակները,

. «Առաքեալներու Գործեր» գիրքը եւ

. Չորս Աւետարանները, ուր արձանագրուած կը գտնենք Յիսուսի կեանքին, անշուշտ ո՛չ լիակատար

պատմութիւնը, Յիսուսի կեանքը, ուսուցումները, Անոր խօսքերը եւ հրաշքները:

Չորս Աւետարաններն ալ Բ. դարուն սկիզբները արդէն տարածուած եւ ճանչցուած էին՝ Մատթէոսի, Մարկոսի, Դուկասի եւ Յովհաննէսի Աւետարաններ անունով:

4) Պօղոս Առաքեալին Վկայութիւնը

Պօղոս Տարսնացին, նախկին անունով Սողոս, որ եկեղեցւոյ ծանօթ է իբր Սուրբ Պօղոս Առաքեալ, մեծ վկան է Յիսուսի կեանքին եւ առաքելութեան: Նախապէս եղած է հրեայ ծայրայեղ փարիսեցի եւ բուն թշնամի Յիսուսի հաւատացեալներուն. ան կատաղի կերպով հետապնդած եւ հալածանքի ենթարկած է Յիսուսի հաւատացողները, «աշխատելով ոչնչացնել եկեղեցին» (Առաքեալներու Գործեր գլ. Ը. 3): Սակայն, Յիսուսի մահէն քանի մը տարի ետք, Պօղոս անակնկալ դարձ ունենալով՝ եղած է Յիսուսի աշակերտ եւ իր մնացած կեանքը ամբողջութեամբ նուիրած է Յիսուսի՝ համարձակօրէն քարոզելով Յիսուսը եւ Անոր Վարդապետութիւնը (տե՛ս Առաքեալներու Գործեր գլ. Թ. 1-31):

Ահաւասիկ երկու նշանակալից հատուածներ-վկայութիւններ՝ քաղուած Պօղոս Առաքեալի նամակներէն-

ա) «Ես, Պօղոս, ծառան եմ Քրիստոս Յիսուսի, որ զիս կանչեց իր առաքեալը ըլլալու եւ պաշտօն տուաւ Աստուծոյ Աւետարանը քարոզելու: Սուրբ Գիրքերուն մէջ արձանագրուած կը գտնէք, թէ Աստուած կանուխէն իր մարգարէներուն միջոցով խոստացաւ տալ այս աւետիսը, որ կը վերաբերի իր Որդիին՝ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի, որ իբր մարդ՝ Դաւիթի սերունդէն ծնաւ, բայց իբր Աստուծոյ Որդի յայտնուեցաւ, երբ Սուրբ Յոգիին զօրութեամբ մեռելներէն յարութիւն առաւ: Ան էր, որ ինձի առաքեալ ըլլալու շնորհքը տուաւ, որպէսզի իր անունին հաւատալու եւ հնազանդելու հրաւիրեմ բոլոր ազգերը» (Նամակ Յռոմայեցիներուն գլ. Ա. 1-6):

բ) «Յիսուս Քրիստոս բնութեամբ Աստուած էր եւ ինքզինքը Աստուծոյ հաւասար հռչակելը Աստուծոյ պա-

տիւր խլել չէր նշանակեր, բայց կամաւորաբար այդ պատիւէն ան ինքզինքը մերկացուց՝ ծառայական մեր մարդկային բնութիւնը իր վրայ առնելով եւ մարդոց պէս եղաւ ու մեր մարդկային կերպարանքով ճանչցուեցաւ: Ինքզինքը խոնարհեցուց եւ Աստուծոյ հնազանդեցաւ՝ յանձն առնելով մահը, այն ալ խաչի մահը: Ասոր համար Աստուած զայն շատ աւելի բարձրացուց եւ իրեն տուաւ այն անունը, որ վեր է բոլոր անուններէն, որպէսզի Յիսուսի անունին ծունկի գան բոլորը, երկնաւորներն ու երկրաւորները եւ սանդարամետականները եւ ամէն լեզու դաւանի թէ Յիսուս Քրիստոս «Տէր» է» (Նամակ Փիլիպպեցիներուն գլ. Բ. 6-11):

Պատմական այս բոլոր աղբիւրներուն եւ վկայութիւններուն համաձայն՝ Յիսուս երեւակայածին կամ առասպելային անձնաւորութիւն մը չէ, այլ պատմականօրէն գոյութիւն ունեցած իրական անձ մը, որ Յրէստանի մէջ ապրած է Առաջին դարուն՝ վերը յիշուած պատմական կայսրերուն, կուսակալներուն, հրեայ քահանայապետներուն եւ Յերովդէս Չորրորդապետի օրերուն:

ԴՈՒՔ Ո՞Վ ԿԸ ԿԱՐԾԷՔ ԹԵ ԸԼԼԱՅ ՅԻՍՈՒՍ

Օր մը Յիսուս իր աշակերտներուն կը հարցնէ թէ ժողովուրդը ի՞նչ կարծիք ունէր իր մասին: Եւ ապա անոնց կարծիքին կը դիմէ.- «Իսկ դուք ո՞վ կը կարծէք թէ ըլլամ» (Մատթէոս ԺԶ. 13-15):

Երկու հազար տարիներ առաջ կատարուած այս հարցումը, նոյն ձեւով կ'ուղղուի նաեւ այսօրուան մարդկութեան, ամէն մէկ անհատի, նաեւ մեզի:

Իսկապէս ո՞վ է Յիսուս, ո՞վ կը կարծէք թէ ըլլայ ան: Սովորական մա՞րդ մը: Բացառի՞կ անհատականութեամբ մարդ մը: Կրնա՞նք հաւատալ անոր պատմական անձին եւ յատկապէս անոր աստուածութեան, երբ կ'ըսէ.- «Ո՛վ որ զիս կը տեսնէ, կը տեսնէ ան՝ որ զիս զրկեց» (Յովհաննէս ԺԲ. 45), ակնարկելով «Երկնաւոր Զօր», որուն Որդին յայտարարեց ինզիմքը: Կարելի՞ է հաւատալ, որ քսան դարեր առաջ, Պաղեստինի մէջ տեսնուած, ապրած եւ խաչի մահով դատապարտուած ու մահացած Յիսուսի անձին մէջ՝ մարմնացած ըլլայ Աստուած, այն աստիճան, որ համագօր ըլլայ ըսել թէ ո՛վ որ Յիսուսը տեսած է՝ Աստուած տեսած կ'ըլլայ:

Այս հարցումին պատասխան տալու համար՝ մարդկութիւնը բաժնուած է երկուքի: Մերժողներ կան, բայց հաւատացողներ եւ հաստատողներ ալ կան: Ընդունողները կը հաւատան Յիսուսի եւ Անոր մէջ կը տեսնեն Աստուծոյ Որդին, կամ նոյնիմքն Աստուած՝ միակ իրականութիւնը կեանքին: Կը հաւատան Յիսուսի Քրիստոսի աստուածութեան: Օրինակ, համաձայն Ռուս Վիպագիր՝ Տոսթոյեւսքիի (1821-1881), իսկապէս Յիսուսի աստուածութիւնը ընդունելու մէջ կը կայանայ ամբողջ հաւատքը («Դեւերը» անունով վէպին մէջ): Արմանոտոյ Գարլինի, վերջին ժամանակներու իտալացի իմաստասէրը (մահացած 1959ին), հաւատքի այս տողերը կը գրէ.- «Մենք կը հաւատանք ո՛չ միայն Աստուծոյ, այլ ա՛յն Աստուծոյ, որ Յիսուսով յայտնուած է, որովհետեւ միայն Քրիստո-

նէական Հաւատքին մէջ կը գտնենք գոհացուցիչ պատասխան մը՝ մտքի եւ կեանքի բոլոր հարցերուն» (Perche credo? = «Ինչու՞ կը հաւատամ» գործին մէջ):

Այսօր, Յիսուսի «Դուք ո՞վ կը կարծէք թէ ըլլամ» հարցունը կ'ուղղուի ամէն մէկ երիտասարդի, ամէն մէկ երիտասարդուհիի: Ո՞վ կը կարծէք թէ ըլլայ ան...: Երբ հաւատալով Յիսուսի անձին կը մօտենաք եւ կը ծանօթանաք, վստահաբար ձեր անձին եւ ձեր կեանքին ամբողջ ընթացքը անոր օղակուած պիտի գտնէք:

Յիսուս ըսած է.-

- . «Ե՛ս եմ կեանքը» (Յովհաննէս ԺԴ. 6),
- . «Ե՛ս եմ ճշմարտութիւնը» (Յովհաննէս ԺԴ. 6),
- . «Ե՛ս եմ Յարութիւնը» (Յովհաննէս ԺԱ. 25),
- . «Ե՛ս եմ աշխարհի լոյսը» (Յովհաննէս Ը. 12),
- . «Աբրահամի ըլլալէն առաջ եմ ես» (Յովհաննէս Ը. 58),
- . «Ո՛վ որ իմ խօսքս լսէ եւ հաւատայ անոր՝ որ զիս զրկեց, յաւիտենական կեանքը կ'ընդունի» (Յովհաննէս Ե. 24),

- . «Եթէ մէկը իմ խօսքս պահէ՝ մահ պիտի չտեսնէ յաւիտեան» (Յովհաննէս Ը. 51),

- . «Ո՛վ որ կը հաւատայ ինձի՝ պիտի չմեռնի յաւիտեան» (Յովհաննէս ԺԱ. 26),

- . «Ո՛վ որ հաւատայ (Աստուծոյ) Որդիին՝ յաւիտենական կեանք ունի» (Յովհաննէս Գ. 36),

- . «Ես եւ Հայրս մէկ ենք» (Յովհաննէս Ժ. 30):

Իսկապէս ա՞ն է, ինչ որ ըսաւ թէ է:

Յիսուս ինքզինքը «Աստուծոյ Որդին» յայտարարեց, մարմին առած՝ «Մարդերու փրկութեան համար»...:

Յիսուս յստակօրէն հաստատեց, թէ իր անձով Աստուած խօսեցաւ մարդ արարածին, մանաւանդ թէ Ինքն է Աստուածը, մարմին առած եւ յայտնուած՝ մարդոց փրկութեան համար:

Յիսուս իսկապէս ա՞ն է, ինչ որ ըսաւ թէ է:

Կարելոր աշխատանք մըն է հետաքրքրուիլ Յիսուսով, փնտռել Յիսուսը, հաւատալ Յիսուսի, ճանչնալ Յի-

սուր՝ որ ինքզինքը «Աստուծոյ Որդին» նկատեց խօսքով եւ հաստատեց գործերով:

Ուրե՞մն...: Ո՞վ է Յիսուս: Ո՞վ կը կարծէք թէ ըլլայ Ան:
«Փնտռեցէ՛ք եւ պիտի գտնէք» առիթով մը ըսած է Յիսուս եւ եզրակացուցած՝ «Ո՛վ որ կը խնդրէ՝ կ'ընդունի եւ ո՛վ որ կը փնտռէ՝ կը գտնէ» (Մատթէոս Է. 7-8):

ԽԱՉ ԵՒ ԽԱՉԱԿՆՔՈՒՄ

Բողոքական բազմաթիւ համայնքներ կը մերժեն խաչ հանել կամ խաչակնքել: Բայց ինչու՞ խորշիլ «խաչակնքել»: Ինչու՞ մոռցուած է Մարթին Լուտերի «Փոքր Քրիստոնէական» գիրքին մէջ Լուտերի կողմէ նկարագրուած խաչի նշանը: Մոռցուած կամ անտեսուած կը թուի նաեւ, որ խաչի նշանը երկար ժամանակ գործածութեան մէջ եղած է Անկլիքան եւ Լուտերական եկեղեցիներէն ներս:

Խաչը, հին թէ հռոմէական դարաշրջաններուն, պատիժի, չարչարանքի եւ մահուան սոսկալի մահապատիժներէն մէկն էր: Ծանր յանցագործները խաչի մահով կը պատժուէին:

Բայց, երբ Քրիստոնէութիւնը պաշտօնականացաւ, Յիսուսի մահով խաչը իմաստաւորուելով՝ քրիստոնէաներուն համար դարձաւ «Յաւիտենական փրկութեան» խորհրդանիշ, հաւատքի եւ յաղթանակի նշան: «Խաչը Աստուծոյ զօրութիւնն է» կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ (Ա. Կորնթացի Ա. 18):

«Խաչի զօրութիւնը Քրիստոսն է, որ միացած եւ բեւեռուած է անոր վրայ» կը խորհրդածէ Սբ. Գրիգոր Տաթևացի Վարդապետը:

Ասոր իբր հետեւանք, խաչը եւ խաչակնքումը՝ քրիստոնէական կեանքին մէջ ամենէն հարուստ եւ խօսուն արտայայտութիւններէն մէկը եղաւ: Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ. «Ի՛նչ որ ընէք, խօսքով թէ զործով, միշտ Յիսուսի անունով ըրէք» (Կողոսացի Գ. 17):

Յիսուս Քրիստոսի անունով...:

Այս իւրայատուկ թելադրանքն ալ, Քրիստոնէութեան առաջին դարերու եկեղեցական Հայրերը մեծ գիտակցութեամբ նկատի ունեցան, որոնք գրեցին եւ անոր վրայ աւելցուցին «խաչակնքում»ը, այսինքն՝ խաչի նշանը նկարել մեր անձերուն վրայ:

«Խաչակնքում» կը նշանակէր «Քրիստոնէայ ըլլալու ինքնութիւնը» ունենալ եւ ապրիլ: «Խաչակնքել» կը նշանակէր Քրիստոնէայ ըլլալու ինքնութիւնը ցոյց տալ, եւ ինչպէս պատմութիւնը կը վկայէ, Խաչի նշանը յաճախ առաջնորդեց նաեւ մարտիրոսութեան: Խաչը, որ աղօթքէն առաջ կամ ետքը կը հանէ քրիստոնէան, Բացարձակ Սրբազանին՝ Աստուծոյ մօտենալու քայլն է: Խաչով կը սկսինք աղօթել եւ անով յարաբերութեան մէջ կը մտնենք Աստուծոյ հետ:

Եկեղեցւոյ Հին Հայրերէն՝ Տերտուղիանոս (մահացած Դ. դարուն) մեծ հաւատքով կը գրէ.- «Մեր բոլոր ճամբորդութիւններու ընթացքին, սեղանին դիմաց՝ ուտելու ընթացքին, կօշիկներ հաքուելու ընթացքին, լոգանքի ատեն, մոմ վառելու համար, քնանալու ատեն, եւայլն, ... Խաչի նշանը կը դրոշմենք մեր ճակատներուն վրայ»: Սբ. Յովհաննէս Ոսկեբերան (մահացած Ե. դարուն սկիզբը) կը թելադրէ.- «Առանց Խաչի նշանը դրոշմելու՝ տունէն չհեռանալ»:

Ահաւասիկ ասիկա է առաջին դարերու Եկեղեցւոյ հիմնական մտածողութիւնը, ուսուցումը եւ թելադրանքը «Խաչակնքելու» մասին:

Խաչակնքումը նշան է նաեւ թէ մեր փրկութիւնը կու գայ Յիսուս Քրիստոսէն եւ Անոր Սբ. Խաչէն, թէ մարդուս փրկութիւնը կու գայ Յիսուսի մահով՝ որ կատարուած է Խաչին վրայ:

Հետեւաբար, շատ բնական երեւոյթ է Խաչի նշանով, Խաչի միջնորդութեամբ Աստուծոյ մօտենալ: Խաչի նշանը փոքր արտայայտութիւն մըն է, որ կ'արտայայտէ Քրիստոնէական Կեանքը «մտածելու» աստիճանէն անցնիլ դէպի «ապրելու» եւ «գործադրելու» աստիճանը:

Քրիստոնէան, երբ ինքզինքը կը խաչակնքէ՝ կը փափաքի.-

- Յիշել Տէր Յիսուսի փրկող մահը՝ Խաչի վրայ,
- Տոյց տալ թէ իր վրայ տպուած կամ պատկերուած է Յիսուսը Քրիստոսը,

- Յիսուսի խաչին նշանով զերծ ըլլալ աշխարհի բոլոր տեսակի չարութիւններէն, նիւթական ու հոգեկան արկածներէն կամ վտանգներէն,

- Յիսուսի ներկայութեան գտնուիլ,

- Տէր եւ Փրկիչ Յիսուսի օգնութիւնը եւ պաշտպանութիւնը խնդրել,

- Տէր Յիսուսի աստուածային Լոյսը ունենալ, այդ Լոյսով առաջնորդուիլ եւ Անոր օրհնութեամբ ապրիլ:

Աբ. Յովհաննէս Ոսկեբերան արդար մտահոգութեամբ կարելոր թելադրանք մը կը կատարէ. «Միայն մատներով չգծել խաչի նշանը, այլ պէտք է հաւատքով կատարել»:

Ամէն քրիստոնէայ հաւատացեալ այս խօսքերը լաւ յիշելու է:

Դետեւաբար, երբ կը խաչակնքենք՝ կը յայտարարենք թէ մենք Յիսուսի հետեւորդներն են:

Երբ կը խաչակնքենք՝ կը յայտարարենք թէ խաչուած Յիսուսին կը պատկանինք:

Երբ կը խաչակնքենք՝ Քրիստոսը դաւանած կ'ըլլանք մարդոց դիմաց:

Երբ կը խաչակնքենք՝ ըսել կ'ուզենք որ Յիսուս մեզի համար խաչուեցաւ:

Ուրեմն, ինչու՞ չխաչակնքել մեր անձերը: Ո՛չ, ամօթ չէ խաչակնքելը, այլ պատիւ ու հաւատքի իսկական արտայայտութիւն՝ Քրիստոսի հանդէպ:

Սկրտութեան ընթացքին, Դրոշմի արարողութեամբ, եկեղեցականը Աբ. Միւռոնով «կը խաչակնքէ» մեր մարմինին նշանակալից բաժինները՝ ճակատը, շրթները, քիթը, կուրծքը, թիկունքը, ակիւտը եւ ոտնաթաթերը, ցոյց տալու համար, որ այդ պահէն սկսեալ մենք կը պատկանինք այլեւս Տէր Յիսուս Քրիստոսի՝ թէ՛ հոգիով, թէ՛ միտքով եւ թէ՛ մարմինով:

Ամէն անգամ, երբ Սուրբ Երրորդութեան՝ «Յանուն Զօր եւ Որդւոյ եւ Զոգւոյն Սրբոյ» անունով կը խաչակնքենք մենք մեզ, կ'արտայայտենք նաեւ մեր հաւատքը Սուրբ Երրորդութեան եւ Մէկ Աստուածութեան հանդէպ: Ամենասուրբ Երրորդութիւնը միշտ մեր էութեան մէջ է՝ մեր մտքին եւ մեր հոգիին մէջ, այսինքն՝ մեր ամբողջ կեանքին մէջ:

ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Մենք բոլորս մէկ հաց, մէկ մարմին ենք, որովհետեւ նոյն եւ միակ հացէն կը ճաշակենք» (Ա. Կորնթացի Ժ. 17):

Պօղոս Առաքեալին այս հոյակապ արտայայտութիւնը կը բացատրէ Սբ. Հաղորդութեան խորհուրդին թէ՛ կրօնական խորութիւնը եւ թէ՛ աստուածաբանական բովանդակութիւնը:

Մեր հաւատացեալներէն ոմանք, առանց ծանօթ ըլլալու Սբ. Հաղորդութեան խորհուրդին, քիչ մը հետաքրքրութեամբ եւ քիչ մը զարմանքով կը մօտենան ստանալու եւ ճաշակելու...: Շատ կարելոր է գիտնալ եւ մանաւանդ հաւատալ թէ «Սուրբ Հաղորդութիւնը խորհուրդ մըն է՝ որուն մէջ Քրիստոս կը պարունակուի՝ հացի եւ գինիի ձեւերուն տակ» կ'ըսէ Հայ Եկեղեցւոյ մեծագոյն աստուածաբան ներկայացուցիչներէն մէկը (Սբ. Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացի, Գիրք Հարցմանց, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 594):

Ուղղափառ Եկեղեցիներու մէջ, ինչպէս Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ, Սուրբ Հաղորդութիւնը միշտ ալ ունեցած է իր բարձր նշանակութիւնը եւ պահպանուած անոր կարելորութիւնը՝ Քրիստոնէական կեանքին համար:

Առաջին խօսքը, որ պէտք է ըսենք, հետեւեալն է. Սբ. Հաղորդութիւնը Յիսուս Քրիստոսի ներկայութեան խորհուրդն է Իր աշակերտներուն մօտ, Իրեն հաւատացողներուն մօտ: Այսինքն՝ Սբ. Հաղորդութեան ճաշակումով Յիսուսի ներկայութեան եւ Յարութեան ուրախ սոնախմբութեան է որ կը մասնակցինք: Երբ Սբ. Հաղորդութիւն կը ստանանք, կ'ապրինք Տէր Յիսուսի ժամանումը եւ Անոր ներկայութիւնը: Եմմաուսի ճամբուն վրայ, երբ «Հացը կտրելով» Յիսուս ինքզինքը յայտնեց աշակերտներուն (Ղուկաս ԻԴ. 13-35), աշակերտներուն ապրած ներքին ուրախութիւնը եւ անոնց «սրտի ճմլումը» կամ հրճուանքը՝ Յարութեան մասին Եկեղեցւոյ ունե-

ցած հաւատքին ու գիտելիքին աղբիւրը դարձաւ: Ո՛չ մէկը ականատես եղաւ Յիսուսի Յարութեան, բայց Առաքեալները եւ միւս աշակերտները հաւատացին, որովհետեւ տեսան թէ ինչպէ՛ս Յարութիւն առած Տէրը, երբ «Դռները փակուած էին», ֆիզիքապէս ներս եկաւ, երեւցաւ անոնց եւ անոնց հետ նստաւ սեղանի (ճաշի):

Աբ. Յաղորդութիւնը, ահաւասիկ, կը շարունակէ Քրիստոսի այդ նոյն գալուստը, այդ նոյն ներկայութիւնը եւ սիրոյ «սրտի ճմլում»ը կամ հոգեկան հրճուանքը, երբ Յարութիւն առած Տէրը Ինքզինքը կը յայտնէ մեզի՝ «Հացը օրհնելով, կտրելով եւ մեզի տալով»: Վերջին Ընթրիքի ընթացքին, Յիսուս Իր աշակերտներուն յայտնապէս ըսաւ թէ անոնց կու տար Իր Արքայութիւնը, որպէսզի «Ուտէք եւ խմէք Իմ Արքայութեանս մէջ» (Մատթոս ԻԶ. 29): Հետեւաբար, Աբ. Յաղորդութիւնը, ըլլալով ներկայութիւնը Յարութիւն առած Տէր Յիսուսի, մեր մասնակցութիւնն է նաեւ Աստուծոյ Արքայութեան: Այս ձեւով, Եկեղեցին, հաւատացեալները, կը հրճուին Քրիստոս Աստուծոյ ներկայութեամբ:

Սակայն, Պօղոս Առաքեալ կարեւոր յանձնարարութիւն մը կը կատարէ մեզի.- «Ո՛վ որ անարժանութեամբ ուտէ այս հացը կամ խմէ Տիրոջ բաժակէն, Տիրոջ Մարմինին եւ Արիւնին դէմ մեղանչած կ'ըլլայ: Ուստի, ամէն մարդ նախ ինքզինքը թող քննէ եւ ապա միայն այս հացէն ուտէ եւ բաժակէն խմէ, որովհետեւ ո՛վ որ անարժանութեամբ կ'ուտէ եւ կը խմէ՝, այդ ուտելով եւ խմելով՝ ինքզինքը դատապարտութեան կ'ենթարկէ, քանի որ զանազանութիւն չի՝ դներ սովորական հացին եւ Տիրոջ Մարմինին միջեւ» (Ա. Կորնթացի ԺԱ. 28-29): Փորձենք լաւ հասկնալ Առաքեալին այս խօսքերը: Եկեղեցւոյ Հայրերը «անարժանութեամբ ուտելը եւ խմելը», կամ Աբ. Յաղորդութիւն ստանալը չեն հասկցած իբր հրաժարում Աբ. Յաղորդութենէն: Առաքեալը այդ մէկը նկատի չունէր արդէն: Պարզապէս նկատի ունենալ հիմնական սկզբունք մը.- «Ինքզինքը քննել»ը եւ ապա լուրջ քայլ մը առնելը՝ Քրիստոնէական Բարոյականութեան (Chris-

tian Morality) հիմքն է եւ աղբիւրը Քրիստոնէական Հոգեկանութեան (Christian Spirituality):

Պօղոս Առաքեալ, ուրիշ առիթով մը կ'ըսէ.- «Չէ՞ք գիտեր, որ ձեր մարմինները տաճար են Սուրբ Հոգիին, որ Աստուծո՛ւն առիք եւ ձեր մէջ կը բնակի: Գիտցէ՛ք թէ դուք չէք ձեր անձերուն տէրը, այլ Աստուած, որ փրկագինով ձեզ գնեց: Հետեւաբար, այնպէս ապրեցէք, որ Աստուած փառաւորուի ձեր մարմիններուն մէջ» (Ա. Կորնթացի Զ. 19-20):

Առաքեալին այս խօսքերը բոլոր քրիստոնէայ հաւատացեալներուն ուղղուած կոչ մըն է, այսինքն՝ հաւատացեալներս հաւատքով եւ պատասխանատու գիտակցութեամբ պետք է ապրինք Քրիստոսի հետ. «Դուք Քրիստոսի կը պատկանիք եւ Քրիստոս ալ՝ Աստուծոյ» (Ա. Կորնթացի Գ. 23):

Առաքեալին այս ուսուցումը կեդրոնական նշանակութիւն ունի հաւատացեալներու «Քրիստոնէական Կեանք»ին համար: Ահա թէ ինչո՛ւ Քրիստոնէական Կեանքին էական պտուղը ո՛չ թէ «Անարժանութիւնն է», այլ «Անարժանութեան Գիտակցութիւնը» մեր կողմէ: Ո՛րքան աւելի կը մօտենանք Աստուծոյ, Անոր առջեւ ա՛յնքան աւելի կ'անդրադառնանք եւ կը գիտակցինք մեր «անարժանութեան»:

Սակայն ուշադիր: Երբ ես, ինքզինքս «անարժան» նկատելով՝ կը հրաժարիմ Սբ. Հաղորդութիւն ստանալէ-ճաշակելէ, այդ մէկը կը նշանակէ թէ ես կը մերժեմ եւ կը հրաժարիմ սիրոյ, հաշտութեան եւ կեանքի աստուածային ամենէն մեծ պարգեւէն, որովհետեւ Յիսուս ըսաւ.- «Եթէ չուտէք Սարդու Որդիին Սարմինը եւ չխմէք Անոր Արիւնը՝ կեանք չէք ունենար ձեր մէջ: Ո՛վ որ ուտէ Իմ Սարմինս եւ խմէ Իմ Արիւնս՝ յաւիտենական կեանք պիտի ունենայ» (Յովհաննէս Զ. 54-55): Ո՛վ որ կը ճաշակէ Յիսուսի Սարմինը եւ կը միանայ Յիսուսի՝ Յաւիտենական Կեանք պիտի ունենայ: Ա՛յս է Յիսուսին ըսածը: Սեզի ուղղուած միակ հարցն է թէ կ'ուզե՞՞նք գիտակից խոնարհութեամբ եւ հաւատքով պատրաստուիլ Յիսուսի

Մարմինը ճաշակելու...: Հարկ է լրջօրէն գիտակցիլ այս հոգեւոր իրականութեան:

Հետեւաբար, մեր ամբողջ կեանքը կը կշռուի, կը դատուի ու կը գնահատուի եկեղեցւոյ մեր անդամակցութեամբ, այսինքն՝ Քրիստոսի Մարմինին եւ Արիւնին մեր մասնակցութեամբ: Մեր կեանքը այն ատեն է որ կը նորոգուի, կը կերպարանափոխուի այս մասնակցութեամբ: Քրիստոս մեզի կարելիութիւն տուաւ Իրեն հետ սերտօրէն հաղորդակցիլ, որպէսզի այդ «հաղորդակցութիւնը» մեզ մաքրէ, մեզ սրբացնէ՝ մասնակցութեամբը Իր «Աստուածային Կեանք»ին:

Հայկական մեր Աբ. Պատարագի ընթացքին, Պատարագիչ եկեղեցականը Աբ. Հաղորդութիւնը ճաշակելէն առաջ՝ կ'աղօթէ նաեւ ըսելով.- «Այս ճաշակումը թող սրբէ եւ սրբացնէ իմ շունչս, հոգիս եւ մարմինս եւ քու Ամենասուրբ Երրորդութեանդ տաճար եւ բնակարան դարձնէ զիս»:

«Այն օրէն, որ ճանչցայ Քեզ, Դուն իմ յիշողութեանս մէջ ես եւ հոն է որ Քեզ կը գտնեն: ... Իմ այս սուրբ ուրախութիւնս Դուն ինձի շնորհեցիր՝ իմ խեղճութեանս նայելով: ... Իմ յիշողութիւնս արժանացուցիր դառնալ Քու բնակարանդ այն օրէն ի վեր, երբ ես ճանչցայ Քեզ: ... Ես Քեզ ուշ սիրեցի ...: Դուն իմ մէջս էիր, իսկ ես՝ դուրսն էի եւ այնտեղ կը փնտռէի Քեզ...: Դուն ինձի հետ էիր, սակայն ես Քեզի հետ չէի: ... Ես շնչահեղձ կ'ըլլամ առանց Քեզի: Ես ճաշակեցի Քեզ եւ անօրի ու ծարաւի եմ Քեզի: Դուն դպար ինձի եւ ես բռնկեցայ» (Սուրբ Օգոստինոս, Խոստովանութիւններ, Երեւան, 2002, էջ 192-194):

Եկեղեցին իր հաւատքով մեզ բոլորս կը հրաւիրէ Աբ. Հաղորդութիւնը ճաշակելու.-

«Սօտեցէ՛ք Տիրոջ եւ լոյս ստացէ՛ք:
ճաշակեցէ՛ք եւ տեսէ՛ք թէ որքան քաղցր է Տէրը»
(Աբ. Պատարագ):

ԽՈՒՆԿ ԵՒ ԽՆԿԱՐԿՈՒՄ

Խուճկի գործածութիւնը կրօնական պաշտամունքի մէջ՝ ունի նախաքրիստոնէական ծագում: Խուճկը բուսական-խիժային նիւթ մըն, որ կը ստացուի կամ կը հաւաքուի զանազան ծառերէ, ծառաթուփերէ եւ ծաղիկներէ (Սբ. Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացի, Գիրք Չարցմանց, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 349): Խուճկը կ'այրենք՝ ծուխ եւ բոյր արծակելու համար: Յնդկաստանը հայրենիքն է Խուճկի լաւագոյն տեսակներու: Պարսկաստանի մէջ զրադաշտական քուրմեր օրական Խուճկ կ'այրէին իրենց «սրբազան կրակ»ին վրայ: Պուտտայական կրօնքը մեծ տեղ տուած է Խուճկի գործածութեան: Իսկ Յրեաներու մօտ, Խուճկի այրումը կապուած էր կենդանական զոհերու նուիրումին հետ: Խուճկի ծուխին բարձրանալը կը խորհրդանշէր, ողջակէզին ընկերացող աղօթքը հասած է Աստուծոյ: Աստուածաշունչի Յին Կտակարանին մէջ Խուճկը կը յիշատակուի իբր հրեական կրօնական ամենահին արարողութեան տարրերէն մէկը: Անոնք Խուճկ կը ծխէին Տապանակին առջեւ գտնուող խորանին վրայ, ինչպէս նաեւ Տաճարին մէջ, անոր տալով սրբազան արարողութեան արժէք (տես Գիրք Ելից գլ. L. 7-8):

Խուճկով խնկարկումը անհրաժեշտ պայման էր հրեական զոհերու կամ նուէրներու ընծայման ընթացքին (Ղեւտական գլ. Բ.) եւ ընդհանրապէս մաս կը կազմէր իբր աղօթքի խորհրդանշան.- «Ո՛վ Տէր, աղօթքներս Խուճկի նման դէպի քեզի թող բարձրանան» (Սաղմոս 141 [140], 2 եւ Գիրք Յայտնութեան գլ. Ը. 3-4): Խուճկը ունէր ծիսական հանգամանք եւ ի զուր տեղ չէ որ մոգերէն մէկը Յիսուս Մանուկին նուէր բերաւ Խուճկ, այսինքն՝ կնդրուկ: Իսկ կուռքերու առջեւ Խուճկ ծխելը կամ խնկարկելը արգիլուած էր եւ նշան էր հաւատուրացութեան (տես Գ. Թագաւորութիւն գլ. ԺԱ. 8 եւ Դ. Թագաւորութիւն գլ. ԻԳ. 5 եւ Երեմիա Մարգարէ գլ. Ա. 16.):

«Անբասիր մարդը, կ'ըստ Աբ. Գիրքը, պայքարի նետուեցաւ աղօթքներով եւ խունկերով» (Իմաստութիւն Սողոմոնի գլ. ԺԸ. 21):

Ահաւասիկ, խունկին այս խորհուրդը եւ սովորութիւնն է, որ փոխանցուած եւ որդեգրուած է Քրիստոնէական Կեանքէն (Ողղափառ Եկեղեցիներէն) ներս, դառնալով քրիստոնէական աստուածապաշտութեան ծիսական արտայայտութիւններէն մէկը: Դէպի վեր, դէպի երկինք բարձրացող խունկին ծուխը (փոքր ածուխի վրայ դրուած) եղաւ խորհրդանշը դէպի երկինք, դէպի Աստուած բարձրացող հաւատացեալներու աղօթքին: Խունկը «Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքն է» կ'ըստ Յայտնութեան գիրքը (գլ. Ե. 8):

Աբ. Պատարագին սկիզբը, երբ եկեղեցականը Պատարագի նշխարիին եւ գինիին կը խնկարկէ՝ կ'աղօթ ըսելով.- «Քեզի խունկ կը մատուցանեմ, ո՛վ Քրիստոս, որպէս բուրում հոգեւոր: Ընդունէ՛ զայն իբր անուշահոտ բուրում Քու սուրբ, երկնային եւ իմանալի խորանիդ առջեւ: Փոխարէն մեզի դրկէ՛ Քու Սուրբ Հոգիիդ շնորհքները եւ պարգեւները» (Աբ. Պատարագ):

Աբ. Ներսէս Լամբրոնացին, յիշեցնելով թէ Աստուած Նոյի զոհերուն «Անոյշ բոյրը առաւ» (Ծննդոց գլ Ը. 21), կ'աւելցնէ անմիջապէս, որ «Աստուած ո՛չ միայն կ'ընդունէր անոր զոհերուն զգալի ծուխը, այլ կ'ընդունէր մանաւանդ անոր աղօթքներուն ծուխը, պատարագը եւ անոր անոյշ բոյրը» (Մեկնութիւն Խորհրդոյ Պատարագին, Վենետիկ, 1847, էջ 132):

Ուրեմն, քրիստոնէական մտածողութեան մէջ՝ խունկը կը խորհրդանշէ Աստուծոյ ուղղուած մեր աղօթքները: Եկեղեցիներու մէջ ծիսական արարողութիւններու ընթացքին խունկին ծուխը կը խորհրդանշէ թէ հաւատացեալներուն աղօթքը կը բարձրանայ վեր՝ Տէր Յիսուս Քրիստոսի աստուածային գահին եւ աղօթքին հետ կ'ընդունուի իբր հաւատքի հաճելի արտայայտութիւն: Յովհաննէս Առաքեալ իր ունեցած տեսիլքին մէջ խորհրդանշական կերպով կը նկարագրէ հետեւեալը.- «Ուրիշ

հրեշտակ մը, որ ձեռքին ոսկի խնկաման մը ունէր, եկաւ եւ կեցաւ գոհասեղանին մօտ: Անոր առատ խունկ տրուեցաւ, որպէսզի Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքները մատուցանէ ոսկեղէն սեղանին վրայ, որ կը գտնուի գահին դիմաց: Եւ խունկին ծուխը, որ Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքն է, հրեշտակի ձեռքէն բարձրացաւ Աստուծոյ առջեւ» (Յայտնութիւն գլ. Ը. 3-4):

«Խունկերուն բոյրը, կը գրէ Յայ Եկեղեցւոյ հեղինակաւոր աստուածաբաններէն մէկը, կը նշանակէ Սուրբ Յոգիին մեզի տրուած անուշաբոյր շնորհքները, ինչպէս Առաքեալներուն՝ Յոգեգալստեան օրը եւ անոնց ճամբով ամբողջ աշխարհին. ասոր համար նախ (եկեղեցւոյ) բենը կը խնկարկեն, որովհետեւ Սուրբ Յոգին նախ Յօրմէ կ'ելլէ եւ ապա կու գայ Առաջնորդին եւ ապա նաեւ միւսներուն (հաւատացեալներուն)» (Յովհաննէս Կթղ. Օձնեցի, Մատենագրութիւնք, Բ. տպ., Վենետիկ, 1953, էջ 163):

«Խունկին ծուխը, կը խորհրդածէ Յայ Եկեղեցւոյ ուրիշ աստուածաբան Վարդապետներէն մէկը, ուղիղ եւ թեթեւօրէն վեր կը բարձրանայ, քանի որ ծանրութիւն չունի, ... այսպէս ալ մեր մտքին կամքը, ցանկութիւնը եւ սրտին խորհուրդները Աստուծոյ սիրոյ կրակին մէջ դրուելով, ամէն տեսակ նիւթականէ վեր կը բարձրանան» (Յովհաննէս Վրդ. Երզնկացի Պլուզ, ճառ թիւ ԾԽ. Սաղմոսի մասին, տե՛ս «Գանձասար», աստուածաբանական հանդէս, հտ. Է., Երեւան, 2002, էջ 385):

Եկեղեցւոյ մէջ Պատարագիչ Եկեղեցականը կամ Սարկաւազը կը խնկարկէ նաեւ Յացին եւ գինիին (Սբ. Յաղորդութեան), իբր նշան պաշտամունքի եւ երկրպագութեան, այսինքն՝ ցոյց տալու համար թէ Յիսուս Քրիստոս մեր Տէր Աստուածն է: Նկատած էք, անշուշտ, որ կը խնկարկուի նաեւ սրբապատկերներու (icon) եւ ներկայ եղող հաւատացալներուն: Այո՛, նաեւ հաւատացեալներուն: Կը խնկարկուի հաւատացեալներուն՝ մեզմէ ամէն մէկուն հանդէպ կրօնական մեծ յարգանք ցուցաբերելու համար՝ նկատի ունենալով Աստուածաշունչին այն

հաստատու՞մը թէ մենք ստեղծուած ենք Աստուծոյ պատկերով եւ նմանութեամբ (Ծննդոց գլ. Ա. 26): «Աստուծոյ պատկերը» մեր մէջ կը նշանակէ, որ Աստուած Իրմէ մասնիկ մը նուիրած է մեզի: Դեռ ասելին.- Սբ. Սկրտութեան եւ Դրոշմի ճամբով մենք ստացանք Սուրբ Զոգին, իսկ Սբ. Զաղորդութեամբ մեր մէջ կը ստանանք նաեւ Տէր Յիսուս Քրիստոսը եւ եկեղեցական ծիսակատարութիւններու ընթացքին, երբ ժողովուրդին կը խնկարկուի, հաւատացեալ ժողովուրդը կը խաչակնքէ:

Երբ եկեղեցի կ'երթանք եւ կը տեսնենք՝ որ եկեղեցականը կամ Սարկաւազը մեզի դարձած կը խնկարկէ, լաւ յիշելու ենք թէ մենք կարելոր ենք Աստուծոյ աչքին:

Եկեղեցիէն ներս, խունկը եւ խնկարկումը կը նշանակէ նաեւ, թէ եկեղեցւոյ շէնքը «սրբազան վայր» է, աղօթքի տուն է, ուր Աստուծոյ ներկայութիւնը կայ:

Սբ. Պատարագի թափօրներու ընթացքին՝ ներկայ եղող հաւատացեալներէն ոմանք կը սիրեն բուրվառին մէջ խունկ ասելցնել, արտայայտելով իրենց հոգեւոր մասնակցութիւնը եւ հաւատքը Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ:

Աղօթք բարձրացնելու նպատակով՝ խունկ կը ծխուի նաեւ ննջեցեալներու շիրիմներուն առջեւ: Յիսուսի իսկ գերեզմանը խնկարկեցին Անոր հաւատացող կիները (Ղուկաս ԻԳ. 55-56 եւ ԻԴ. 1):

Սովորութիւն կայ նաեւ խունկ վառել մեր տուներէն ներս՝ Յիսուսի մէկ նկարին կամ խաչի մը առջեւ: Խունկ վառելով՝ մենք ցոյց կու տանք թէ մեր հաւատքը թէ Յիսուս մեր Տէրն է եւ Փրկիչը:

Ո՛չ-Ուղղափառ կազմակերպութիւնները (աղանդաւորներ) չեն ընդունիր խունկին եւ խնկարկութեան ո՛չ խորհուրդը, ո՛չ ալ անոնց գործածութիւնը:

ՆՇԽԱՐ ԵՒ ՄԱՍ

Ա) ՆՇԽԱՐ

Յիսուս օր մը ըսաւ.- «Ես եմ կեանքի հացը. ո՛վ որ ինձի գայ՝ երբեք պիտի չանօթեմայ» (Յովհաննէս Զ. 35): Իսկ Վերջին Ընթրիքի ատեն ԱՆ ուղղակիօրէն հացը «օրհնելով» ներկաներուն նուիրեց իբր «Իր Մարմինը»:

Ահաւասիկ, «Նշխար» կը կոչուի Պատարագի Աբ. Յաղորդութեան համար պատրաստուած կլոր եւ տափակ ձեւով այն «հացը», որուն վրայ Պատարագիչը Տէր Յիսուսի խօսքերը արտասանելով կը սրբագործէ («Առէք, կերէք, ասիկա իմ մարմինս է», Սատթոս ԻԶ. 26): Աբ. Պատարագի աւարտին, Պատարագիչ Եկեղեցականը այդ Նշխարը կը թաթխէ սրբագործուած գինիին մէջ եւ մանր մասերու բաժնելով կը բաշխէ հաւատացեալներուն, իբր հոգիի սնունդ: Նշխարը կը պատրաստէ Եկեղեցականը՝ սաղմոսներ եւ պատշաճ աղօթքներ կատարելով: Հայ Եկեղեցւոյ մէջ Նշխարը կը պատրաստուի ալիւրով եւ պէտք է ըլլայ «անխմոր» կամ բաղարջ, այսինքն՝ առանց թթիւմորի եւ աղի: Ասիկա կը խորհրդանշէ Յիսուսի Վերջին Ընթրիքին իր աշակերտներուն հետ կերած բաղարջ հացը (հրեական սովորութեան համաձայն) եւ որ բաժնեց նաեւ անոնց՝ իբր Իր փրկարար (փրկութեան միջոց հանդիսացող) Մարմինը: Ընդհանրապէս Նշխարին վրայ կը կնքուի Յիսուսի Խաչելութեան պատկերը եւ գրուած կ'ըլլայ ՏՐ ԱԾ ՅԱ ՔԱ (Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս) տառերը: Երբեմն կը պատրաստուին նաեւ Յիսուսի Յարութեան եւ Գառնուկի պատկերով: Յաճախ ժողովուրդը կը կոչէ «Օրհնեալ հաց», նկատի ունենալով, որ անիկա Աբ. Պատարագի խորհրդակատարութեամբ փոխակերպուած կամ գոյափոխուած է Յիսուսի Մարմինին եւ դարձած Սուրբ Յաղորդութիւն:

Սակայն, լաւ է տեղեակ ըլլալ, որ Տնօրհնէքներուն եւ ճրագալոյցներուն (այս մէկը ընդհանրապէս պարս-

կահայերուն) կամ Աբ. Պատարագի ընթացքին ներկայ եկեղեցականներուն տրուած Նշխարները «սրբագործուած» կամ «գոյափոխուած» եւ կամ Յիսուս Քրիստոսի Մարմինին «փոխակերպուած» Նշխարներ չեն, այլ միայն եկեղեցականին կողմէ «օրհնուած»:

Համաձայն Հայ հին բարեպաշտական ավանդութեան՝ հաւատացեալները «օրհնուած» Նշխար մը կը կրին իրենց վրայ՝ ապահով ճամբորդելու, հիւանդութիւններէ եւ վտանգներէ պաշտպանուելու նպատակով: Այսօր, դժբախտաբար, ականատես կ'ըլլանք թէ շատեր (նոյնիսկ հաւատացեալներ) կախարդական կամ մոգական առարկաներ (յուշուքք, հմայակ, բժժանք, անգլ. talisman) կը կրեն իրենց վրայ, փոխանակ «օրհնուած» Նշխար մը կրելու՝ իբր Տէր Յիսուսի աստուածային ներկայութեան եւ օրհնութեան մնայուն խորհրդանշան:

Ուրիշ ավանդութիւն մըն ալ կայ մեր ժողովուրդին մէջ, որ ընտանիքի տանտիկինը «օրհնուած» Նշխար կը պահէ նաեւ խոհանոցի ալիւրին, շաքարին, ցորենին կամ բրինձին մէջ՝ իբր օրհնութեան եւ առատութեան նշան:

Բ) ՄԱՍ

«Մաս» կը նշանակէ բաղարջ (անխմոր եւ անաղ) բարակ օրհնուած հացի կտոր (անգլ. portion):

«Մաս»ը անխմոր հաց է, որ իբր մասնակցութիւն Աբ. Պատարագին՝ կը բաշխուի այն հաւատացեալներուն, որոնք չեն կրցած հաղորդուիլ Յիսուսի Մարմինին՝ Աբ. Հաղորդութեան եւ կամ լիովին պատրաստ չէին: «Մասը բարեպաշտական մասնակցութիւն մըն է Աբ. Պատարագին» (Օրմանեան Մաղաքիա Արք., Ծիսական Բառարան, Անթիլիաս, 1979, էջ 155): Մասի բաշխումը հաւատացեալներուն տեղի կ'ունենայ Աբ. Պատարագի ավարտին:

Հին ատեն, «Մաս»ը Աբ. Պատարագի սրբագործուելիք Հացին կամ Նշխարին մնացորդն էր: Թէ՛ Նշխարը եւ թէ՛ Մասը նոյն անթթխոր եւ առանց աղի խմորէն էին, միայն թէ Մասը շատ անելի բարակ: Հաւատացեալները

«Մաս» կը տանին նաեւ իրենց տուները՝ իբր օրհնութեան փոխանցում ընտանիքի անդամներուն, որոնք չեն կրցած այդ Կիրակին եկեղեցի երթալ:

Հարկ է լաւատեղեակ ըլլալ, որ «Մաս»ը Աբ. Հաղորդութիւն չէ, այլ իբր պարզ «օրհնուած հաց», որ կ'օրհնուի կա՛մ Պատարագիչ Եկեղեցականին եւ կա՛մ Դասին մէջ ներկայ գտնուող եկեղեցականի մը կողմէ (եթէ ներկայ է): Հաւատացեալները Մասը կ'ընդունին մեծ յարգանքով, բարեպաշտութեամբ եւ համբուրելով կը ճաշակեն (ո՛չ իբր Աբ. Հառորդութիւն):

Աբ. Ներսէս Լամբրոնացին հոգեւոր բացատրութիւնը կու տայ Մասը ստացողներուն.- Նշխարը կամ Մասը «Հաւատքով ճաշակողներուն կրնայ շնորհքներ տալ՝ համաձայն այն յոյսին եւ սիրոյն՝ որով կ'ընդունին» (Մեկնութիւն Խորհրդոյ Պատարագին, Վենետիկ, 1847, էջ 506):

Կրօնական իմաստով, սրբագործուած Նշխարը (Աբ. Հաղորդութիւնը) եւ «Օրհնուած Մաս»ը, Եկեղեցւոյ հաւատացեալներուն համար իսկապէս կրնան դառնալ աղբիւր Հոգեւոր Կեանքի եւ Հոգեւոր Սնունդի:

ՆՇԱՆՕՐՅՆԷՔ ԿԱՍ ՆՇԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Աբ. Պսակը կամ Ամուսնությունը կը սկսի Նշանօրհնէքով (կը կոչուի նաեւ Նշան, Նշանտուք, Նշանդրէք, Նշանախօսություն): Հայ Եկեղեցւոյ Վարդապետներէն՝ Աբ. Գրիգոր Տաթեւացին կը նախընտրէ «Նշանադրութիւն» եզրը (տե՛ս Գիրք Հարցմանց, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 609 եւ Գիրք Քարոզութեան, որ կոչի Ամարան, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1998, էջ 194): Նշանօրհնէքը կամ Նշանադրութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ պատրաստութիւնը Աբ. Պսակին: Տաթեւացի Վարդապետը կ'ըսէ թէ «Պսակը կը սկսի նշանադրութեան մէջ» (Գիրք Քարոզութեան, որ կոչի Ամարան, էջ 194):

Նշանօրհնէքի կամ Նշանադրութեան արարողութիւնը («նշան» բառէն, որ կը նշանակէ Նշանել, Նշան դնել, Նշանով որոշել, Նշանով կնքել) եւ անոր նուիրականութիւնը կը կայանայ՝ իբր սկիզբ եւ առաջին քայլ Սուրբ Ամուսնութեան, որ հիմնուած ըլլալու է երկու կողմերու անկեղծ սիրոյ եւ ազատ-անկաշկանդ ընտրութեան եւ կամքին վրայ: Այսինքն՝ Նշանօրհնէքը կը կատարուի երկու կողմերու համաձայնութեամբ եւ երկու թեկնածուներու ազատ որոշումով եւ առանց բռնութեան կամ բռնադատութեան: Այս է Եկեղեցւոյ խոհական թելադրանքը:

Հայերուս մօտ Աբ. Պսակը կամ Ամուսնությունը պաշտօնապէս կը ճանչցուի յաջորդական երեք հիմնական փուլերով.- 1) Աղջիկտես կամ Խօսկապ, 2) Նշանօրհնէք եւ 3) բուն Հարսանիքը, որ պէտք է կատարուի Եկեղեցւոյ մէջ:

Նշանօրհնէքի խորհրդանշանը «օրհնուած» Սատանին է, որ Եկեղեցականը օրհնելէ յետոյ, իբր «Աստուծոյ ներկայացուցիչ», կ'անցընէ նշանուողներու մատներուն (ինչպէս Աբ. Պսակի արարողութեան ընթացքին): Անց-

եալին, Նշանօրհնէքի արարողութեան ընթացքին՝ եկեղեցականը նշանուող զոյգի մատանիներուն հետ կ'օրհներ նաեւ հարսնցուին զգեստները, ապարանջանը եւ զարդեղէնները: (Ներկայիս, որոշ եկեղեցիներ հարսին զգեստը կ'օրհնեն Աբ. Պսակին սկիզբը եւ կը կոչեն Յալաւօրհնէք, որ «Յանդերձօրհնէք»ն է):

Աբ. Գրիգոր Տաթեւացի Վարդապետը հարց կու տայ թէ Աբ. Պսակը ինչու՞ կը սկսի Նշանօրհնէքի արարողութեամբ եւ կու տայ հետեւեալ բացատրութիւնը.- «Ինչպէս ծառը նախ կը ծաղկի եւ ապա նոր պտուղ կու տայ, այնպէս ալ Նշան դնելը Պսակի ծաղիկն է», այսինքն՝ անոր ծաղկումը (տես Գիրք Քարոզութեան, որ կոչի Ամարան, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 194): Ուրեմն, համաձայն Տաթեւացիի, Պսակը նախ կը ծաղկի Նշանօրհնէքով եւ ապա կը պտղաբերի Ամուսնութեամբ:

Նշանտուքը, անցեալին, կը կատարուէր հարսնցուին տան մէջ, իսկ այս օրերուս՝ ժողովուրդը աւելի յարմար կը նկատէ սրահներու մէջ կատարել, որմէ անմիջապէս ետք տեղի կ'ունենայ նաեւ հարսնելորներու ուրախութեան խրախճանք:

Պատմական վկայութիւններու համաձայն, անցեալին, Նշանօրհնէքի ատեն զոյգերուն կը տրուէր խաչ եւ Մատանի: Վկայութիւն կայ, որուն համաձայն, նշանուող զոյգը ձեռքէ ձեռք կը փոխանցէր խաչ մը՝ իբր «խորհրդանշան» Նշանօրհնէքի եւ Յիսուս Քրիստոսի ներկայութեան:

Իսկ օղակածեւ մատանիները եւ մէկ կամ աւելի ապարանջանները ցոյց կու տան թէ հարսնցուն եւ փեսացուն կապուած-օղակուած են իրարու: Տակաւին, Գրիգոր Տաթեւացի հարսնցուի օղին կամ գինդին համար այլաբանօրէն կ'ըսէ թէ հարսնցուն «Ականջով լսեց եւ միտքով հաւնեցաւ» կեանքի իր ընկերը:

Եկեղեցականը, արարողութեան սկիզբը կամ ավարտին, կը փոխանցէ իր հոգեւոր-բարոյական խօսքը, յատկապէս շեշտելով, որ իրարու հանդէպ սիրով, հաւատքով

եւ Աստուծոյ երկիւղով կարենան կրել կեանքին բոլոր նեղութիւններն ու դժուարութիւնները:

Հայ կեանքէն ներս, անցեալին թէ ներկայիս, առանձնակի կարեւորութիւն տրուած է Նշանօրհնէքին կամ Նշանադրութեան եւ վաւերական համարուած է միայն եկեղեցականին կողմէ օրհնուած «Նշանը» կամ մատանիները կրելէն յետոյ: Ինչպէս գիտենք, Քրիստոնէական Ամուսնութիւնը հիմնուած է Պօղոս Առաքեալի «Այս խորհուրդը մեծ է» (Եփեսացի Ե. 32) արտայայտութեան վրայ: Այս ձեւով, այս խորհուրդով եւ այս արտայայտութիւններով՝ Սբ. Պսակին կամ Ամուսնութեան խորհուրդին հետ նուիրականացած է նորաստեղծ ընտանիքներուն կայունութիւնը, ամրութիւնը եւ պսակուողներուն իրարու հանդէպ ունեցած մարդկային եւ քրիստոնէական բոլոր տեսակի բարոյական պարտաւորութիւնները:

ՏՆՕՐՅՆԷՔ ԿԱՍ ՏՈՒՆ ՕՐՅՆԵԼՈՒ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ

Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ բազմաթիւ կրօնական աւանդութիւններէն մէկն է Տուն Օրհնելու արարողութիւնը կամ Տնօրհնէքը: Դարերով պահպանուած եւ սիրուած աւանդութիւն մըն է:

Ընդհանրապէս այս արարողութիւնը տեղի կ'ունենայ հետեւեալ առիթներով.-

1) Յիսուսի Ծննդեան յաջորդող քառասուն օրերու ընթացքին,

2) Յիսուսի Յարութեան կամ Ջատիկի Տօնին յաջորդող քառասուն օրերու ընթացքին,

3) Երբ ընտանիք մը նոր բնակարան փոխադրուի,

4) Հաւատացեալներ ալ կան, որոնք օրհնել կու տան նաեւ իրենց գործատեղիները:

Բայց ի՞նչ է այս արարողութեան քրիստոնէական նշանակութիւնը, որու մասին, այսօր, շատ մը հաւատացեալներ կ'անգիտանան եւ կ'անտեսեն:

Նախ հարկ է գիտնալ, որ եկեղեցականը կը ներկայացնէ եկեղեցին եւ եկեղեցւոյ առաքելութիւնը: Երբ ան մէկու մը տունը կ'այցելէ, իր հետ կը բերէ ամբողջ եկեղեցին, եկեղեցւոյ սրբութիւնը, հոգին, հաւատքը եւ օրհնութիւնները, որպէսզի այդ ընտանիքը եւ անոր բնակարանը նմանի եկեղեցիին:

Բնակարաններու օրհնութիւնը կամ Տնօրհնէքը շատ կարեւոր կը նկատուէր անցեալին, այնքան որ եկեղեցւոյ Հայրապետներէն մէկը կ'ըսէ.- «Այն Քահանան, որ մեծ Ջատիկին եւ Յայտնութեան (այսինքն՝ Յունուար 6ին՝ Ծննդեան) ժողովուրդի տուններուն մէջ չ'աւետարանէր՝ նզովեալ թող ըլլայ» (տե՛ս Կանոն Բարսղի Կեսարացւոյ, Կանոնագիրք Հայոց, հտ. Բ., Երեւան, 1971, էջ 162, կանոն թիւ ՄԻԷ., հրտկ. Վազգէն Յակոբեանի):

Յիսուս, շատ անգամ, իրեն հետետորդներուն տուները այցելեց: Անոնց հետ կերաւ, հիւանդներ բժշկեց եւ իր խօսակցութիւններով՝ տան բնակիչները մխիթարեց, անոնց կեանքին նոր շունչ, մխիթարութիւն եւ ուրախութիւն տուաւ: Եւ երբ իր Առաքեալները առաքելութեան ուղարկեց, անոնց ըսաւ.- «Որ տունն ալ մտնէք՝ նախ ըսէք. Խաղաղութիւն այս տան» եւ անելցուց «Բժշկեցէ՛ք հոն գտնուած հիւանդները եւ ըսէ՛ք անոնց. Աստուծոյ Արքայութիւնը մօտեցած է» (Ղուկաս Ժ. 3-5 եւ 9):

Տուներուն կամ բնակարաններու օրհնութեան հիմնական նպատակը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ այդ տունը եւ հոն բնակող ընտանիքը Աստուծոյ Արքայութեան կորիզը (nucleus) դարձնել: Ի վերջոյ, տունը եւ ընտանիքը նուիրական վայր մըն է: Ինչպէս Եկեղեցին, իբր մեծ տուն, կը ղեկավարուի Աստուծոյ ներկայութեամբ եւ Անոր Պատուիրաններով, նոյն ձեւով՝ ընտանիքը եւ բնակարանը պէտք է կառավարուին նոր օրէնքներով կամ հոգիով: Տունը եւ ընտանիքը միասնաբար պէտք է դառնան «Եկեղեցի» եւ շնչեն Աստուծոյ Շունչով: Համաձայն «Օրհնել» եզրի նշանակութեան՝ Աստուծմէ կը խնդրուի իր աստուածային օրհնութիւնը: Համաձայն Աստուածաշունչին, երբ Աստուած աշխարհը ստեղծեց եւ տեսաւ՝ որ ամէն ինչ «լաւ» է եւ բաւարարուեցաւ, այդպէս ալ մենք, հաւատացեալներս, ինչ որ կառուցանենք կամ շինենք՝ համաձայն ըլլալու է Աստուծոյ փափաքին եւ օրհնութեան:

Հետեւաբար, հաւատացեալներու կեանքէն ներս՝ Աստուծոյ օրհնութեան միջամտութիւնը առաջնահերթ է եւ պէտք է ունենայ մասնայատուկ կարեւորութիւն: Արարողութեան ընթացքին՝ Եկեղեցականը Աստուծոյ Սուրբ Հոգիին նուիրուած շարական մը կ'երգէ եւ այդ շարականով ան կը խնդրէ Աբ. Հոգիէն, որպէսզի գայ եւ նորոգէ տան բնակիչները, ինչպէս իր Առաքեալները նորոգեց Հոգեգալուստին օրը:

Յիսուս, երբ Ջաքոնս անունով իրեային տունը մտաւ, եւ տեսնելով անոր հաւատքը՝ ըսաւ.- «Այսօր կատարուե-

ցաւ այս տան փրկութիւնը» (Ղուկաս ԺԹ. 1-10): Աւետարանին այս դրուագը կարդալով, եկեղեցականը տան բնակիչներուն կը յիշեցնէ, թէ Յիսուս պէտք է անպայման հրաւիրուի այս տունը: Իբր Աստուած եւ Փրկիչ՝ Յիսուս կրնայ անվտանգ եւ ապահով պահել ընտանիքին նաւը, խաղաղութիւն եւ երջանկութիւն պարգեւել անոր անդամներուն: «Խաչն ու Աւետարանը տուն տանելով՝ կ'օրհնենք մեր բնակարանները» (Սբ. Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք Յարցմանց, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 684):

Արարողութեան ընթացքին, եկեղեցականը աղօթքով կ'օրհնէ տան ջուրը, հացը եւ աղը՝ իբր մարդկային կեանքին գլխաւոր նիւթերը (elements), որպէսզի ընտանիքի անդամները արժանանան Աստուծոյ օրհնութեան, հոգեկան եւ նիւթական բարիքներուն եւ պաշտպանուին հոգեւոր եւ մարմնական թշնամիներէ:

Ծննդեան եւ Զատկուան Տօներու առիթներով կատարուած Տնօրհնէքը կը թելադրէ, որ տան բնակիչները գիտակցութեամբ մասնակցելու են զոյգ տօներու մեծ խորհուրդներուն, այսինքն՝ Յիսուսի Ծննդեան, Սահուան եւ Յարութեան խորհուրդներուն, հաւատալով եւ յուսալով՝ որ այդ մասնակցութիւնը դրական փոփոխութիւններ կը ստեղծէ անոնց քրիստոնէական կեանքէն ներս:

Տան տիրուհիին կողմէ ափսէի մը վրայ դրուած ջուրին, հացին եւ աղին կողքին, եկեղեցականը իր հետ բերած Սբ. Պատարագի նշխար մըն ալ կ'աւելցնէ (իբր հաց, որուն վրայ դրոշմուած կ'ըլլայ Յիսուսի Խաչելութիւնը) եւ բոլորը միասին կ'օրհնէ: Նշխարը Յիսուս Քրիստոսի ներկայութիւնն է ընտանիքէն ներս: Ինչպէս նշխարը, Սբ. Պատարագի ընթացքին կը դառնայ Յիսուսի մարմինը եւ կը սնուցանէ մարդոց հոգիները, սեղանին վրայ դրուած այս նշխարն ալ, կը հրաւիրէ տան բնակիչները, որ նիւթական կերակուրէն եւ սնունդէն անդին անցնին եւ հետամուտ ըլլան «Արդարութեան, հաւատքի, սիրոյ, խաղաղութեան եւ սուրբ կեանքի» (Բ. Տոմոթոս Բ. 22) եւ Քրիստոնէական կեանքի ապրումով՝ դառնան մարդ-

կային աւելի լաւ էակներ, ձգտելով միշտ իրենց անձին մէջ ցոլացնելու «Աստուծոյ պատկերը» եւ «Դառնալու Քրիստոսի հարազատ պատկերը» (Գաղատացի Դ. 19):

Ահաւասիկ, ասիկա՛ է պատճառը, որ Հայ Եկեղեցւոյ աւանդութեան համաձայն, հաւատացեալներուն բնակարանները կ'օրհնուին Տէր Յիսուսի Ծննդեան եւ Յարութեան Տօներու առիթներով, թէւ ո՛րեւէ առիթով հաւատացեալները կրնան եկեղեցական մը հրաւիրել այդ արարողութիւնը կատարելու համար:

Անգամ մը, որ Աստուած հրաւիրուած է հաւատացեալ ընտանիքի մը բնակարանը, անոր բնակիչները ո՛չ միայն պիտի ապրին խաղաղութեամբ, այլ իրենց անձնական կեանքը դիտելով եւ արժեւորելով՝ որակապէս պիտի կարենան կերպարանափոխել իրենց թէ՛ ընտանեկան եւ թէ՛ ընկերային կեանքը:

Հետեւաբար, փափաքելի եւ քաջալերելի է, որ մեր հաւատացեալ ընտանիքները, յարմար ժամադրութեամբ իրենց տունը հրաւիրեն եկեղեցական մը, որպէսզի Տնօրհնէքի բարեպաշտական արարողութիւնը կատարէ:

ՋՐՕՐՅՆԷՔ ԿԱՍ ՋՈՒՐ ՕՐՅՆԵԼՈՒ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ջրօրհնէք կը կոչուի «Ջուր օրհնել»ու արարողութիւնը, որ կը կատարուի Յունուար 6ին՝ Տէր Յիսուսի Սուրբ Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան Տօնին (Theophany - Epiphany)՝ Սբ. Պատարագէն անմիջապէս ետք եւ կը խորհրդանշէ Յիսուսի Սկրտութիւնը Յորդանան գետին մէջ: Անցեալին Ջրօրհնէք կը կատարուէր նաեւ Յորդանան գետին մէջ: Յիսուսի Սկրտութեան նկարագրութիւնը տեսնել հետեւեալ Աւետարաններուն մէջ՝ Մատթէոս Գ. 13-17: Մարկոս Ա. 9-11 եւ Դուկաս Գ. 21-21-22:

Հայ պատմութեան մէջ յիշատակութիւն ունինք թէ Հայերս, անցեալին, գետի մէջ կը կատարէինք: Սակայն, ներկայիս, Հայ Եկեղեցին Ջուրի Օրհնութիւնը կը կատարէ եկեղեցիներէն ներս:

Ջրօրհնէքի արարողութեան ընթացքին՝ Աստուածաշունչէն կը կատարուին օրուան յատուկ զանազան ընթերցումներ՝ Մարգարէներէն, Սաղմոսներէն, Առաքեալներու Նամակներէն, ինչպէս նաեւ Աւետարանի այն հատուածները, որոնց մէջ Յիսուսի Սկրտութեան դրուագը կը պատմուի: Կը կատարուին աղօթքներ, կ'երգուին յատուկ բովանդակութեամբ եւ խորքով շարականներ: Շարականի եւ վառած մոմերու ընկերակցութեամբ Սբ. Միւռոնը, միւռոնաթափ աղանիի մէջ դրուած, կը բերուի խորան (մետաղէ պատրաստուած աղանի): Իսկ Ջուրի Օրհնութեան աղօթքը կը վերագրուի Սբ. Բարսեղ Կեսարացի յոյն Հայրապետին:

Արարողութեան ընթացքին, մինչ կ'երգուի «Առաքելոյ Աղանոյ» գեղեցիկ շարականը, արարողութիւն կատարող եկեղեցականը, Սուրբ Միւռոնը կը թափէ (կամ կը կաթեցնէ) ջրամանի ջուրին մէջ: Ի յիշատակ Յիսուսի Սկրտութեան, արարողութիւն կատարող եկեղեցականը

մետաղէ մեծկակ խաչ մը կը թաղէ Աբ. Միւռնոնով «Օրհնուած» ջուրին մէջ:

Օրուան գլխաւոր աղօթքին մէջ կ'ըսուի.- Ո՛վ Տէր, «Մեզի մօտեցիր քու Սուրբ Հոգիիդ միջոցով եւ օրհնէ՛ այս ջուրը, որպէսզի ասիկա ծառայէ տուներու շինութեան, հիւանդներու բժշկութեան, հոգիներու եւ մարմիններու փրկութեան եւ օգտակար ըլլայ ամէն տեսակ կարիքներու: Այս ջուրին մէջ դի՛ր Քու ամենագօր Աբ. Հոգիիդ շնորհքները եւ ասով մեզի պարգեւէ բժշկութիւն, առողջութիւն եւ յաղթանակ՝ ամենաչար ոյժերու դէմ: Եւ մենք, այս ջուրով, արժանի ըլլանք Քու աստուածային օգնութեանդ, բժշկութեանդ, օրհնութեանդ եւ սրբութեանդ»:

Արարողութեան աւարտին, «Պահպանիչ» աղօթքի ստե՛ն, եկեղեցականը օրհնուած ջուրին մէջէն կը հանէ խաչը եւ կը յանձնէ օրուան Կնքահօր:

Կրօնական-հոգեւոր եւ ծիսական անկիւնէ դիտուած՝ այս արարողութիւնը իսկապէս տպաւորիչ է բովանդակութեամբ, աստուածաբանական խորքով եւ խորհրդաբանութեամբ (symbolism, ջուր, Աբ. Միւռնոն, Աղանի, խաչ):

Հաւատացեալները, խաչով եւ Սուրբ Միւռնոնով օրհնուած ջուրէն բաժին մը առնելով՝ հաւատքով եւ երկիւղածութեամբ իրենց տուները կը տանին՝ ապրելու համար Տէր Յիսուսի ներկայութիւնը, օրհնութիւնը, օգնականութիւնը եւ «օրհնուած» ջուրին ամբողջ խորհուրդը:

Արարողութեան բովանդակութեան եւ անոր կրօնական մտածողութեան մէջէն սրբազան հեղինակները ջանացած են դուրս ցայտեցնել Յիսուս Քրիստոսի Սկրտութեան եւ Անոր Աստուածային Յայտնութեան, ինչպէս նաեւ մարդու «Վերստին ծնելու» ամբողջ խորհուրդը:

Քրիստոսի Ծնունդը եւ Սկրտութիւնը մեզի կը յիշեցնեն մեր «Հոգեւոր Ծնունդ»ին նշանակութիւնը եւ կարեւորութիւնը: Յիսուս առիթով մը պատգամած էր «Վերըստին ծնելու» կարեւորութիւնը՝ ըսելով.- «Ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ, եթէ մէկը ջուրէն եւ Հոգիէն չծնի՝ չի՛

կրնար Աստուծոյ Արքայութիւնը մտնել» (Յովհաննէս Գ. 5): Յիսուսի Մկրտութեան պատկերին մէջ կը գտնենք մե՛ր ալ մկրտութեան յիշատակը եւ «Կրկին ծնելու» անհրաժեշտութիւնը, հրամայականը եւ խորհուրդը: Յիսուսի Մկրտութիւնը խորհրդանիշն է (symbol) մեր «Յոգեւոր ծնունդ»ին, որ տեղի կ'ունենայ Մկրտութեան Աւագանին մէջ:

**ԱՇԽԱՐՀԻ ՎԵՐՋՈՒ,
ՅԻՍՈՒՄԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԱԼՈՒՄՏԸ
ԵՒ
ՄԱՐԴՈՑ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ**

Հեռատեսիլի կայաններէն յաճախ ելոյթ կ'ունենան «ծայրայեղ» քարոզիչներ, որոնք Յիսուսի երկրորդ Գալուստին եւ Աստուծոյ ահաւոր Դատաստանի մասին կը խօսին, սարսափազդու եւ չափազանցուած յայտարարութիւններ կը կատարեն, շեշտելով եւ վախի ենթարկելով իրենց ունկնդիրները թէ շատ շուտով պիտի գայ աշխարհի վերջը, թէ Աստուած խստօրէն պիտի դատէ եւ պիտի դատապարտէ մարդկութիւնը՝ իր մեղքերուն համար...:

Հակառակ որ Յիսուս յայտնապէս ըսած է թէ «Այդ օրուան եւ ժամու մասին ո՛չ ոք գիտէ, ո՛չ երկնքի հրեշտակները եւ ո՛չ իսկ Որդին, այլ Հայրը միայն» (Մատթէոս ԻԴ. 36 եւ Մարկոս ԺԳ. 32-33), անոնք կը շարունակեն Աստուածաշունչէն տարբեր վերլուծումներ ընել, հոգիները խռովել, վախ ու սարսափ սփռելով իրենց հետեւող տկար հոգիներուն մէջ՝ առանց անդրադառնալու, որ Աստուած միայն «խստապահանջ Դատաւոր» է, այլ «Աէր է» եւ «Հայր է», ինչպէս Յիսուս Ինքը եւ Իր Առաքեալները հաստատեցին:

Ինչպէս եկեղեցւոյ «Հաւատամք»ին մէջ կը դաւաճինք՝ մէկ բան յստակ յայտնի է թէ Յիսուս «Դարձեալ պիտի գայ նոյն մարմինով եւ Հօր փառքով՝ դատելու ողջերն ու մեռածները»: Համբարձման օրը, երբ Յիսուս երկինք կը բարձրանար, երկու հրեշտակներ ըսին տեսարանը դիտող Առաքեալներուն.-

- «Ո՛վ Գալիլիացիներ, ինչու՞ կեցեր երկինքը կը դիտէք: Այս Յիսուսը, որ երկինք համբարձաւ, օր մը դարձեալ պիտի գայ այնպէս՝ ինչպէս անոր երկինք երթալը տեսաք» (Առաքեալներու Գործեր Ա. 11):

- Յիսուս Ինքը կը հաստատէ.- «Երկնքի վրայ պիտի տեսնուի Մարդու Որդին նշանը (Խաչը) եւ այն ատեն երկրիս բոլոր ազգերը պիտի լան ու պիտի տեսնեն Մարդու Որդին, որ կու գայ երկնքի ամպերու վրայէն զօրութեամբ եւ շքեղ փառքով» (Մատթէոս ԻԴ. 30): Ուրեմն, Յիսուսի երկրորդ Գալուստին ժամանակը չէ յայտնուած մեզի:

- Յիսուս ուրիշ առիթով կ'ըսէ.- «Պատրաստ եղէք, որովհետեւ Մարդու Որդին պիտի գայ այնպիսի ժամու մը, որ դուք չէք ակնկալեր» (Մատթէոս ԻԴ. 44): Հոս ալ մեզի կ'ըսուի թէ Յիսուսի երկրորդ Գալուստը անժամօթ է մեզի:

- Միւս կողմէ, Յովհաննէս Առաքեալը քաջալերելով Յիսուսի հաւատացողները՝ կ'ըսէ.- «Որդեակներ, Քրիստոսի միացած մնացէք, որպէսզի Իր գալստեան օրը երբ յայտնուի՝ ամօթով չմնանք, այլ համարձակօրէն կանգնինք Իր դիմաց» (Ա. Յովհաննէս Բ. 28): Առաքեալը յստակ կ'ակնարկէ կատարուելիք Դատաստանին եւ կը թելադրէ «միացած մնալ» Քրիստոս Աստուծոյ, որպէսզի սիրով եւ առանց ամօթի ներկայանանք Իրեն Դատաստանին օրը:

- Պօղոս Առաքեալ, իր կարգին, քաջալերական խօսքեր ունի Յիսուսի հաւատացողներուն, հասկցնելով թէ Աստուած մարդասէր է եւ իրեն հաւատացողները «հաստատուն կը պահէ».- «Ո՛րեւէ շնորհք չի՛ պակսիր ձեզի, մինչ կը սպասէք մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի յայտնուելուն: Եւ Աստուած մինչեւ վերջ հաստատուն պիտի պահէ ձեզ, որպէսզի անմեղադրելի ըլլաք մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի Դատաստանին օրը: Վստահեցէ՛ք Աստուծոյ, որ ձեզ կանչեց՝ հաղորդակից դառնալու իր Որդիին, մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի» (Ա. Կորնթացի Ա. 7-8):

Աստուածաշունչէն քաղուած այս քանի մը կարելոր արտայայտութիւնները յստակ կերպով մեզի կը փոխանցեն սա հիմնական ճշմարտութիւնները.-

1. Այո՛, Յիսուս պիտի գայ Երկրորդ անգամ՝ Դատաստանի ենթարկելու ամբողջ մարդկութիւնը:

2. Այո գալուստին ժամանակը ծանօթ չէ մեզի:

3. Մենք, Յիսուսի հաւատացողներս, պատրաստ պէտք է ըլլանք այդ օրուան եւ կատարուելիք Դատաստանին:

4. Բայց Դատաստանին օրը սարսափելու պատճառ պիտի չունենանք կամ ամօթով պիտի չմնանք՝ Եթէ Յիսուս Քրիստոսի միացած մնանք, ինչպէս կ'ըսէ Յիսուսի Առաքեալը՝ Յովհաննէս:

5. Տէրը, Յիսուս Քրիստոս, մինչեւ վերջ հաստատուն պիտի պահէ մեզ՝ Իրեն հաւատացողներս եւ հետեւողներս, որպէսզի չմեղադրուինք Դատաստանին օրը:

6. Վստահելու ենք Տիրոջ՝ որ մեզ կանչած է հաղորդակից ըլլալու Իրեն:

Հայ Եկեղեցին ստեպ կ'անդրադառնայ «Յիսուսի Երկրորդ Գալուստ», «Վերջին Օր», «Դատաստանի Օր», «Վերջին Դատաստան»ի կամ «Ահեղ Դատաստան»ի օրուան մասին: Ահաւասիկ քանի մը նմոյշներ:

- Տէր, «Մեզ արժանացուր ... քեզ տեսնել Վերջին Օրը» («Նորաստեղծեալ», տե՛ս Փոքր ժամագիրք, Բ. տպ., Անթիլիաս, 1986, էջ 314):

- «Տէր, քու երկրորդ գալուստիդ լուրը լսեցի եւ վախցայ, որովհետեւ սուրբ պատուիրաններէն սորվեցայ թէ դուն երկիրը դատելու կու գաս: Տէր, իմ չար գործերս յիշեցի եւ զարհուրեցայ, որովհետեւ ճշմարտապէս ճանչցայ քու ահաւոր եւ անաչառ դատաստանդ» (Ապաշխարութեան շարական, տե՛ս Շարական Հայաստանեայց Առաքելական Սբ. Եկեղեցոյ, Բ. տպ., Կլենտէլ, Լոս Անճելըս, 2006, էջ 219, աշխարհաբար թարգմ. Եփրեմ Արք. Թապագեանի):

- «Տէր, երբ բազմաթիւ հրեշտակներով երկիրը դատելու գաս ... այն օրը իմ օգնականս եղիր, ո՛վ իմ Տէրս եւ Աստուածս» (Ապաշխարութեան շարական, տե՛ս Շարական Հայաստանեայց Առաքելական Սբ. Եկեղեցոյ, էջ 211):

Յիսուսի հաւատացողներս պէտք չէ մոռնանք հետեւեալը.- Աստուած, Յիսուս Քրիստոսի անծին մէջ յայտնուեցաւ մարդկութեան, «Աշխարհ եկաւ մարդկութիւնը փրկելու եւ ուրախութիւն տուաւ Իրեն հաւատացողներուն, որովհետեւ Անով գոյացանք, Անով փրկուեցանք եւ Անոր պիտի երթանք՝ որ մեզ հրաւիրեց Իր Արքայութեան եւ Փառքին» (Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Յաճախապատում ճառք, Վենետիկ, 1954, գլ. Ժ., էջ 119):

Յիսուս Քրիստոս աշխարհ եկած էր ո՛չ թէ դատելու, այլ փրկելու համար եւ ուրեմն բնականաբար պիտի դատուին՝ նաեւ Իրեն հաւատացեալները, սակայն պիտի չդատապարտուին իբր հաւատացեալ, մինչդեռ Քրիստոսի «չհաւատացողները» «Արդէն իսկ դատապարտուած են, որովհետեւ չհաւատացին Աստուծոյ Միածին Որդիին» (Յովհաննէս Գ. 18 եւ Ե. 22):

Յիսուս, իբր Տէր եւ փրկիչ, պիտի յայտնուի Դատաստանին օրը եւ իրարմէ պիտի բաժնէ արդարներն ու մեղաւորները՝ վարձատրելով «Իւրաքանչիւրը իրենց գործերուն համաձայն», վարձատրելով իսկական հաւատացեալները ու դատապարտելով Իրեն չհաւատացողները (Մատթէոս ԺԶ. 27: Առաքեալներու Գործեր Ա. 11 եւ Յայտնութիւն ԻԲ. 12):

Հաւատքով եւ վստահութեամբ նկատի ունենալ թէ «Աստուած սէր է» (Ա. Յովհաննէս Դ. 8 եւ 16), «Աստուած Հայր է» (Մատթէոս Ե. 16, 48, Զ. 9, Է. 11, ԻԳ. 9: Յովհաննէս Ը. 41), այսինքն՝ Աստուած աղբիւր է ամէն տեսակ բարիքներու, որ կը լիացնէ Իրեն հաւատացողները, Իրեն հետեւողները, Իրեն հաւատարիմները: Աստուած մեզ՝ հաւատացողներս «Որդիներ կոչեց» (Մատթէոս Ե. 9 եւ 45: Յովհաննէս Ա. 12: Ա. Յովհաննէս Գ. 1-2: Հռոմայեցի Ը. 15-17), որպէսզի Իր հայրական խնամքը վայելենք:

Յիսուս բացայայտօրէն ըսաւ.- «Եկէ՛ք Հօրս կողմէ օրհնեալներ եւ ժառանգեցէ՛ք այն արքայութիւնը, որ ձեզի համար պատրաստուած է աշխարհի սկիզբէն» (Մատթէոս ԻԵ. 34):

Տէր Յիսուսի հաւատացողներուն յաւիտենական վարձատրութեան եւ «Մարդասէր Աստուծոյ» մասին Պօղոս Առաքեալ սա խօսքերը ունի.- «Աստուած Ձինքը սիրողներուն համար պատրաստեց այնպիսի փառք մը, որ ո՛րեւէ ականջ չէ լսած եւ ո՛րեւէ մէկուն միտքէն չէ անցած» (Ա. Կորնթացի Բ. 9):

Ուրեմն, չենք ուզեր ՄԻԱՅՆ անդրադառնալ Աստուծոյ Դատաստանի մասին, այլեւ մանաւանդ Աստուծոյ Մեծ ՍԻՐՈՅ մասին, որ ԱՆ ունի իր արարածին հանդէպ:

ՅԻՍՈՒՄ ԻՆՉՈՒ՞ ՉԱՍՈՒՄՆԱՅԱԲ

Այս հարցունը բազմաթիւ անգամներ ուղղուած է մեզի: Յայտնի է թէ այսօրուան երիտասարդ սերունդը շատ հետքաքրքրուած է Յիսուսի կեանքին այս երեսով:

Նախ նկատի ունենալու ենք, որ համաձայն մեր Քրիստոնէական Կրօնքի դաւանութեան՝ Յիսուս կատարեալ Աստուած էր եւ կատարեալ մարդ: Ան է «Քրիստոսը, կենդանի Աստուծոյ Որդին» (Մատթէոս ԺԶ. 16), այսինքն՝ ո՛չ միայն խոստացուած Մեսիան, այլ նոյնինքն Աստուած: Եկեղեցւոյ «Հաւատամք»ին մէջ յստակ կը դաւանինք.- կը հաւատանք «Սէկ Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի՝ Աստուծոյ Որդիին, ... էութեամբ Հօր հետ նոյնը: ... Բնութեամբ Հօր հետ նոյնը, որուն միջոցով գոյացան ամեն ինչ երկնքի մէջ եւ երկրի վրայ...: ... Որ մեր՝ մարդոցս սիրոյն եւ մեր փրկութեան համար երկինքէն իջնելով՝ մարմնացաւ, մարդացաւ, կատարելապէս ծնաւ... (իբր մարդ)»:

Նկատի ունենալ նաեւ, որ Յիսուս իր ինքնութեան ճամբով, իր գործերով, իր քարոզութեամբ եւ ուսուցումով, իր պատգամներով եւ հրաշքներով՝ ապրեցաւ յատուկ առաքելութիւն մը իրականացնելու նպատակով, այսինքն՝ իր կեանքը զոհագործելու, որպէսզի մարդկութիւնը Աստուծոյ հետ կարենայ նոր ձեւով՝ յարաբերիլ՝ հոգիի մաքրութեամբ եւ մեղքերէ հեռու...: Ան սակաւաթիւ մարդիկ ընտրեց, որոնց սորվեցուց եւ յանձնեց պարտականութիւնը իր այդ յատուկ առաքելութիւնը շարունակելու:

Եթէ Յիսուս, իբր մարդ, հրեական բնականոն դաստիարակութիւն մը ունեցած ըլլար, Յիսուսի ամուսնութիւնը հաւանական պիտի ըլլար: Սակայն, Աւետարանները, իբր պատմական աղբիւրներ Յիսուսի կեանքին, ոչինչ կ'ըսեն Յիսուսի մասին՝ մինչեւ Անոր երեսուն տարեկանը: Ղուկաս Աւետարանիչը յստակ կ'ըսէ, թէ «Յի-

տուս, երբ իր քարոզութիւնը սկսաւ՝ գրեթէ երեսուն տարեկան էր» (Ղուկաս Գ. 23):

Եւ քանի որ Յիսուս Նազարէթ քաղաքին մէջ ապրած է մինչեւ իր երեսուն տարեկանը, շատեր ենթադրաբար կը խորհին թէ ան պէտք է ամուսնացած ըլլար: Ամէն պարագային, ո՛րեւէ ժխտական առարկութիւն կին եւ զաւակներ ունենալու մասին՝ պէտք չէ հիմնուի այն հասկացողութեան վրայ թէ ամուսնութիւնը կեանքի նուաստ վիճակ մըն է եւ կամ սեռայնութիւնը (sex) մեղտունակութիւն է (sinful):

Եթէ Յիսուս ամուսնացած ըլլար, բնականօրէն կ'ակնկալուէր, որ չորս Աւետարանիչներէն մէկը կամ միւսը անպայման ակնկարկէր կամ յիշէր Յիսուսի կինը կամ զաւակները, ինչպէս շատ մը կիներ յիշատակուած են անունով (Յրեաներու մօտ «Եղբայրներ» արտայայտութեան մասին տե՛ս այս գիրքին մէջ՝ «Յիսուս եւ Իր Եղբայրները» բաժինը): Թէեւ անսովոր երեւոյթ էր «առանձին» կամ այսօրուան եզրով «կուսակրօն» ապրիլը, սակայն չլսուած բան չէր: Մեզի ծանօթ են, օրինակ, Երեմիա Մարգարէին (ԺՁ. 1-4), Յովհաննէս Մկրտիչին (Մատթէոս Գ. 1-4: Մարկոս Ա. 1-13) եւ Պօղոս Առաքելին պարագաները (Ա. Կորնթացի Է. 1-7 եւ Թ. 5): Այս երեքն ալ չէին ամուսնացած:

Վստահ ըլլալու ենք, որ Յիսուս Ինքը, ինչ պատճառներով ալ ըլլայ, կամաւորապէս ընտրած է Իր «Կուսակրօն» կեանքը: Բնականաբար, Ան երբեք չէ մերժած կամ չէ արժեզրկած մարդկային ամուսնութիւնը. ընդհակառակը, նկատի ունենալ, օրինակ, որ Գալիլիայի Կանա քաղաքին մէջ տեղի ունեցող հարսանեկան ուրախութեան մը ներկայ գտնուելով՝ Յիսուս Իր առաջին մեծ հրաշքը գործած է:

Միւս կողմէ կարելի չէ անտեսել Յիսուսի «Աստուածութիւն»ը եւ Անոր յատուկ «առաքելութիւն»ը, որու մասին անդրադարձայ վերը: Անոր «աստուածային կողմը» եւ «մարդոց փրկութեան առաքելութիւնը» կրնայ շատ լուրջ եւ բաւարար բացատրութիւն տալ Յիսուսի «կու-

սակրօն» կեանքի ընտրութեան կապակցութեամբ.- Քրիստոս, կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ, «Տեսանելի պատկերն է աներեւոյթ Աստուծոյ ...: Անոր ձեռքով եւ Անոր համար ստեղծուեցաւ ամէն բան: Հայրը ուզեց, որ Քրիստոս իր մէջ ունենայ աստուածային բնութեան լիութիւնը» (հմմտ. Կողոսացի Ա. 15-20): Յիսուս ո՛չ միայն մարդ էր, այլ միաժամանակ նաեւ Աստուած:

Եթէ կ'ընդունինք, որ Յիսուս իսկական Աստուած է եւ Արարիչը տիեզերքին, որ մարդացաւ եւ յայտնուեցաւ մեզի՝ փրկութեան յատուկ նպատակով, այն ատեն «կուսակրօն» կեանքին Յիսուսի ընտրութիւնը կը դառնայ շատ աւելի դիւրըմբռնելի, հասկնալի եւ ընդունելի: Որովհետեւ Աստուծոյ գործերը եւ խորհուրդները խոր են եւ մարդկային մտքին կողմէ անըմբռնելի:

ՅԻՍՈՒՍ ԵՒ ԻՐ «ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԸ»

«Յիսուսի եղբայրներու» մասին ակնարկութիւններ կան Աւետարաններուն մէջ (Մատթէոս ԺԲ. 46-50, ԺԳ. 53-58, Մարկոս Գ. 31-35 եւ Ղուկաս Ը. 19-21, եւայլն):

Օրինակ.- Յիսուս, իր յարութենէն ետք, յայտնուելով կիներու, ըսաւ անոնց.- «Մի՛ վախնաք, գացէ՛ք ըսէ՛ք իմ եղբայրներուս, որ Գալիլիա երթան եւ հոն պիտի տեսնեն զիս» (Մատթէոս ԻԸ. 10):

Նմանապէս, Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք թէ օր մը Յիսուս՝ երբ կը քարոզէր, «Եղբայրները եւ մայրը եկան եւ դուրսը կեցած՝ մարդ ղրկեցին, որպէսզի կանչեն Յիսուսը: Ժողովուրդը, որ շուրջը նստած էր, ըսաւ Յիսուսի. Ահա մայրդ եւ եղբայրներդ դուրսը կեցած՝ քեզ կ'ուզեն: Յիսուս պատասխանեց անոնց. Ո՛վ է իմ մայրս կամ եղբայրներս: Եւ շուրջը նստողներուն նայելով ըսաւ. Ահաւասիկ իմ մայրս եւ եղբայրներս. որովհետեւ ո՛վ որ Աստուծոյ կամքը կը կատարէ, ան է իմ եղբայրս, քոյրս եւ մայրս» (Մարկոս Գ. 31-35):

Արդեօք ի՞նչ իմաստով եւ ի՞նչ կապակցութեամբ պէտք է հասկնալ «Յիսուսի եղբայրներ» արտայայտութիւնը:

Այսօր ծանօթ է, որ եբրայական լեզուն «զարմիկ» բառը չունի (անգլ. nephew, ֆրնս. cousin) եւ ընդհանրապէս «եղբայր» կամ «քոյր» բառերը կը գործածուին շատ ընդարձակ առումով: Ասոր համար ալ Աւետարաններուն մէջ «Յիսուսի եղբայրներ» կը կոչուին անոր մօտաւոր ազգականները (Յմնտ. Enciclopedia Della Bibbia, հտ. Գ. Torino, Talia, 1970, էջ 497, հրատարակութիւն Elle Di Ci):

Հրէական իրականութեան մէջ, «Եղբայր» բառին գործածութիւնը կրնայ հասկցուիլ ո՛րեւէ կապ: Օրինակ.- Աբրահամ «եղբայր» կը կոչէ իր Ղովտ զարմիկը (Գիրք

ՕՆՆդոց ԺԴ. 8): Բոսսը իր Ելիմելէք զարմիկի մասին կը խօսի իբր «եղբօր» (Հռութ Դ. 3): Նմանապէս, Յովաբ «եղբայր» կը կոչէ իր Ամեսա կամ Ամեսայի զարմիկը (Երկրորդ Թագաւորութիւն Ի. 9):

Իսկ ընդհանրական Եկեղեցւոյ Վարդապետներուն եւ Աւանդութեան համաձայն՝ Սբ. Մարիամ Աստուածածինը Յիսուսէն զատ ուրիշ զաւակ չէ ունեցած կամ Յիսուս արիւնակից եղբայր չէ ունեցած: Կարծիք կայ, որ «Յիսուսի եղբայրներ»ը ըլլան նաեւ Յովսէփի նախկին անուսնութենէ մը ունեցած զաւակները: Սակայն, այս ենթադրութիւնը հիմք չունի: Պէտք է նկատի առնել, որ Յիսուս, երբ խաչին վրայ էր, Իր մայրը՝ Մարիամ Աստուածածինը յանձնեց Յովհաննէս Առաքեալի խնամքին (Յովհաննէս ԺԹ. 25-27), ինչ որ անըմբռնելի պիտի ըլլար, եթէ Մարիամ Աստուածածին ուրիշ զաւակ(ներ) ունենար:

Միւս կողմէ, Յակոբոս, Սիմոն, Յովսէփ եւ Յուդա կամ Թադէոս, որոնք Աւետարանին մէջ «Յիսուսի եղբայր» կը կոչուին, երբեք չեն յիշատակուած Մարիամ Աստուածածնի որդիներ (յիշուած անձերը կը կոչուին նաեւ «Տեառնեղբայր», այսինքն՝ Տիրոջ եղբայրները): Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք.- «Ասիկա հիւսը չէ՞, Մարիամի որդին, եղբայրը՝ Յակոբ(ոս)ին, Յովսէփին, Յուդային ու Սիմոնին եւ անոր քոյրերը հոս մեր քով չե՞ն» (Մարկոս Զ. 3):

Յակոբոս Առաքեալ, երբ իր նամակը կը սկսի, ինքզինքը չի՛ ներկայացներ իբր «Յիսուսի եղբայր», այլ՝ «Ես, Յակոբոս, Աստուծոյ եւ Տէր Յիսուսի Քրիստոսի ծառան» (Յակոբոս Ա. 1): Նմանապէս Յուդան, իր նամակին սկիզբը ինքզինքը կը ներկայացնէ հետեւեալ բառերով.- «Ես, Յուդա, Յիսուս Քրիստոսի ծառան եւ Յակոբոսի եղբայրը» (Յուդա 1):

Ինչպէս ըսինք, Արեւելքի մէջ՝ եղբայրներու եւ քոյրերու զաւակները իրարու քոյր եւ եղբայր կը կոչուէին: Սբ. Հերոնիմոսի համաձայն՝ Աւետարաններուն մէջ յիշատակուած «Յիսուսի եղբայրները» հաստատապէս

իրարու ԶԱՐՄԻԿԱՆԵՐ էին: Սբ. Զերոնիմոս (լատ. Eusebius Hieronymus, անգլ. St. Jerome) Աստուածաշունչի հեղինակաւոր մասնագէտ-գիտնական մը եղած է ապրած շուրջ 342-420 թուականներուն:

Մատթէոս, Մարկոս եւ Ղուկաս Աւետարանիչները կը յիշեն Մարիամ Կղեովպեան մը (Կղեովպասի կինը), որ մայրն էր Յակոբի եւ Յովսէփի (Մատթէոս ԺԶ. 1, Ղուկաս ԻԴ. 10) եւ Յիսուսի «մօրաքոյրը» ինչպէս կ'ըսէ Յովհաննէս Աւետարանիչը (ԺԹ. 25. թերեւս նաեւ ո՛չ ուղղակի մօրաքոյրը): Այս բոլորը կը հաստատեն, որ Յակոբոսը, Սիմոնը, Յովսէ կամ Յովսէփը եւ Յուդա - Թադէոսը Յիսուսի զարմիկներն էին (դարձեալ տե՛ս Enciclopedia Della Bibbia, յիշուած գործ, էջ 497):

Ուրիշ նկատում մը եւս: Եթէ Յիսուս ունեցած ըլլար հարազատ եղբայրներ, ու՞ր էին անոնք, երբ Յիսուս խաչին վրայ դատապարտուած էր մեռնելու...: Եթէ ունեցած ըլլար, նման ահաւոր պատիժի կամ տեսարանի մը դիմաց՝ հաստատապէս անոնք եւս՝ հոն ներկայ պիտի ըլլային՝ Յիսուսի մօր, Յովհաննէս Առաքեալին եւ միւս բարեպաշտ կիներուն հետ:

Աստուածաշունչի մասնագիտական ու հեղինակաւոր հրատարակութիւն մը, Մատթէոսի Աւետարանին գլուխ ԺԲ. համար 46ի ծանօթութեան մէջ կը գրէ.- «Աստուածաշունչին մէջ, ինչպէս այսօր ալ, Արեւելքի մէջ՝ «եղբայրներ» բառը ցոյց կու տայ մօր մը զաւակները, բայց կը նշանակէ նաեւ մօտ ազգականները» (Bibbia TOB, թրգմ. ֆրանսերէնէ, Nuovo Testamento, Torino, Italia, 1976, էջ 79):

Զետեւաբար, Աւետարաններուն մէջ գործածուած եւ յիշատակուած «Յիսուսի եղբայրները» արտայայտութիւնը պէտք չէ հասկնալ Յիսուսի արիւնակից եղբայրներ կամ Մարիամ Աստուածածնի զաւակներ, այլ պարզապէս ազգակցական կամ իբր իրարու մերձաւոր ազգական(ներ) իմաստով:

ՅԻՍՈՒՄ, ԻԲՐ ԱՍՏՈՒԱԾ, ԵԹԷ ԿԸ ՍԻՐԷ ՄԵԶ, ԻՆՉՈՒ՞ ԿԸ ԹՈՂՈՒ ՈՐ ՉԱՐՉԱՐՈՒԻՆՔ

Այս հարցումին չկայ պատասխան՝ երբ մեկը անձնական փորձառութեամբ դեմ-դիմաց գտնուած է կեանքը ցնցող «չարքի»ի մը:

ԱՌԱՋԻՆ ՆԿԱՏՈՒՄ.-

Մենք պարզապէս եւ համեստաբար պէտք է համակերպինք եւ ընդունինք այն իրականութիւնը, որ մեզմէ ամէն մեկը անբաժանելի մասնիկն է այս խորհրդաւոր եւ բարդ տիեզերքին, որ շարունակաբար կ'ենթարկուի փոփոխուող վիճակի, աճումի եւ քայքայումի: Ասիկա գիտական յստակ իրականութիւն մըն է:

Այս տիեզերական իրականութեան մէջ՝ մեր կեանքի ընթացքին յաճախ կը կանգնինք այնպիսի ոյժերու դիմաց, որոնք մեր հակակշիռէն (control) դուրս են: Իսկ ո՛րեւէ տեսակի յարաբերութիւն Աստուծոյ հետ՝ պէտք է նշանակէ համակերպում եւ ընդունում մը մահուան կամ մահացութեան (mortality): Ուրիշ այլընտրանք չունինք: Մարդկային մշակոյթը հոգեբանական մեծ ճնշումով մը անհիմաստօրէն կը մերժէ մահուան իրականութիւնը: Ասիկա պէտք է նկատուի հոգեբանական լուրջ եւ անչափելի վնաս մը, չարիք մը մարդուն համար (psychological damage): Չընդունիլ կեանքին բնականոն այս ընթացքը եւ մահը՝ կը նշանակէ օտարանալ, հեռանալ թէ՛ բնութենէն եւ թէ՛ մեր մարմնաւորուած եւ անձնաւորուած անձերէն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՆԿԱՏՈՒՄ.-

Մենք, մարդկային էակներս, պարզ՝ կրաւորական ցաւ ու տառապանք կրողներ չենք միայն: Աստուած օժտած

է մեզ մտային կարողութեամբ, կամքով ու սիրով, նաեւ նոր կարելիութիւններ երեւակայելու կարողութեամբ եւ ստեղծելու զանոնք իբր նոր իրականութիւններ եւ արժէքներ: Աստուած միշտ ներկայ է մեր կեանքին եւ ստեղծագործութիւններուն մէջ: Աստուած ներկայ է մեր առօրեայ կեանքին, մեր ցաւերուն ու տառապանքին մէջ: Այս մասին պէտք չէ ըլլայ կասկած եւ առարկութիւն: Յիսուս կ'ըսէ թէ մեր երկնաւոր Զայրը գիտէ թէ մենք ինչի պէտք ունինք, նոյնիսկ մեր խնդրածէն առաջ.- «Մի՛ մտահոգուիք ըսելով թէ ի՛նչ պիտի խմէք կամ ի՛նչ պիտի հագուիք, քանի որ այդ բոլորը հեթանոսները կը փնտռեն, որովհետեւ ձեր երկնաւոր Զայրը գիտէ թէ այդ բոլորը հարկաւոր է ձեզի: Ուստի մի՛ հոգաք վաղուան համար...» (Մատթէոս Զ. 31-34): Մենք, երկնաւոր Զօր «զաւակները» միշտ պատրաստ ըլլալու ենք քալելու Յիսուսի քալած ճամբայէն, քանի որ Ան «Կրնայ հասկնալ մեր տկարութիւնները եւ կարելցիլ...» (Եբրայեցի Դ. 15): Իսկ Աստուծոյ Զոգին, Քրիստոսի Զոգին, կը քաջալերէ եւ կ'առաջնորդէ մեզ դէպի սէր՝ որպէսզի դառնանք նուիրում, ինքնանուիրում եւ արդիւնաբեր: Իբր քրիստոնէայ, պէտք է կարող ըլլանք լսելու Աստուծոյ կենսատու Խօսքը: Լսել ա՛յն, որ Աստուած իրեն հաւատացողներուն կ'ըսէ ու կը կրկնէ շարունակ.- «Դարձեալ պիտի գամ եւ ձեզ քովս պիտի առնեմ, որպէսզի ըլլաք հոն՝ ուր որ եՄ կը գտնուիմ» (Յովհաննէս ԺԴ. 3):

Մարկոս Աւետարանիչը կը նկարագրէ լուսնոտ մանուկի մը բժշկութիւնը Յիսուսի կողմէ: Երբ մանուկին հայրը Յիսուսէն կը խնդրէ իր հիւանդ զաւակը բժշկել՝ կ'ըսէ Յիսուսին.- Տէ՛ր «Եթէ կրնաս բան մը ընել՝ օգնէ՛ մեզի, գթալով մեր վրայ»: Յիսուս անմիջապէս կ'աւելցնէ.- «Ամէն ինչ կարելի է անոր՝ որ կը հաւատայ»: Մանուկին հայրը իսկոյն կը պատասխանէ.- «Կը հաւատամ, Տէ՛ր, օգնէ՛ իմ անհաւատութեանս»: Յիսուս լսելով այդ մարդուն ուժեղ հաւատքը՝ կը բժշկէ անոր հիւանդ մանուկը (Մարկոս Թ. 13-26):

Մեզմէ իսկապէս կը պահանջուի նոյն վստահութիւնը եւ նոյն ուժեղ հաւատքը ունենալ Աստուծոյ Սիրոյն եւ Անոր Զօրութեան հանդէպ:

Յովհաննէս Առաքեալ կը վկայէ.- «Մենք հաւատացինք ու ճանչցանք այն սէրը, որ Աստուած ունի մեզի հանդէպ: Աստուած սէր է: Ո՛վ որ սիրոյ մէջ կը մնայ՝ ան Աստուծոյ միացած կը մնայ եւ Աստուած ալ՝ անոր հետ» (Ա. Յովհաննէս Դ. 16): Իսկ Պօղոս Առաքեալ կ'աւելցնէ.- «Աստուած բարիին համար գործակից կ'ըլլայ անոնց՝ որոնք կը սիրեն Զինքը» (Յռոմայեցի Ը. 28):

Կը խորհիմ թէ հո՛ս է բանալին՝ հասկնալու համար ցաւը եւ տառապանքը: Աւելի լաւ է ցաւին ու տառապանքին հետ թեւ-թեւի քալել, քան թէ անիծել կեանքը: Աւելի լաւ է մեր հաւատքին տեսութիւնը Յիսուս Քրիստոս Աստուծոյ վրայ սեւեռած պահել, քան կեանքի բախտն ու ճակատագիրը անիծել:

Այո՛, հո՛ս է բանալին: Ամէն ինչ մեր հաւատքէն, մեր սէրէն, մեր կեցուածքէն եւ մեր պատասխանէն կախում ունի: Աստուած մեզի շնորհք կու տայ ցաւն ու տառապանքը յաղթահարելու, օգտագործելու, որովհետեւ ամէն ինչ որ գիտակցութեամբ եւ հաւատքով կ'ընդունինք՝ կրնայ նպաստաւոր բարիքի փոխուիլ: Այսպէս է որ ցաւն ու տառապանքը կրնան վերածուիլ սիրոյ...: Աստուած կարողութիւն ունի ընդունելու ո՛րեւէ բան որ կը պատահի մեզի եւ զայն գործածել մեր բարիքին համար՝ եթէ մենք սիրենք եւ հաւատքով գործակցինք Իրեն: Ցաւն ու տառապանքը մեր հաւատքը փորձող գետինն է:

Զմոռնանք.- Աստուած սէր է եւ պէտք է վստահիլ Անոր:

Յիսուս չեկաւ աշխարհ ցաւն ու տառապանքը արդարացնելու կամ բացատրելու, այլ զանոնք փոփոխելու դրական փորձառութեան մը, կերպարանափոխելու աշխարհի չարիքին ու չարութեան մեծագոյն խորհրդանշանները՝ խաչն ու մահը եւ զանոնք վերածելու աստուածային մեծ յաղթանակի մը:

Պօղոս Առաքեալ հոյակապ արտայայտութեամբ կ'անդրադառնայ այս իրականութեան.- «Մենք կը պար-

ծենանք մեր նեղութիւններուն մէջ, գիտնալով որ նեղութիւնները մեզի համբերութիւն կու տան, համբերութիւնը՝ տոկունութիւն, տոկութիւնը՝ յոյս, իսկ յոյսը երբեք ամօթով չի՝ ձգեր, որովհետեւ Աստուծոյ սէրը տեղ գտած է մեր հոգիներուն մէջ՝ մեզի տրուած Սուրբ Հոգիին միջոցով» (Հռոմայեցի Ե. 3-5):

ԱՍՏՈՒԱԾ ԿԸ ԼՍԷ՞ ՄԵՐ ԱՂՕԹՔՆԵՐԸ

Այս կարելոր հարցումին պատասխանը կու տայ Ինքը՝ Յիսուս, եւ մենք շատ լաւ գիտենք, որ Աստուած կը լսէ մեր բոլոր աղօթքները, որովհետեւ Ինքը Յիսուս այդպէս ըսաւ: Կարդացէք Մատթէոսի Աւետարանին հետեւեալ հատուածը.- «Խնդրեցէք Աստուծմէ եւ պիտի տայ ձեզի, փնտռեցէք եւ պիտի գտնէք, բախեցէք ու պիտի բացուի ձեզի: Որովհետեւ խնդրողը պիտի ստանայ, փնտռողը պիտի գտնէ եւ բախողին առջեւ դուռը պիտի բացուի: Ձեր մէջ կա՞յ հայր մը, որուն զաւակը հաց ուզէ եւ ան քար տայ անոր, եւ կամ օձ տայ՝ երբ զաւակը ծուկ խնդրէ: Արդ, եթէ դուք որ չար էք՝ գիտէք ձեր զաւակներուն լաւ պարգեւներ տալ, ձեր երկնաւոր Յայրը որքա՞ն աւելի լաւ պարգեւներ պիտի տայ անոնց, որոնք Իրեն կը դիմեն» (Մատթէոս Է. 7-11):

Հոս շեշտը դրուած է այն ուշադրութիւն գրաւող իրականութեան վրայ, որուն համաձայն Աստուած մեր «ՀԱՅՐՆ Է»:

Յիսուսի սորվեցուցած աղօթքին մէջ կ'ըսուի.- «Հայր մեր, որ երկնքի մէջ ես» (Մատթէոս Զ. 9): Ուրիշ տեղ՝ Յիսուս կ'ըսէ «Երկնաւոր Յայրս» (Մատթէոս ԺԸ. 14): «Երկրիս վրայ մէկը ձեզի հայր մի՛ կոչէք, որովհետեւ մէկ է ձեր Յայրը՝ որ երկնքի մէջ է» (Մատթէոս ԻԳ. 9): «Երբ աղօթելու ըլլաք՝ ըսէք. Յայր մեր, սուրբ ըլլայ քու անունդ,...» (Ղուկաս ԺԱ. 2): Յիսուս, Իր յարութենէն ետք կը յայտնուի Մարիամ Մագդաղենացիին եւ կ'ըսէ անոր. Մի՛ մօտենար ինծի, որովհետեւ դեռ Հօրս քով չեմ ելած. այլ գնա՛ իմ եղբայրներուս եւ ըսէ անոնց՝ թէ ես կ'ելլեմ իմ Հօրս եւ ձեր Հօր քով, իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյ քով» (Յովհաննէս Ի. 17):

Այս հասկացողութեան համար է, որ Առաւօտեան Ժամերգութեան «Փառք ի բարձունս» երգին մէջ Աստուած կը դաւանինք իբր «Աստուած եւ Յայր ամենակարող»:

«Աստուած եւ Չայր ամենակարող: Այսինքն՝ Սէկը՝ որ ամէն ինչ ունի, գթութիւն, ողորմութիւն, նախախնամութիւն եւ բարեգործութեան բոլոր միջոցները: Ինչպէս Երեմիա Սարգարէն կ'ըսէ, Տէ՛ր, մեծ է Քու Ամենակարող անունդ եւ Քու աչքերդ բաց են մարդոց բոլոր ճամբաներուն վրայ՝ իւրաքանչիւրին տալու իրենց կեանքին համաձայն» (Խոսրով Եպս. Անձեւացի, Մեկնութիւն Ժամակարգութեան, Կ. Պոլիս, 1840, էջ 103-104):

Չտեսւաբար, Աստուած, իբր տիեզերքի Արարիչ, «Ո՛չ միայն արարչական գթութեամբ կը խնամէ մեզ, այլ նաեւ Իր հայրական սիրով» (Խոսրով Եպս. Անձեւացի, Մեկնութիւն Ժամակարգութեան, Կ. Պոլիս, 1840, էջ 1126-127):

Ուրեմն, Յիսուսի հաստատումներուն համաձայն՝ եթէ Աստուած «մեր Չայրն է», Ան իբր Աստուած Իր խոստումները միշտ կը կատարէ: Ան բացարձակ «ճշմարտութիւնն է» եւ երբեք չի՛ խափեր:

Սակայն, եթէ կ'ուզենք որ Աստուած լսէ մեր աղօթքները, մենք պէտք է մօտենանք Իրեն: Յակոբոս Առաքեալ, այս իրականութեան լաւ ծանօթ ըլլալով, կ'ըսէ.- «Մօտեցէ՛ք Աստուծոյ եւ Աստուած ալ պիտի մօտենայ ձեզի» (Յակոբոս Դ. 8):

Աստուած միշտ ալ կը լսէ մեր աղօթքները եւ կ'արձագանգէ: Թէեւ ամէնուն յայտնի չի՛ դառնար Աստուծոյ պատասխանը, բայց բոլորս ալ պէտք է վստահ գիտնանք, որ մեր աղօթքները երբեք անօգուտ չեն մնար: Եթէ նոյնիսկ աղօթքով խնդրուածը անմիջականօրէն չի՛ տրուիր մեզի, պէտք չէ խորհիլ թէ Աստուած չէ լսած...: Ամէն ինչ իր ժամանակը ունի:

Չտեսւաբար, որպէսզի Աստուած մեր աղօթքները լսէ, մօտենայ մեզի եւ Իր «Չայրական սէրը եւ հոգատարութիւնը» յայտնէ մեզի.-

1. Մենք մեր կողմէ պէտք է մեր միտքը, հոգին, հաւատքը եւ վստահութիւնը Իրեն յայտնենք մտերիմ աղօթքներու միջոցով,

2. Աստուածաշունչ Սատեանը հաւատքով եւ կեդրոնացումով կարդալու ենք, որպէսզի լսենք թէ Աստուած ի՞նչ ըսելիք ունի մեզի,

3. Կիրակի օրերը հաւատքով եկեղեցի երթալու ենք՝ ներկայ գտնուելու Սուրբ Պատարագին, ուր Աստուած կը խօսի մեզի ծիսական պաշտամունքի ընդմէջէն:

ԱՂՕԹՔ ԵՒ ԱՂՕԹՔԻ ՁԵՒԵՐ

Ի՞նչ է Աղօթքը, ինչպե՞ս Աղօթել:

Հաւատացեալներէն շա՛տ-շատեր, նոյնիսկ երբ կ'աղօթեն հաւատքով, իրենց աղօթքները ընդհանրապէս կը կեդրոնացնեն միայն Աստուծո՛ւնէ խնդրանքներ հայցելու մէջ...:

Ա) ԱՂՕԹՔ

Աղօթքը մարդուս խօսակցութիւնն է Աստուծոյ հետ: Անիկա հաւատացեալի «հոգիին շնչառութիւնն է»: Աստուծոյ կատարուած աղօթքը կրնայ ըլլալ անձնական, պարզ, համեստ եւ սրտբաց-մտերմիկ հաղորդակցութեամբ խօսակցութիւն մը, կրնայ ըլլալ գրուած աղօթքներու ներամփոփ ընթերցումով, կրնայ ըլլալ մտքով ու խոկումի վիճակով, բարձրաձայն եւ կամ երգելով (ինչպէս Սբ. Պատարագը եւ պաշտամունքային մեր բոլոր արարողութիւնները):

Դարերու ընթացքին, եկեղեցւոյ Հայրերը եւ Վարդապետները տարբեր ժամանակներու եւ տարբեր պայմաններու մէջ բազմաթիւ աղօթքներ գրած են: Այսպէս է որ ստեղծուած եւ մեզի հասած են Աստուծոյ օրհնութեան եւ փառաբանութեան, զղջումի եւ ապաշխարութեան, հոգեկան եւ ֆիզիքական առողջութեան, բժշկութեան, Աստուծոյ վստահելու եւ գործերու յաջողութեան համար աղօթք-խնդրաքներ: Քրիստոնէական ո՛ր-եւէ եկեղեցական պաշտամունք հաւատացեալներու կողմէ հանդիպում մըն է Աստուծոյ հետ՝ Յիսուս Քրիստոսով:

Եկեղեցւոյ աստուածպաշտութեան եւ բարեպաշտութեան հիմնական հոգին է ԱՂՕԹՔԸ:

Բ) ԱՂՕԹՔԻ ՉԵԻԵՐ

Ֆիզիքական (մարմինով) մեր կեցուածքը եւ դիրքը արտայայտութիւն մըն է յարգանքի եւ մեծարանքի: Ծիսական պաշտամունքներու ընթացքին՝ մեր դիրքն ու կեցուածքը (posture) արտայայտիչն է Աստուծոյ հանդէպ մեր ունեցած թէ՛ հաւատքին եւ թէ՛ պատկառանքին: Միշտ նկատի ունենալ, որ Տէր Յիսուս թէ՛ մարդ է եւ թէ՛ Աստուած: Ան ներկայ է մեր մէջ: Հետեւաբար, պաշտամունքներու ընթացքին, մեր արտաքին դիրքով ու կեցուածքով, կ'արտայայտենք մեր մտքին եւ հոգիին ամբողջ սէրը, խոնարհութիւնը, վստահութիւնը, շնորհակալութիւնը եւ երախտագիտութիւնը:

ա) Աղօթքի ուժեղ արտայայտութիւն մըն է ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏԵՐՈՒՄ ՏՐՈՒԱԾ ՀԱՄԲՈՅՐԸ: Հայ Եկեղեցւոյ մէջ շատ հին սովորութիւն է՝ եկեղեցի մտնելու ատեն անոր օծուած պատերը համբուրել ներքին կողմէն (թէեւ Հայաստանի մէջ ականատես եղած ենք նաեւ արտաքին կողմէն): Այդ համբոյրը մարդու ամենախոր արտայայտութիւնն է՝ հարազատ ապրումով տրուած Աստուծոյ, Անոր Սրբավայրին (եկեղեցիին) եւ ներկայութեան:

բ) Աղօթքի իւրօրինակ երեւոյթ մըն է ԴԷՊԻ ԱՐԵԻԵԼՔ ԴԱՐՉԱԾ ԱՂՕԹԵԼը՝ ուրկէ Յիսուս Փրկիչը օր մը պիտի գայ եւ կրկին յայտնուի՝ համաձայն Յիսուսի արտայայտութեան (Մաթէոս ԻԴ. 27): Քրիստոնէական այս ընկալումը ճշտօրէն պահպանուած է Հայոց մէջ, նկատի ունենալով նաեւ նոյն հասկացողութեամբ եկեղեցւոյ Սուրբ Սեղանին արեւելակողմը գետեղուած ըլլալու պարագան: Ասոր իբր հետեւանք, Հայ Եկեղեցւոյ բոլոր պաշտամունքներուն եւ արարողութիւններուն ընթացքին՝ հաւատացեալները բնականօրէն դէպի Արեւելք դարձած կ'աղօթեն: Հայ հաւատացեալը, Յիսուս Փրկիչի այցելութեան ակնկալութեամբ՝ դէպի Արեւելք դարձած իր սուրբ աղօթքները կը յղէ Աստուծոյ:

գ) ԽՈՆԱՐՅՈՒԹԻՒՆ, ԵՐԿՐՊԱԳՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ԾՆՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ (bowing, prostration and kneeling): Երկրպագութիւնը գիտակից խոնարհում մըն է Աստուծոյ մեծութեան եւ Անոր հեղինակութեան հանդէպ, բացարձակին հանդէպ, Տէր եւ Փրկիչ՝ Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ: Յիսուս, առիթով մը, կը յիշեցնէ այն կարելոր Պատուիրանը, որուն համաձայն «Տէր Աստուծոյ միայն երկրպագութիւն պիտի ընես եւ Անոր միայն պիտի ծառայես» (Երկրորդ Օրէնք 2. 13, Ղուկաս Դ. 8): Աստուծոյ կատարուած երկրպագութիւնը մարդս կ'ազատէ ինքնիր վրայ կքելէ, ինքնիր մէջ փակուելէ եւ աշխարհի մեղքերուն ենթարկուելէ: Երկրպագութիւնը կամ խոնարհումը կ'ընդգծէ նաեւ Տէր Յիսուսի աստուածային մեծութիւնը, Անոր ամենակարողութիւնը, որ կ'ազատէ ու կը փրկէ չարիքներէ: Լռութեամբ եւ գիտակից յարգանքով կատարուած խոնարհութիւնը՝ հաւատացեալ մարդու հոգիին անկեղծ տարածումն է Աստուծոյ առջեւ: Այսպէս է որ երկրպագութեամբ՝ հաւատացեալը Աստուծոյ կը յայտնէ իր մարդկային յարգանքը, պատկառանքը, ցոյց տալով իր ծառայութիւնը, ենթակայութիւնը, սէրը, վստահութիւնը եւ ընդունիլ Ամենասուրբ Երրորդութեան Լոյսը եւ օգնականութիւնը: Աստուծոյ խօսքը «Լոյս է մարդկային քայլերուն, որ կը լուսաւորէ մարդուս կեանքին ամբողջ ճանապարհը» (Սաղմոս 119 [118], 105):

Աւետարանին մէջ կը պատմուի ի ծնէ կոյրին բժշկութիւնը Յիսուսի կողմէ: Բժշկուած կոյրը, երբ իմացաւ թէ իր դիմաց կանգնած Յիսուսն է զինքը բժշկող հրաշագործ անձը՝ ըսաւ անոր.- «Կը հաւատամ, Տէր, եւ երկրպագութիւն ըրաւ Անոր» (Յովհաննէս Թ. 38):

Իր հրապարակային կեանքի ընթացքին, Յիսուս բազմաթիւ անգամներ երկրպագութիւններ կը ստանար մարդոց կողմէ, որոնք անկեղծօրէն կ'ընդունէին Ձինքը իբր հրաշագործ.- բժշկուած բորոտը (Մատթէոս Ը. 2), Յայրոսը՝ որուն մահամերձ աղջիկը բժշկեց Յիսուս (Ղուկաս Ը. 40), Իր աշակերտները (Մատթէոս ԺԴ 33), Յակոբի եւ Յովհաննէս Առաքեալներուն մայրը (Մատ-

թէսս Ի. 20), ի ծնէ կոյրը (Յովհաննէս Թ. 38), Յարութենէն ետք գերեզմանէն վերադարձող կիները (Մատթէս ԻԸ. 17), Յիսուսի Առաքեալները եւ Աշակերտները Յամբարձունէն անմիջապէս ետք (Ղուկաս ԻԴ. 52): Յարութիւն առած Յիսուսի հանդէպ թովմաս Առաքեալին խօսքերը եղան՝ «Տէր իմ եւ Աստուած իմ» (Յովհաննէս Ի. 28): Ասոնք երկրպագութեան եւ հաւատքի արտայայտութիւններ են, որոնք Եկեղեցին ընդունած է եւ կը կիրարկէ Իր Տիրոջ հանդէպ: Պօղոս Առաքեալ կը հաստատէ, որ «Յիսուսի անունին ծունկի պիտի գան բոլորը, երկնաւորներն ու երկրաւորները» (Փիլիպպեցի Բ. 10):

Եկեղեցին, իր ծիսական պաշտամունքի ժամանակ, միշտ երկրպագութեամբ եւ օրհնութեամբ իր երախտագիտութիւնը կը յայտնէ Աստուծոյ, որ միշտ հարուստ է մարդասիրութեամբ.- «Օրհնեալ ես, Տէր Աստուած մեր. մենք կ'օրհնենք Քեզ եւ կը գովենք. կ'ընդունինք եւ կը դաւանինք Քեզ եւ կ'երկրպագենք. կը փառաւորենք Քեզ եւ շնորհակալութիւն կը յայտնենք, Տէր, Քու մեծ փառքիդ համար» կ'երգենք ամէն Կիրակի առաւօտ՝ ժամերգութեան ընթացքին (Փառք ի բարձունս):

Աբ. Պատարագի ժամանակ, նմանապէս, Յիսուս Քրիստոսի իրական ներկայութեան հանդէպ մեր հաւատքը կ'արտայայտենք ծնրադրութեամբ եւ խոնարհումով, իբր Տէր Յիսուսի հանդէպ երկրպագութեան նշան: Հաւատացեալները, Աստուծոյ հանդէպ իրենց հաւատքը, սէրը, երախտագիտութիւնը եւ նուիրումը կ'արտայայտեն խոնարհ երկրպագութեամբ: Երկրպագութիւնը եւ ծնրադրութիւնը ունին նաեւ «ապաշխարական» նշանակութիւն: Արտաքին երկրպագութիւնը բնականաբար կ'արտայայտէ մարդուս ներքին աշխարհին՝ հոգիին տրամադրութիւնը: Հաւատացեալ հոգիներուն դռները կը բացուին աստուածային ներկայութեան առջեւ՝ աղօթելով եւ խնդրելով հոգիի եւ մարմինի բժշկութիւն, հոգիներու փրկութիւն եւ աշխարհի խաղաղութիւն:

Մեր եկեղեցւոյ աւանդութեան մէջ կայ նաեւ «ծնրադիր երկրպագութիւն»ը, որ քիչ մը դադրած է այս օրերուս: Ունեցած ենք նաեւ «երեք անգամ ծնրադրել»ու աւանդութիւնը: Տաթեւացի Վարդապետը Յայոց մօտ ընդունուած աղօթքի ձեւը այսպէս կը ներկայացնէ.- մեր ծունկը, «Մեր գլուխը գետին կը խոնարհեցնենք, ... ձեռքերնիս երկինք կը տարածենք, ... երեսնիս կը խաչակնքենք, ... կուրծքերնիս կը բախենք՝ ըսելով Տէ՛ր, ողորմէ՛ կամ Աստուած՛, քաւէ՛ զիս մեղաւորս: ... Գլուխնիս գետին կը դնենք (ծնրադրելով) եւ հողը կը համբուրենք».

ապա «ոտքի ելլելով՝ մենք մեզ կը խաչակնքենք» եւ յետոյ՝ «ձեռքերնիս կը տարածենք» (Սբ. Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացի, Գիրք Քարոզութեան, որ կոչի Զմերան, վերապաութիւն Երուսաղէմ, 1998, էջ 430):

Մեր եկեղեցական պաշտամունքներու ընթացքին յաճախ կը հանդիպինք «Աստուծոյ երկրպագեսցուք» (Աստուծոյ երկրպագենք) արտայայտութեան: Ներկայ եղող եկեղեցականները եւ հաւատացեալները երկիւղածութեամբ կը խոնարհին, կ'երկրպագեն Աստուծոյ: Բարեպաշտական այս սովորութիւնը շատ հին է եւ կը բացայայտէ հաւատացեալներուն հաւատքը, յարգանքը եւ խոնարհութիւնը Աստուծոյ հանդէպ: Հոգիի կողքին, ֆիզիքական խոնարհութիւնը ծնրադրութիւնը եւ երկրպագութիւնը հաւասարապէս կը բացայայտեն հաւատացեալներուն երկիւղածութիւնը, հեզութիւնը, հնազանդութիւնը եւ նուիրական զգացումները Փրկիչ Աստուծոյ մեծութեան եւ Անոր կամքին: Կրօնական այս տրամադրութիւններով եւ արտայայտութիւններով կը զօրանան հաւատացեալներուն հոգեկան բոլոր տրամադրութիւնները՝ Յիսուսի մահուան եւ յարութեան յիշատակին ընդմէջէն ստանալու հոգեւոր կեանքի սնունդը եւ աճումը:

ՆՈՒԷՐ ՏԱԼՈՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ

Մէկու մը ունեցուածքէն «Աստուծոյ նուէր տալ»ը խոր արմատներ ունի Աստուածաշունչի բարոյական ուսուցումներուն մէջ: Ստացուած բարիքներէն մաս մը Աստուծոյ վերադարձնելու, Աստուծոյ տալու, Աստուծոյ նուիրելու գործադրութիւնը Ընդհանրական Եկեղեցին որդեգրած է կրօնական ու մարդասիրական բարոյական բարձր լրջութեամբ եւ հպատակութեամբ: Աստուածաշնչական մտածողութեան մէջ՝ «Աստուծոյ տալ» արտայայտութիւնը սերտօրէն կապուած է «Ողորմած ըլլալ», «Զքաւորին օգնել», «Աղքատին տալ», «Կարօտեալին ձեռք երկարել», «Մարդասէր ըլլալ» եւ «Բարեգործ ըլլալ» հասկացողութիւններուն հետ: Հաւատքով եւ մարդասիրութեամբ կատարուած բարեգործութիւնը Աստուածաշունչէն պահանջուած «Սիրոյ Պատուիրան»ին գործնական եւ հարազատ արտայայտութիւնն է:

Ահաւասիկ քանի մը օրինակներ:

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆ

. «Ո՛չ մէկը Աստուծոյ առջեւ դատարկ ձեռքով երեւի: Ամէն մարդ պէտք է տայ իր կարողութեան համեմատ, համաձայն այն օրինութեան, որ Տէր Աստուած տուած է քեզի» (Երկրորդ Օրէնք ԺԶ. 17):

. «Քու արդար վաստակովդ պատուէ՛ Տէրը, եւ արդար աշխատանքիդ արդիւնքէն բաժին յատկացուր Անոր» (Առակ Գ. 9):

. «Ո՛վ որ կ'ողորմի աղքատին, արժանի է երանութեան» (Առակ ԺԴ. 21): Ապա կը շրջէ գաղափարը եւ կ'աւելցնէ.- «Ո՛վ որ Աստուած կը պատուէ՛ ան աղքատին կ'ողորմի» (Առակ ԺԴ. 31):

. «Աղքատին ողորմութիւն տուողը՝ փոխ կու տայ Աստուծոյ» (Առակ ԺԹ. 17):

. «Ողորմութիւն կ'ուզեմ եւ ո՛չ թէ զոհաբերում» կ'ըսէ Աստուած (Ովսէէ 2. 6): Յիսուս, երկու առիթներով, դիպուկ կերպով կը յիշէ Աստուծոյ այս կամքը, պատուէրը, յանձնարարութիւնը (տե՛ս Մատթէոս Թ. 13 եւ Մատթէոս ԺԲ. 7):

. «Ո՛վ մարդ, ըսուեցա՞ւ քեզի թէ ի՛նչ է բարին եւ ի՞նչ կ'ուզէ քեզմէ Տէրը.- ... ողորմութիւն սիրել եւ պատրաստ ըլլալ քու Աստուծոյդ ետեւէն երթալու» (Միքիա 2. 8):

«Բարիք գործել» ուրիշներու.- ասիկա՛ է Աստուածաշունչի հոգին եւ վարդապետութիւնը:

. Յովհաննէս Սկրտիչ, հետեւելով Յիւսէփ Կտակարանի այս պատուիրանին եւ հոգիին՝ իրեն եկողներուն կը քարոզէր.- «Ո՛վ որ երկու զգեստ ունի՝ մէկը չունեցողին թող տայ եւ ո՛վ որ կերակուր ունի՝ նոյնպէս թող ընէ» (Ղուկաս Գ. 10):

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ

. Յիսուս, իր աստուածային հեղինակութեամբ կ'ըսէ.- «Գթած եղէք, ինչպէս ձեր Հայրը գթած է» (Ղուկաս 2. 36):

. «Ձեր կրցածին չափ ողորմութիւն տուէք» (Ղուկաս ԺԱ. 41):

. «Վաճառեցէք ձեր ինչքերը եւ ողորմութիւն տուէք» (Ղուկաս ԺԲ. 33):

. «Տուէք եւ Աստուած պիտի տայ ձեզի. պիտի տայ լաւ չափով, լեցուն, զեղուն առատութեամբ. այն չափով, որ ուրիշները կը չափէք՝ նոյն չափով Աստուած ձեզ պիտի չափէ» (Ղուկաս 2. 38):

. Ողորմութեան, մարդասիրութեան, եղբայրսիրութեան եւ բարեգործութեան մասին՝ Յիսուս շատ անգամ դրուագներով եւ առակներով շեշտած է. օրինակ՝ Բարի Սամարացիին առակը, Աղքատ Ղազարոսին առակը, Այրի կնոջ լուման, եւ այլն:

. Յիսուս կը շարունակէ ըսել.- «Երանի՛ր ողորմածներուն, որովհետեւ անոնք ողորմութիւն պիտի գտնեն» (Մատթէոս Ե. 7):

. Կատարած ողորմութիւնդ երբ երկնաւոր Հայրը տեսնէ՝ «Պիտի վարձատրէ քեզ յայտնապէս» (Մատթէոս Զ. 3-4):

. Ո՛վ որ բաժակ մը ջուր խմցնէ մէկու մը՝ «Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի՛ պիտի չկորսնցնէ իր վարձատրութիւնը» (Մատթէոս Ժ. 42):

. Ինչ բարիք որ ուրիշին կը կատարենք՝ Տէր Յիսուսի կատարած կ'ըլլանք.- «Իսկապէս կ'ըսեմ ձեզի, քանի որ այս բոլորը փոքրիկ եղբայրներես մէկուն ըրիք՝ ինծի ըրիք» (Մատթէոս ԻԵ. 40):

. Պօղոս Առաքեալ, մօտէն հետեւելով իր Տիրոջ պատուէրներուն, ինքն ալ կը յանձնարարէ.- «Գթասիրտ եղէք, եղէ՛ք ողորմած ... եւ այս բոլորին վրայ՝ աւելի սէր ունեցէք» (Կողոսացի Գ. 12 եւ 14):

. Նոյն Պօղոս Առաքեալ կը յանձնարարէ հարուստներուն, որպէսզի «Շատ չհպարտանան եւ անկայուն հարստութեան չվստահին, այլ վստահին Աստուծոյ, որ ամէն ինչ առատօրէն կու տայ մեզի, որպէսզի վայելենք: Բարիք գործեցէք, բարի գործերով հարստացէք, առատածեռն եղէք եւ ձեր ունեցածով պատրաստ եղէք ուրիշներուն օգնելու» (Ա. Տիմոթէոս Զ. 17-19):

. «Եղբայրսիրութիւնը մնայուն սկզբունք թող ըլլայ ձեզի համար: Դրամասիրութիւնը ձեր կեանքին մէջ տեղ թող չունենայ, որովհետեւ Աստուած Ինքը կ'ըսէ. Երբեք երեսի վրայ պիտի չձգեմ եւ պիտի չանտեսեմ քեզ (տես՝ Երկրորդ Օրէնք ԼԱ. 6 եւ 8): Մի՛ մոռնաք բարեգործութիւն ընել եւ օգնել ուրիշներուն, որովհետեւ ասոնք են Աստուծոյ հաճելի գոհողութիւնները» (Եբրայեցի ԺԳ. 1, 5 եւ 16):

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ Է ԳԻՏՆԱԼ

1. «ՀԱԲԱՏԱԼ» բառը Աստուածաշունչին մէջ գործածուած է շուրջ 272 անգամ:

2. «ՍԻՐԵԼ» բառը գործածուած է 714 անգամ: Իսկ

3. «ՏԱԼ» կամ «ՈՒՐԻՇԻՆ ՏԱԼ» արտայայտութիւնները՝ 2162 անգամ:

Սիրողը կու տայ: Տալը Աստուծոյ հանդէպ մեր սիրոյ ապացոյցն է: Այսինքն՝ Աստուծոյ տուած կ'ըլլանք՝ երբ սիրով եւ հաւատքով կու տանք աղքատին, կարիքաւոր ընկերոջ, եկեղեցիին, դպրոցին, ծերանոցին, որբանոցին եւ կամ բարեգործ հաստատութիւններու եւ ծրագիրներու:

Տալը, նուիրելը Յիսուսի կողմէ յանձնարարուած սիրոյ պատուիրան մըն է: Ան ըսաւ.- «Տուէ՛ք եւ պիտի տրուի ձեզի» (Ղուկաս Զ. 38):

Նուիրին չափը կամ քանակը չէ, այլ ուրիշին տալու եւ օգնելու «մարդասիրական հոգին» է, որ Աստուծոյ համար արժէք եւ նշանակութիւն ունի:

Մարդասիրութիւնը, բարեգործութիւնը եւ ուրիշներուն տրուած օգնութիւն Աստուծոյ կամքն է եւ Անոր Սէրը մարդուս հանդէպ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՅԻՇԵՑՈՒՄՆԵՐ

1) Հաւատքի եւ աղօթքի ճամբով հասնիլ եւ վստահիլ Աստուծոյ, իբր միակ աղբիւրը բոլոր տեսակի բարիքներուն եւ պարգեւներուն:

2) «Ամէն եղանակի բերքերէն բաժին հանեցէք Աստուծոյ՝ տալով աղքատներուն եւ կարօտեալներուն» (Սբ. Ներսէս Շնորհալի, Թուղթք):

3) Միշտ խորհիլ, որ աւելի թշուառ վիճակի մէջ գտնուող անձեր կան, նոյնիսկ կարիքը ունին չնչին օգնութեան:

4) Տալու՝ նուիրելու ատեն յոյս ունենալ, Աստուծոյ վստահիլ եւ գիտնալ, որ «Ձեր յոգնութիւնը առանց վար-

ծատրութեան չի՛ մնար Աստուծոյ առջեւ» (Ա. Կորնթացի ժԶ. 58):

5) Տալ ու նուիրել՝ Աստուծմէ օրհնութիւններուն եւ պարգեւներուն արժանանալու նպատակով...:

6) Օրհնել եւ շնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ՝ մեզի տուած բարիքներուն համար եւ բաւարարուիլ ունեցածով:

7) Նուիրատուութիւնը կամ բարեգործութիւնը, ինչ չափի ալ ըլլայ, կատարել հաւատքի գիտակցութեամբ եւ ամբողջական զոհողութեամբ:

8) Աշխարհսիրութենէն բարձրանալ եւ հասնիլ Աստուածսիրութեան՝ մարդասիրութեան եւ բարեգործութեան ճամբով:

9) Մարդասիրութիւնը եւ բարեգործութիւնը Քրիստոնէութեան շեշտած բարձր առաքինութիւններէն մէկն է:

10) Պատսպարել, սփոփել, օգնել՝ վերցնել երիտասարդներու հոգիներուն մէջ կախուած մթութիւնը, կրթութիւն եւ ուսում տալ ուրիշներուն, օժանդակել կրթական եւ մշակութային ազնիւ ձեռնարկներու, նիւթականով քաջալերել հոգեւոր, կրօնական եւ մտաւորական առաքելութիւնները:

«Մեծապէս կը հարստանաս՝ երբ կու տաս, գանձերդ աւելի կը շատնան՝ երբ կը բաժնես, շտեմարաններդ աւելի կը լեցուին՝ երբ ուրիշներուն կը բաշխես» (Սբ. Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան, Բան ԼԱ. ա.):

Մարդասիրութիւնը եւ բարեգործութիւնը բարոյական բարձր արժէքներ են:

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ՉՄՈՌՆԱԼ ԵՐԲԵՔ

Չրեաները, իրենց կրօնական ավանդության մեջ, գեղեցիկ սովորություն մը ունին՝ յիշելու համար Աստուծոյ ներկայութիւնը իրենց կեանքէն ներս:

Մովսէս Մարգարէն հաւատքի հետեւեալ լուրջ յանձնարարութիւնը կատարած է անոնց.- «Լսէ՛, Իսրայէլ, մեր Տէր Աստուածը մէկ Տէր է: Քու Տէր Աստուածդ պիտի սիրես ամբողջ հոգիովդ, ամբողջ էութեամբդ եւ ամբողջ զօրութեամբդ: Այս պատգամները, որ այսօր կը հաղորդենք քեզի, կը պահես մտքիդ եւ հոգիիդ մէջ: Չանոնք կը հաղորդես քու որդիներուդ եւ կը խօսիս անոնց մասին՝ երբ տունը նստիս, ճամբու վրայ եւ ոտքի կեցած ատեն: Չանոնք, իբր նշան կը կապես քու ձեռքիդ, որպէսզի աչքերուդ առջեւ անոնք մնան անշարժ: Չանոնք կը գրես քու բնակարաններուդ եւ դռներուդ վրայ» (Երկրորդ Օրէնք Զ. 4-9):

Կրօնական այս յանձնարարութիւններու հիման վրայ, իրեաները, հաւատարմօրէն ստեղծած են երկու ավանդութիւններ՝ Աստուծոյ հետ իրենց կապը եւ Անոր ներկայութիւնը եւ յանձնարարութիւնները միշտ յիշելու համար.-

Ա) Իրենց տան գլխաւոր մուտքի դրան վրայ կը կացնեն Աստուածաշունչին հետեւեալ խօսքը, որ յանձնարարուած է իրենց Մովսէս Մարգարէին կողմէ.- «Լսէ՛, Իսրայէլ, մեր Տէր Աստուածը մէկ Տէր է: Քու Տէր Աստուածդ պիտի սիրես ամբողջ հոգիովդ, ամբողջ էութեամբդ եւ ամբողջ զօրութեամբդ...» (Երկրորդ Օրէնք Զ. 4-5):

Բ) Իսկ երկրորդ ավանդութիւնը հետեւեալն է: Ստեղծած են երկու սեւ կաշիէ քառակուսի տփիկներ (յունարէն *pylacterion* կամ *phylacteria*, անգլ. *phylactery*, իսկ հայերէնը կը կոչէ «գրապանակ»), որոնց մէջ կը գետեղեն մագաղաթ փոքր կտորներ, որոնց վրայ գրուած են Յին Կտակարանին հետեւեալ հատուածները.- Գիրք

Ելից գլ. ԺԳ. 1-10 եւ 16, Երկրորդ Օրէնք գլ. Զ. 4-9 եւ ԺԱ. 13-21: Աղօթքի ժամանակ, պահպանողական (conservative) հրեաները, Աստուածաշունչին յանձնարարութիւնը տառացիօրէն առնելով՝ մէկ տփիկը կաշիէ փոկերով կը կապեն իրենց ճակատին եւ միւսը՝ իրենց ձախ թելին՝ իբր պահպանակ, բայց յատկապէս իբր յիշեցում Աստուծոյ ներկայութեան եւ Անոր յանձնարարութիւններուն:

Քրիստոնեաներս հրեաներու այդ սովորութիւնը չունինք: Սակայն, նոյն նպատակին համար, մեր քրիստոնեական կեանքին մէջ ունինք բազմաթիւ սովորութիւններ, որոնք կը կիրարկուին Աստուծոյ ներկայութիւնը յիշելու համար, օրուան ո՛րեւէ ժամի: Ահաւասիկ օրինակներ.-

. Աստուծոյ ներկայութիւնը կրնանք տեսնել բնութեան մէջ.- արշալոյսին, վերջալոյսին, ծառերուն եւ ծաղիկներու գեղեցկութեան մէջ կամ մարդկային ո՛րեւէ ժպիտի մէջ:

. Մեր վիզերուն վրայ մետաղէ (կամ փայտէ) խաչեր կը կրենք:

. Մեր ինքնաշարժներուն մէջ խաչ կը կախենք:

. Ոմանք իրենց պայուսակներուն կամ դրամապանակներուն մէջ կը կրեն սրբազան պատկեր մը՝ Յիսուսի կամ Տիրամօր:

. Կիներ իրենց ձեռքի ապարանջաններուն վրայ յաճախ կը կրեն ոսկի կամ արծաթ փոքրիկ խաչեր:

. Մեր տան սենեակներու պատերէն կը կախենք խաչեր կամ սրբապատկերներ:

. Տան մէկ սեղանին վրայ կամ գրասենեակին մէջ յաճախ մեր դիմաց ունինք Աստուածաշունչը կամ Քրիստոսի Աւետարանը:

. Քրիստոնեայ շատ հաւատացեալներ Յիսուսի մէկ պատկերին դիմաց նստած՝ Սբ. Աւետարան կը կարդան հաւատքով, գիտակցելով՝ թէ Աստուածաշունչի ընթերցումին ընդմէջէն Յիսուս Ինքն է որ կը խօսի իրենց:

. Հոս ու հոն շինուած քրիստոնեայ եկեղեցիները մեզի կը յիշեցնեն Աստուծոյ ներկայութիւնը մեր միջեւ:

. Պատմական Հայաստանի ամբողջ տարածքին կը հանդիպինք Հայկական հազարաւոր Խաչքարերու, որոնք անպայման կը յիշեցնեն եւ զգալ կու տան Աստուծոյ ներկայութիւնը:

. Կիրակի օրերու եկեղեցական պաշտամունքները, իրենց կարգին, մեզի կը յիշեցնեն Աստուծոյ իրական ներկայութիւնը եւ կ'օգնեն մեզի զգալու Անոր աստուածային շունչը մեր կեանքէն ներս:

Հետեւաբար, շատ լաւ պիտի ըլլար գործածել կրօնական այս սովորութիւնները՝ հանդիպելու եւ ապրելու համար Աստուծոյ սէրը, Անոր ներկայութիւնը, զօրութիւնը եւ պաշտպանութիւնը մեր կեանքերէն ներս:

ՈՐՈՒՄՆ ԿԱՐԵԼԻ Է ԸՆԿԵՐ ԸԼԼԱԼ

Համաշխարհայնացած (globalized) ներկայ մշակոյթին եւ ընկերային պայմաններուն մէջ, լրջօրէն դժուարացած է «Հարազատ», «Իսկական» եւ «Վստահելի» ընկեր ու բարեկամ ունենալը: Դժբախտաբար, այսօրուան ընկերութեան մէջ՝ զգալի կերպով ընդհանրացած է եսասիրութիւնը եւ դրամասիրութիւն, իրարու օգտագործումը եւ շահագործումը...: Դժուարացած է «լաւ ընկեր» ունենալը:

Այս իրականութեան իբր հետեւանք, անթիւ պատանիներ ու երիտասարդներ դժուարութեան մէջ են «հարազատ» ու վստահելի ընկեր ու բարեկամներ ունենալու, հեռու կը մնան ամուսնութենէ եւ ընտանիք կազմելէ: Չեն ուզեր անդրադառնալ անյաջող կամ դժբախտ ամուսնութիւն ունեցողներուն եւ եսասիրաբար սանձարձակ կեանք մը ապրողներու մասին: Այսպէս է որ մարդիկ ինքնաբերաբար կը նախընտրեն առանձին ապրիլ, առանձնութիւնը ապրիլ:

Աստուած, երբ մարդս ստեղծեց՝ ըսաւ.- «Լաւ չէ, որ մարդս առանձին ըլլայ» (Գիրք Ծննդոց Բ. 18): Աստուած չուզեց որ Ադամ առանձին ու միայնակ ապրի: Ան ստեղծեց նաեւ Եւան: Ասոր համար է, որ մենք բոլորս ունինք մայրեր ու հայրեր, եղբայրներ, քոյրեր, «ընկերներ» եւ «բարեկամներ», որպէսզի հեռու մնանք առանձնութեան ստեղծած հոգեկան ծանր վիճակէն...:

Բայց, տակաւին մարդիկ «առանձին» են՝ ընկերներէ հեռու, բարեկամներէ հեռու, մտերիմներէ հեռու, ո՛չ որովհետեւ անոնց շուրջ չկան մարդիկ, այլ որովհետեւ ո՛չ մէկը կը զբաղի իրենցմով, ո՛չ մէկը սէր ցոյց կու տայ անոնց, ո՛չ մէկը կը հետաքրքրուի անոնցմով: Ընկերային տխուր իրականութիւն է այս մէկը, որ մարդոց ցաւ կու տայ, կը վիրաւորէ, կը նեղացնէ, կը ճնշէ: Ասոր համար ալ՝ մարդիկ կը հեռանան իրարմէ, ընկեր ու բարեկամ ունենալէ, կը փակուին ու կը կղզիանան իրենք

իրենց մէջ, կը դառնան «առանձին» եւ կամ ընկերութիւն կը մշակեն «ոչ-բաղձալի» կամ «բարոյապէս քայքայուած» ընկերներու հետ...:

Աստուած թէւ ըսաւ՝ «Լաւ չէ որ մարդս միայնակ մնայ», բայց մարդիկ տակաւին կը մնան առանձին, միայնակ եւ կ'ապրին առանձնութիւնը...:

Ի՞նչ ընել, ի՞նչ կարելի է ընել, ի՞նչ պէտք է ընել...:

Հարցում մը.- Յիսուս Ինքը ի՞նչ ըրաւ...:

Ան բարեկամ դարձաւ բոլորին, «բարեկամ» եղաւ մաքսաւորներուն եւ մեղաւորներուն, բարեկամ տղամարդոց եւ կիներու, այսինքն՝ բոլորին, առանց խտրութեան եւ առանց բան մը ակնկալելու: Եւ սակայն, եղան մարդիկ, որոնք բարեկամութենէն զատ՝ Յիսուսի եղան թշնամի, նախատեցին եւ նոյնիսկ խաչեցին զԱյն: Բայց Յիսուս չդադրեցաւ սիրելէ, բարիք գործելէ եւ ներելէ: Ներեց անոնց՝ ինչպէս օրինակ ներեց՝ Իր կողքին խաչուած աւազակին եւ ըսաւ՝ «Այսօր իսկ ինձի հետ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ» (Ղուկաս ԻԳ. 43), իսկ զինքը խաչողներուն համար աղօթեց.- «Հայր, ներէ՛ ասոնց, որովհետեւ չեն գիտեր թէ ի՞նչ կ'ընեն» (Ղուկաս ԻԳ. 34):

Յիսուս երբեք առանձին չմնաց: Գիտէ՞ք ինչու...:

. Որովհետեւ Ան միշտ աղօթեց,

. Ան Իրեն հետեւող մտերիմ աշակերտներ ունեցաւ,

. Ամէն մարդ Իրեն բարեկամ ուզեց ըլլալ, ո՛չ որովհետեւ անոնք սիրեցին Ձինքը եւ «իսկական» բարեկամ էին, այլ որովհետեւ Յիսուս Ինքը շէշտեց եւ յատուկ սէր ցոյց տուաւ բոլորին՝ որպէսզի անոնք հասկնան թէ Ինքը բարեկամ է բոլորին...:

«Ո՞վ է իմ ընկերս» հարցնողին՝ Յիսուս շատ գեղեցիկ առակ մը պատմեց, սորվեցնելու համար թէ «ազնիւ ընկեր»ներ ըլլալու ենք իրարու: Այդ առակը աւազակներու ձեռքը ինկած եւ վիրաւորուած մարդու մը հանդէպ օգնութեան գործնական արտայայտութիւնն էր ուրիշի մը կողմէ («Բարի Սամարացի»)ին առակն է, տե՛ս Ղուկաս Ժ. 25-37): Այդ «Բարի Սամարացի»ն չհարցուց, թէ աւազակներուն կողմէ վիրաւորուածը իր բարեկամն է

կամ ոչ: ... Իր սերը յայտնեց եւ բարեգործութիւնը ըրաւ՝
օգտակար ըլլալով ինկած կարօտեալի մը...:

Քրիստոնեայ մը, ըլլա՛յ ան երիտասարդ կամ հասուն
անձ, կրնայ հարցնել.- «Քանի՞ հոգիի կամ որու՞ն կրնամ
ե՛ս ընկեր ըլլալ կամ քանի՞ հոգի կրնայ ի՛մ ընկերս ըլ-
լալ»: Այս հարցումները շատ կարելոր են՝ լաւ հասկնալու
եւ ճշտելու համար ի՛մ քրիստոնէական սկզբունքներս,
հաւատքի համոզումներս եւ կեանքս: Հրապարակի վրայ,
այս օրերուս, խախտած են մարդկային ու բարոյական
սկզբունքները...: Պէտք է հեռու մնալ «ոչ-վստահելի» եւ
«ոչ-ապահով», այսինքն՝ «վտանգաւոր» ընկերներէ կամ
բարեկամներէ...:

Մեզմէ ո՛չ մէկը «առանձին» պիտի զգայ եւ «առան-
ձին» պիտի ըլլայ, եթէ գիտակցօրէն ընտրէ «ճիշտ»,
«վստահելի» եւ «ապահով» ընկեր կամ բարեկամ ըլլալ
ուրիշի մը...:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ 666 ԹԻՒՆ

Աստուածաշունչի Յայտնութեան Գիրքին մէջ, որ կը վերագրուի Սբ. Յովհաննէս Առաքեալին, յիշուած 666 թուահամարը յայտնապէս կը վերաբերի անձի մը կամ խումբի մը, որոնք թշնամի եղած են առաջին Քրիստոնեաներուն (Յայտնութիւն գլ. ԺԲ. եւ ԺԳ.):

Յովհաննէս Առաքեալ զգացած է վերահաս հալածանք մը Քրիստոսի հաւատացողներուն դէմ եւ ուզած է զգուշացնել: Իր այդ մտահոգութիւնը փոխանցելու համար գտած է այնպիսի ծածուկ ձեւ մը, որ անհասկնալի ըլլար ոչ-քրիստոնեաներուն կամ հեթանոսներուն: Կ'ենթադրուի, որ 666 թիւին տակ ծածկուած անունը կամ անձը ծանօթ ըլլար այդ ժամանակի հաւատացեալներուն:

Յայտնութեան Գիրքին գլուխ ԺԳ. 18 համարին մէջ, Առաքեալը պատկերաւոր կերպով շատ վտանգաւոր Գազան մը կը ներկայացնէ թուահամարով եւ կը հրաւիրէ որ իմաստուն հաւատացեալը կարդայ այդ թիւը. բնագիրը կ'ըսէ.- Գազանին «Թիւն է ՎԵՏՅԱՐԻԻՐ ՎԱԹՍՈՒՆ ՎԵՑ» (666):

Մինչեւ 19րդ դար, Աստուածաշունչի որոշ մեկնաբաններ այդ 666 խորհրդաւոր թիւին մէջ տեսած են Յռոմի Կալիգուլա, Տիտոս, Տրայիանոս կամ Դոմէտիանոս անգութ կայսրերը, որոնք Սատանային զօրութեամբ եկած անձեր պիտի ըլլային (հմմտ. Բ. Թեսաղոնիկեցի Բ. 3-4): Սակայն, ուրիշ արեւելագետներ ցոյց տուին թէ այդ Գազանը «Ներոն Կայսր»ը պէտք է ըլլայ, որուն անունը՝ եբրայական տառերով կու տայ 666 թիւը:

Յայտնութեան Գիրքէն առաջ արդէն, Յովհաննէս Առաքեալ, իր Նամակներուն մէջ անդրադարձած է «Նեռ»ի կամ «Քրիստոսի հակառակորդ»ի կամ «հակա-Քրիստոս»ի մասին (յունարէն՝ antikristos)՝ որ պիտի գար (Ա. Յովհաննէս Բ. 18): Յայտնութեան մէջ նոյն Առաքեալը կը յիշէ նաեւ «Յրեղէն մեծ վիշապ» մը, որ Սատանան է

(Յայտնութիւն գլ. ԺԲ. եւ գլ. ԺԳ.): «Նեռ» կամ «Հակա-Քրիստոս» բառերը յատուկ են Յովհաննէս Առաքեալին: Նոյն իրականութեան կ'ակնարկէ Պօղոս Առաքեալն ալ, բայց անոր կու տայ «Անօրէնութեան մարդ», «Կորստեան որդի» եւ «Ապստամբ» կամ «Հակառակորդ» որակումները (Բ. Թեսաղոնիկեցի Բ. 3): Իսկ «Հակա-Քրիստոսը» յայտնապէս հակա-Աստուած է (Բ. Թեսաղոնիկեցի Բ. 4):

Յովհաննէս Առաքեալ կ'ակնարկէ պատմական անծերու կամ անցքերու: Յայտնութեան ԺԲ. եւ ԺԳ. գլուխներուն մէջ ներկայացուածը հիմնականապէս կ'ակնարկէ Սատանային, որ Հռոմէական Կայսրութիւնը պիտի օգտագործէ Քրիստոնէաներուն դէմ...: Քրիստոնէաներու դէմ ծաւալած հալածանքներուն պատճառով, յոյն անուանի եկեղեցական Սբ. Յովհաննէս Ոսկեբերան Հայրապետը (վախճանած 407 թուին)՝ Նեռը նոյնացուցած է Ներոն Կայսրին հետ (տե՛ս Յարութիւնեան Սարգիս, Հայ Առասպելաբանութիւն, Պէյրութ, չունի տարեթիւ, էջ 480: Հիւբշման Հայնրիխ, Հայագիտական Ուսումնասիրութիւններ, Երեւան, 1990, էջ 120-124):

Այս բոլորէն կ'եզրակացուի, որ Քրիստոսի հակառակորդը կը ներկայացուի Յովհաննէս Առաքեալին տուած Գազանի եւ Վիշապի պատկերներով եւ նախնական եկեղեցւոյ մէջ նոյնացուած է Ներոն Կայսրին կամ Հռոմէացի կայսրերուն հետ: Այս կարծիքը ունեցած են նաեւ Ընդհանրական եկեղեցւոյ մեծ Հայրապետներ՝ Սբ. Կիրեղ Երուսաղէմացին (Դ. դար), Սբ. Եւսեբիոս Կեսարացին (Գ - Դ դար), Սբ. Եփրեմ Ասորին (Դ. դար) (տե՛ս Քրիստոնէայ Հայաստան, հանրագիտարան, Երեւան, 2002, էջ 774):

Հռոմի Ներոն Կայսրի իշխանութեան տարիներուն (կայսր եղած է 54-68 թուականներուն), Պօղոս Առաքեալ գրած է իր բոլոր Նամակները եւ Ներոնի հալածանքներուն տակ ալ նահատակուած է Հռոմի մէջ (շատ հաւանաբար 64 թուականին): Հռոմի Կայսրերու շարքին՝ Քրիստոնէաներուն դէմ առաջին հալածանքը շղթայազերծած է ինքը՝ Ներոնը, որուն ստեղծած սարսափին արծա-

գանգը անդրադարձներ ունեցած է Յայտնութեան Գիրքի Յեղինակին՝ Յովհաննէս Առաքեալին վրայ: Իսկ Յայտնութեան Գիրքին մասնագէտ մեկնաբաններ, 666 թիւը մեկնաբանած են, մեկնելով Ներոն Կայսրի յունական անունէն՝ սակայն գրուած եբրայական տառերով: Այսպէս.- Ներոն Կայսր, Qsr Nrwn: Մասնագէտները այս անունին կու տան եբրայական տառերու համապատասխան թուային արժէքները. այսպէս՝ Qsr = 100+ 60+ 200 եւ Nrwn = 50+200+6+50, որուն թուային համարժէք գումարը կ'ըլլայ 666:

Ուրեմն, այս մեկնութեան համաձայն, Յայտնութեան Գիրքին մէջ ներկայացուած Գազաններէն մէկը «քաղաքական ոյժ» մըն է եւ համաձայն մասնագէտներուն՝ թուանշանով ներկայացուած Գազանը, Նեռը, ՅակաՔրիստոսը կամ Վիշապը, որ ծանր հալածանքներ ստեղծեց առաջին դարու Քրիստոնէաներուն դէմ, Ներոնն է՝ Յռոմի Կայսրը:

Պատմութիւնը կը վկայէ Ներոնի նման վայրագ Կայսրի մը հեթանոս պատկերը եւ զործունէութիւնը, որու վայրագութիւններու մասին սարսափով կը խօսի նոյնիսկ հռոմայեցի Տակիտոս (Tacitus) պատմիչը: Քրիստոնէաներու համար՝ Ներոն Կայսրը դարձած է Քրիստոնէաները հալածելու անգութ խորհրդանիշը եւ նախատիպարը (prototype):

Յետեւաբար, ինչպէս հաւատացեալները ընդհանրապէս կ'արտայայտուին, Աստուածաշունչին մէջ յիշատակուած 666 թիւը «Սատանային թիւը» չէ (թէւ Սատանան Յռոմէական Կայսրութեան ղեկավարները պիտի օգտագործէր Քրիստոնէաներու դէմ), այլ այդ թիւը խորհրդաւոր եւ ծածկաբար կը ներկայացնէ Քրիստոնէաներուն դէմ սկսած Յռոմի հալածիչներուն առաջին գլուխը՝ Ներոն Կայսրը, որուն յաջորդներն ալ շարունակած են անոր սկսած վայրագ քաղաքականութիւնը Քրիստոնէաներուն դէմ:

Եղած են ուրիշ քանի մը մեկնութիւններ ու բացատրութիւններ ալ, սակայն ամենէն գիտականը եւ հաւա-

նականը Ներոն Կայսրին վերաբերող բացատրությունը կը թուի: Նկատի ունենալ, որ Առաքեալը յստակ կ'ըսէ թէ 666ը «Մարդու մը անունին թիւերուն գումարն է» (Յայտնութիւն ԺԳ. 18): Ո՞վ է այդ մարդը. շատ հաւանաբար ականարկը ուղղուած է Զոռմի Ներոն Կայսրին կամ անով խորհրդանշուած Զոռմեական Կայսրութեան:

Օգտագործուած Զրատարակութիւններ

1. Enciclopedia Della Bibbia, hun. Ե., Torino, Italia, 1971, էջ 120-121, հրսկ. Elle Di Ci.

2. Boring M. Eugene, Revelation, Interpretation, Louisville, Kentucky, 1989, հրսկ. John Knox Press, էջ 158-164.

3. Leon-Dufour Xavier, Dictionary of Biblical Theology, 2nd ed. Ijamsille, Maryland, U.S.A., 2000, էջ 395.

4. The Orthodox Study Bible, U.S.A., հրսկ. St. Athanasius Academy of Orthodox Theology, 2008, էջ 616.

5. Ազնաւորեան Զարեհ Արք., Սերտողութիւն Յայտնութեան Գիրքի, Անթիլիաս, 2006, էջ 222-232:

6. Դիլանեան Արամ, Զոգեհանգստի խորհրդաբանութիւնը, Երեւան, 2011, էջ 231-240:

7. Յարութիւնեան Սարգիս, Զայ Առասպելաբանութիւն, Պէյրութ, չունի տարեթիւ, էջ 480:

8. Զիւրջման Զայնրիխ, Զայագիտական Ուսումնասիրութիւններ, Երեւան, 1990, էջ 120-124:

9. Քրիստոնեայ Զայաստան, հանրագիտարան, Երեւան, 2002, էջ 774:

ԻՆՉՊԵՄ ՃԱՆՉՆԱՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԿԱՍՔԸ ԻՄ ՄԱՍԻՍ

Պօղոս Առաքեալ շատ կարեւոր հաստատում մը կ'ընէ.- «Եթէ բերանովդ խոստովանիս թէ Յիսուս Տէր է եւ սրտիդ մէջ հաւատաս թէ Աստուած Անոր յարութիւն տուաւ մեռելներէն՝ կը փրկուիս» (Յռոմայեցի Ժ. 9): Պետրոս Առաքեալ նոյնը կը վկայէ թէ Աստուած Յիսուս Քրիստոսի «Յարութիւն տուաւ, ... եւ միայն Անով կրնաք փրկուիլ: Աշխարհի մէջ Ան միակն է, որ Աստուած մարդոց տուաւ, որպէսզի Անոր անունով կարենանք փրկուիլ» (Առաքեալներու Գործեր Դ. 10-12):

Այս երկու վկայութիւնները, ուրիշներու կարգին, ամէնէն ուժեղ եւ յստակ հաստատումներն են Նոր Կտակարանին, որոնք Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ բացայայտ «Հաւատք» կը պահանջեն «փրկուելու համար»:

Թերեւս, Քրիստոնէական Հաւատքին ամէնէն հիմնական հաստատումը այն է, թէ Աստուած կ'ուզէ (կը կամենայ), որ ամէն մարդ փրկուի.- «Աստուած՝ մեր Փրկիչը կ'ուզէ որ բոլոր մարդիկը փրկուին եւ հասնին ճշմարտութեան ճանաչումին» (տե՛ս Ա. Տիմոթէոս Բ. 2-4) կամ «Օգնել մարդոց հաւատքին եւ Աստուծոյ փրկութեան ծրագրի իրականացումին» (Ա. Տիմոթէոս Ա. 4):

. Յիսուս ըսած էր արդէն.- «Ես եկայ որպէսզի մարդիկ կեանք ունենան եւ առատօրէն ունենան» (Յովհաննէս Ժ. 10),

. «Ո՛վ որ հաւատայ Մարդու Որդիին (Յիսուսի) պիտի չկորսուի, այլ պիտի ընդունի յաւիտենական կեանքը» (Յովհաննէս Գ. 15) եւ վերջապէս՝

. «Աստուած Իր Որդին աշխարհ չորկեց՝ որպէսզի աշխարհը դատէ, այլ որպէսզի Իրմով փրկուի աշխարհը» (Յովհաննէս Գ. 17):

Յիսուսի քարոզութեան եւ վարդապետութեան կորիզը հետեւեալն է.- «Կատարեալ եղէք, ինչպէս ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է» (Մատթէոս Ե. 48):

Անգամ մը, որ Յիսուսի այս կարելոր յանձնարարութեան, «կատարելութեան» ձգտելու, եւ «փրկութեան» գիտակցութեան եւ համոզումին հասնինք, այսինքն թէ «Աստուած կ'ուզէ որ մարդիկ փրկուին», անհրաժեշտ կը դառնայ որ մեր ուշադրութեան ենթարկենք Աստուծոյ կամքը՝ «Իմ մասիս», քու մասիդ, մեզմէ ամէն մէկուն մասին:

«Կատարեալ եղէք» ըսաւ Յիսուս:

«Այս է Աստուծոյ կամքը.- ձեր սրբութիւնը» աւելցուց Յիսուսի մեծ Առաքեալը՝ Պօղոս (Ա. Թեսաղոնիկեցի Դ. 3):

Աստուած Իր կամքը մեզի յայտնեց Յիսուս Քրիստոսով, որ մեր սրբութիւնն է, ինչպէս կը կարդանք Մատթէոսի Աւետարանին եւ Պօղոս Առաքեալի Կորնթացիներուն ուղղած նամակին մէջ (Մատթէոս 2. 10, Ա. Կորնթացի Ա. 30): Յիսուս է որ մեզ կը դարձնէ կատարեալ, կը դարձնէ սուրբեր (Ա. Կորնթացի Ա. 2):

Յիսուսի սորվեցուցած «Չայր մեր» աղօթքին մէջ կ'ըսուի.- «Չայր մեր ... Քու կամքդ թող ըլլայ, ինչպէս երկնքի մէջ՝ նոյնպէս երկրի վրայ» (Մատթէոս 2. 10): Գեթսեմանի պարտեզին մէջ, ձերբակալուելէն առաջ, Յիսուս կ'աղօթէր եւ կ'ըսէր երկնաւոր Զօր.- «Քու կամքդ թող ըլլայ» (Մատթէոս ԻԶ. 42):

Մեզի համար, Յիսուս ո՛չ միայն «Աստուծոյ զօրութիւնն է եւ Աստուծոյ իմաստութիւնը» (Ա. Կորնթացի Ա. 24), այլ Ա՛ն՝ որ կը քարոզէ ու կը յայտնէ նաեւ «Աստուծոյ կամքը», եւ այդ կամքը մեր անձերուն կատարելութիւնն է, սրբութիւնն է: Յիսուս Աստուծոյ կամքը մարմնաւորեց եւ գործադրեց Իր ջուրի մկրտութենէն մինչեւ Իր արիւնի մկրտութիւնը՝ Խաչին վրայ:

Մենք, իբր քրիստոնեաներ, կրնանք Աստուծոյ կամքը ճանչնալ, երբ մեր մկրտութեան օրը ստացած Աստուծոյ Զոգին (որ կը կոչուի նաեւ «Քրիստոսի Զոգին») կարենանք մեր մէջ պահել, ապրիլ Անոր հետ, հետեւիլ Յիսուսի եւ գործնականապէս ապրիլ Անոր կեանքին նման...: Մենք կրնանք Աստուծոյ կամքը ճանչնալ եթէ ջանանք ապրիլ Յիսուսի ապրումներով եւ Անոր Զոգիով: Թոյլ

տանք՝ որ Աստուծոյ Հոգին կամ Քրիստոսի Հոգին գործէ մեր մէջ եւ առաջնորդէ մեզ կատարելութեան եւ սրբութեան:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

1. Օր մը, երբ Յիսուս իր առաքելութեան մասին կը խօսէր՝ յստակ յայտարարեց.- «Այս է իմ Հօրս կամքը. ո՛վ որ տեսնէ Որդին եւ հաւատայ Անոր՝ յաւիտենական կեանք պիտի ունենայ եւ ես յարութիւն պիտի տամ անոր վերջին օրը» (Յովհաննէս Զ. 40):

2. Ուրեմն, փնտռել, գտնել, հաւատալ Յիսուսին, եւ Անոր միջոցով Աստուծոյ կամքը կատարել՝ Յիսուսի կեանքին յատուկ եւ գործնական արտայայտութիւններով, գործադրութիւններով եւ փորձառութիւններով:

3. Աստուած կ'ուզէ, որ մենք բոլորս «կատարելութեան» ձգտինք, «սրբանանք»:

4. Աստուած կ'ուզէ, որ մենք սերտ կեանք մը ունենանք իրեն հետ.- «Մնացէ՛ք իմ մէջս եւ ես ձեր մէջ» կ'ըսէ Յիսուս, «Ե՛ս եմ որթատունկը եւ դուք՝ ճիւղերը: Ո՛վ որ իմ մէջս հաստատուած է եւ ես անոր մէջ՝ այնպիսին շատ պտուղ կը բերէ» (Յովհաննէս ԺԵ. 4-5):

5. Պէտք ունինք «Աստուծոյ Հոգին» մեր մէջ ունենալու, եւ այդ Հոգիի լոյսին տակ հասկնալ եւ արժեւորել մեր առօրեայ կեանքը: «Աստուծոյ կամքը ճանչնալ»ը կամ կատարելութեան ձգտումը՝ հիմնականին մէջ հոգեկան ընթացք մըն է, հոգեկան յառաջացում մըն է, զարգացում մըն է դէպի Աստուած, որ կը շարունակուի մինչեւ մահ: Յիշել միշտ, որ Աստուծոյ կամքը կատարելու լաւագոյն օրինակը Յիսուս ինքը տուաւ՝ իր կեանքով:

6. Ճանչնալ Յիսուսը, մօտենալ Յիսուսին, նմանիլ Յիսուսին եւ ձգտիլ կատարելութեան եւ սրբութեան.- ասիկա՛ է Քրիստոնեայ հաւատացեալներու կեանքին միակ եւ գլխաւոր նպատակը: Ասիկա՛ է Աստուծոյ կամքը՝ ուղղուած ինձի եւ քեզի, բոլորիս...:

. «Ինձի համար կեանքը Քրիստոս է» կ'ըստ Պօղոս Առաքեալ (Փիլիպպեցի Ա. 20):

. «Ես չէ որ կ'ապրիմ, այլ Քրիստոս է որ կ'ապրի իմ մէջ» կը խոստովանի նոյն Առաքեալը (Գաղատացի Բ. 20):

. Պօղոս Առաքեալ, խտացնելով այս ամբողջ իրականութիւնը՝ յստակ արտայայտութեամբ կը յորդորէ. «Չետամուտ եղիր արդարութեան, հաւատքի, սիրոյ, խաղաղութեան եւ սուրբ կեանքի» (Բ. Տիմոթէոս Բ. 22) եւ «խաղաղութեան Աստուածը ձեզի կարողութիւն թող տայ՝ ամէն տեսակ բարեգործութեամբ Իր կամքը կատարելու: ... Աստուած ինչ որ կ'ուզէ թող ներգործէ մեր մէջ Յիսուս Քրիստոսի միջոցով» (Եբրայեցի ԺԳ. 20-21): Ուրեմն, իրականութեան մէջ, Աստուծոյ կամքին գործադրութիւնը կամ կիրառելունը (practice) կորիզն է՝ ապրումն է «Քրիստոնէական կեանք»ին: Աւելի ճիշտ՝ «Աստուծոյ կամքը» ՄԵՐ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆՆ Է (Ա. Թեսաղոնիկեցի Դ. 3), ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆ Է (Ա. Թեսաղոնիկեցի Ե. 18) եւ ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆ Է (Ա. Պետրոս Բ. 15 եւ Գ. 17):

. Աստուծոյ կամքը կատարելը դիւրին է, «Որովհետեւ Աստուած Ինքն է՝ որ կը ներգործէ ինչ որ կ'ուզէք ու կը կատարէք, որպէսզի Իր կամքին համաձայն շարժիք» (Փիլիպպեցի Բ. 13):

Ահաւասիկ «Աստուծոյ կամքը» ճանչնալու իսկական ճամբան եւ իսկական ուղղութիւնը, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մարդուս կատարելութիւնը եւ սրբութիւնը:

«ՅԱԻԻՏԵՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ»ԻՆ ՊԻՏԻ ԱՐԺԱՆԱՆԱՄՍ

Լսենք թե ի՞նչ կ'ըստ Աստուածաշունչը:

1.- «Աստուած յաւիտենական կեանք տուաւ մեզի եւ այդ կեանքին աղբիւրը Որդին է: Հետեւաբար, ո՛վ որ Աստուծոյ Որդին իր մէջ ընդունած է՝ այդ կեանքը ունի, իսկ ո՛վ որ չունի Որդին՝ յաւիտենական կեանք ալ չունի: Ասիկա գրեցի ձեզի՝ Աստուծոյ Որդիին հաւատացողներուդ, որպէսզի գիտակցիք թե յաւիտենական կեանք ունիք» (Ա. Յովհաննէս Ե. 11-13):

2.- Մենք «Գիտենք թե Աստուծոյ Որդին եկաւ ու բացաւ մեր միտքերը, որպէսզի ճանչնանք ճշմարիտ Աստուածը: Մենք միացած ենք ճշմարիտ Աստուծոյ եւ Անոր Որդիին՝ Յիսուս Քրիստոսի: Ա՛ն է ճշմարիտ Աստուածը եւ յաւիտենական կեանքը» (Ա. Յովհաննէս Ե. 20):

3.- «Աստուած, մեր Փրկիչը, իր քաղցրութիւնը եւ մարդասիրութիւնը յայտնեց եւ մեզ փրկեց, ո՛չ թե մեր կատարած արդար գործերուն համար, այլ պարզապէս ողորմած ըլլալուն համար: Մեզի նոր ծնունդ տուաւ մկրտութեամբ եւ Սուրբ Հոգիին միջոցով մեզ վերանորոգեց: Աստուած Սուրբ Հոգին առատօրէն մեր վրայ թափեց՝ մեր Փրկիչին՝ Յիսուս Քրիստոսի միջոցով, որպէսզի Քրիստոսի շնորհքով արդարացած՝ յաւիտենական կեանքը ժառանգենք» (Տիտոս, Գ. 4-7):

4. Պօղոս Առաքեալ ուրիշ նամակի մը մէջ կը գրէ.- «Աստուած, իբր ձրի պարգեւ՝ յաւիտենական կեանք կու տայ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի միջոցով» (Հռոմայեցի Զ. 23):

Աստուածաշունչին այս յստակ վարդապետութիւնը կը վերաբերի մարդուս թէ՛ «Փրկութեան» եւ թէ՛ անոր «Յաւիտենական Կեանք»ին:

Մարդուս թէ՛ փրկութիւնը եւ թէ՛ մարդուս շնորհուած յաւիտենական կեանքը կ'իրականանայ Յիսուս Քրիստոսով.- «Թէւ բոլորը մեղանչեցին եւ Աստուծոյ փառքէն զրկուած կը մնան, սակայն Աստուած զանոնք կ'արդարացնէ Իր ձրիօրէն պարգեւած շնորհքներով, Քրիստոսի ՓՐԿԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԶՕՐՈՒԹԵԱՄԲ» (Հռոմայեցի Գ. 23, ընդգծումը իմս):

Այս իրականութիւնը շատ կարելոր է, որովհետեւ մարդուս փրկութիւնը իրականացած է միայն Յիսուս Քրիստոսով եւ Անոր զօրութեամբ:

Եթէ մենք գիտակցինք թէ Յաւիտենական Կեանք շնորհուած է մեզի, մենք պէտք է որ հաւատանք Յիսուս Քրիստոսի եւ հետեւինք Անոր: Յիսուսի Անծին հանդէպ հաւատքը կարելոր է, որովհետեւ կարիքը ունինք «Փրկուելու»: Յիսուս է միայն Աստուծոյ տանող ճամբան, Ա՛ն է միայն Յաւիտենական Կեանք նուիրող Աստուածը, Ա՛ն է միայն մեզ Արքայութիւն տանող Տէրը եւ Փրկիչը.- «Ե՛ս եմ ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք» (Յովհաննէս ԺԴ. 6): «Աստուծոյ շնորհքով փրկուեցաք, քանի որ հաւատացիք: Փրկութիւնը ձեր արժանիքը չէ, այլ Աստուծոյ պարգեւը» (Եփեսացի Բ. 8-9): «Ա՛ն (Յիսուս) է որ մեզ փրկեց» (Բ. Տիմոթէոս Ա. 9):

Պետրոս Առաքեալ հաւատացեալները կը վստահեցնէ.- «Հիմա, որ Յիսուսի արիւնով արդարացած ենք՝ որքան աւելի վստահութեամբ կրնանք ըսել թէ Քրիստոսով պիտի փրկուինք» (Հռոմայեցի Ե. 8):

Իսկ Պետրոս Առաքեալ ուղղակի Յիսուսի յարութեան կը կապէ՝ ապահովելու համար Յաւիտենական Կեանքը կամ Երկնքի Արքայութիւնը եւ կամ Փրկութիւնը.- «Յիսուս Քրիստոս յարութիւն առնելով՝ ունենանք այն կենդանի յոյսը թէ պիտի ժառանգենք անեղծ, անարատ եւ անթառամ կեանքը, որ երկինքի մէջ պահուած է ձեզի համար եւ Աստուած Իր զօրութեամբ կը պահէ ձեզ,

որպէսզի ձեր հաւատքով հասնիք իր պատրաստած Փրկութեան» (Ա. Պետրոս Ա. 3-5):

Ուշադրութիւն: Աւետարաններուն մէջ «Փրկութիւն» բառին հոմանիշ են «Երկինքի Արքայութիւն մտնել», «Աստուծոյ թագաւորութիւն մտնել» եւ «Յաւիտենական Կեանք ունենալ» արտայայտութիւնները: Իսկ «Երկինքի Արքայութիւն մտնել» արտայայտութիւնը (օրինակ՝ Մատթէոս Ե. 20, Է. 21 կամ ԺԸ. 3, Եւայլն) հոմանիշ է «Կեանք ունենալ», «Յաւիտենական կեանք ունենալ», «Կեանք մտնել» «Յաւիտենական կեանք ժառանգել» բացատրութիւններուն եւ կը նշանակէ «Փրկուիլ»: Իսկ «Յաւիտենական կեանք ունենալ»ը կը նշանակէ «Աստուծոյ ներկայութեան» եւ «Աստուծոյ հետ ապրուած կեանք»:

«Մարդուս փրկութիւնը», «Յաւիտենական կեանք»ը եւ «Աստուծոյ Արքայութիւնը» սերտօրէն կապուած են Տէր Յիսուս Քրիստոսի եւ Անոր վարդապետութեան: Ասոր համար ալ ստիպուեցայ Աստուածաշունչէն պէտք եղած խօսքերը արձանագրել հոս:

Գիտնալով մեր հաւատքին կապուած այս բոլորը, Պօղոս Առաքեալ կարելոր եւ գործնական թելադրանք մը ունի մեզի.- «Քննեցէ՛ք դուք ձեզ, տեսնելու համար թէ նոյն հաւատքին մէ՞ջ էք: Փորձեցէ՛ք դուք ձեզ թէ Քրիստոս Յիսուսի ներկայութիւնը կը զգա՞ք ձեր ներսը թէ պարզապէս իր անունը կը կրէք» (Բ. Կորնթացի ԺԳ. 5):

Լրջօրէն մտածէ՛.- պիտի արժանանա՞ս Յաւիտենական Կեանքին:

ԿՐԿԻՆ ԾՆԵԼՈՒ ԶՐԱՇՔԸ

(Մկրտութեան Խորհուրդը)

Այս օրերուս ալ կան բազմաթիւ «քրիստոնեայ» անհատներ, որոնք դժբախտաբար լաւ ծանօթ չեն Քրիստոսի եւ Քրիստոնեական Վարդապետութեան, եւ կը խորհին թէ Մկրտութիւնը Հայ ըլլալու պայմաններէն մէկն է կամ «ազգային անանդութիւն» մը:

Ինչու՞ կը մկրտուինք, ի՞նչ է Մկրտութիւնը:

Օր մը, Նիկողեմոս անունով հրեայ կրօնական մը, գիշերով կը մօտենայ Յիսուսի՝ հարցումներ ուղղելու համար եւ խօսակցութեան ընթացքին, Յիսուս հաստատապէս չորս կէտեր կը յայտնէ անոր, որոնք շատ կարելոր են Քրիստոնեական Կեանքին համար:

1) Ո՛չ մէկը կրնայ Աստուծոյ Արքայութիւնը մտնել՝ եթէ նախ չծնի «նոր կեանքի մը մէջ»: Յիսուս կ'ըսէ.- «ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ քեզի, եթէ մէկը վերստին չծնի՝ չի՛ կրնար Աստուծոյ Արքայութիւնը տեսնել» (Յովհաննէս Գ. 3):

2) Աստուծոյ Արքայութիւնը կամ Յաւիտենական կեանքը մեզի կը տրուի «ջուրով եւ Հոգիով», այսինքն՝ ջուրի Մկրտութեամբ: Յիսուս կ'ըսէ.- «ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ, եթէ մէկը ջուրէն եւ Հոգիէն չծնի՝ չի՛ կրնար Աստուծոյ Արքայութիւնը մտնել: Որովհետեւ մարմինով ծնածը՝ մարմին է եւ Հոգիէն ծնածը՝ հոգի» (Յովհաննէս Գ. 5-6): Սուրբ Հոգիէն ծնածը ներքին զօրութիւն մը ունի, որ խորհրդաւոր է եւ մարդուս համար անըմբռնելի: Նիկողեմոս չի՛ հասկնար: Եւ սակայն, Մարգարէներու գրածներուն համաձայն՝ գալիք Մեսիային ժամանակ երկրիս վրայ առատօրէն պիտի տեղային Աստուծոյ Սուրբ Հոգիին շնորհքները եւ ամէն ինչ պիտի կերպարանափոխէին (տե՛ս Եսայի ԽԴ. 3, ԾԹ. 21: Չաքարիա ԺԳ. 1: Եզեկիէլ ԺԱ. 13, ԻԶ. 26: Յովէլ Գ. 1, եւայլն):

3) Սկրտութիւնը իր «սրբացնող» ազդեցութիւնը կը պարտի Յիսուսի չարչարանքներուն եւ խաչին վրայ տեղի ունեցած Անոր մահուան: Յիսուս կ'ըսէ.- «Ինչպէս Մովսէս Մարգարէն անապատին մէջ օձը բարձրացուց, նոյնպէս պէտք է բարձրանայ Մարդու Որդին: Որպէսզի ո՛վ որ հաւատայ Անոր՝ չկորսուի, այլ յաւիտենական կեանքը ընդունի» (Յովհաննէս Գ. 14):

4) Իսկ Յաւիտենական կեանքը ժառանգելու համար հարկաւոր է «հաւատալ Յիսուսի մահուան փրկագործ (փրկող, ազատող) զօրութեան: Յիսուս կ'ըսէ.- «Ո՛վ որ հաւատայ Անոր (Յիսուսի)՝ չկորսուի, այլ յաւիտենական կեանքը ընդունի» (Յովհաննէս Գ. 15):

Այս բոլորը նկատի ունենալով՝ կ'ամփոփենք.-

- Սկրտութիւնը կը մաքրէ ու կը սրբէ ենթական.- «Քրիստոս սիրեց Եկեղեցին եւ իր կեանքը տուաւ անոր համար, որպէսզի ջուրի լուացումով (Սկրտութեամբ) զայն մաքրէ եւ իր խօսքով սրբէ, այնպէս մը՝ որ Եկեղեցին Իրեն ներկայանայ ամբողջական փառքով, առանց ո՛րեւէ արատի կամ խորշոմի կամ ուրիշ թերութեան, այլ ըլլայ սուրբ եւ անարատ» (Եփեսացի Ե. 25-26):

- Սկրտութիւնը ենթական կը միացնէ Քրիստոսի.- «Անգամ մը, որ Քրիստոսի միանալով մկրտուեցաք, այլեւս Քրիստոս է որ կ'ապրի ձեր մէջ» (Գաղատացի Գ. 27):

- Սկրտութիւնը ենթակային մեղքերը կը ջնջէ.- Իր պատգամը լսողներուն Պետրոս Առաքեալ ըսաւ.- «Ձեր ընթացքը փոխեցէ՛ք եւ իւրաքանչիւրդ մկրտուեցէ՛ք Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունով, որպէսզի ձեր մեղքերը ներուիմ: Եւ երբ մկրտուիք՝ խոստացուած պարգելը՝ Սուրբ Հոգին պիտի ընդունիք» (Առաքեալներու Գործեր Բ. 38):

- Սկրտութիւնը ենթական կը միացնէ Քրիստոսի՝ Անոր մահուան մէջ եւ նոր կեանքով յարութիւն կը շնորհէ ենթակային.- «Չէ՞ք գիտեր թէ մենք՝ որ Յիսուս Քրիստոսի միանալով մկրտուեցանք՝ մկրտութեամբ Անոր մահուան հաղորդակից դարձանք: Այսինքն՝ մկրտութեամբ Անոր հետ միասին թաղուեցանք եւ մահուան հաղորդ եղանք, որպէսզի ինչպէս Քրիստոս Յօրը փառքով յարութիւն առաւ մեռելներէն, նոյնպէս ալ մենք նորոգուած կեանքով ապրինք: Եթէ Քրիստոսի կցորդ եղանք՝ Իրեն պէս մեռնելով, նոյնպէս Իրեն կցորդ պիտի ըլլանք՝ Իրեն հետ յարութիւն առնելով» (Յռոմայեցի Զ. 3-5):

- Սկրտութիւնը Քրիստոսի Սարմինին անդամ կը դարձնէ ենթական.- «Մենք բոլորս՝ հրեայ թէ հեթանոս, ծառայ թէ ազատ, նոյն Յոգիով մկրտուեցանք՝ մէկ մարմին կազմելու համար եւ ամենքս նոյն Յոգիէն խմեցինք» (Ա. Կորնթացի ԺԲ. 13):

- Սկրտութիւնը նոր ծնունդ մը կու տայ ենթակային.- «Ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ քեզի, եթէ մէկը վերստին չծնի՝ չի՛ կրնար տեսնել Աստուծոյ Արքայութիւնը» (Յովհաննէս Գ. 3):

- «Նոր ծնունդը» մեր կեանքն է Քրիստոսի մէջ: Պօղոս Առաքեալ Քրիստոսով նորոգուելու կոչ կ'ընէ բոլոր հաւատացեալներուն.- «Ո՛րեւ մէկը, որ Քրիստոսի միացած է՝ Նոր Արարած է: Այլեւս չէ՛ այն՝ ինչ որ էր նախապէս, որովհետեւ ամբողջութեամբ նորոգուեցաւ եւ այս նորոգութիւնը կու գայ Աստուծմէ» (Բ. Կորնթացի Ե. 17-18): Հետեւաբար, Սկրտութեամբ «Մեր նորոգուած կեանքը» (Յռոմայեցի Զ. 4), «Մեր նոր ծնունդը» իրաւունք կու տայ եւ կ'առաջնորդէ մեզ մտնելու Աստուծոյ Թագաւորութեան մէջ.- «Եթէ մէկը վերստին չծնի՝ չի՛ կրնար տեսնել Աստուծոյ Արքայութիւնը» (Յովհաննէս Գ. 3): Ասիկա իսկական կեանքն է Քրիստոսի մէջ, որ կ'առաջնորդէ մեզ յաւիտենական կեանքին: Եւ ինչ որ կարելոր է՝ այս «նոր

ծնունդը» յատուկ նպատակ մը ունի.- Միութիւն եւ Հաղորդակցութիւն Աստուծոյ հետ: Այս իմաստով, Մկրտութիւնը սկիզբն է Յաւիտենական Կեանքին:

Աստուածաշունչի այս խօսքերը եւ հաստատումները ցոյց կու տան Մկրտութեան կրօնական նշանակութիւնը, կարելորութիւնը եւ անհրաժեշտութիւնը: Յիսուս իր յարութենէն ետք, երբ Առաքեալներուն երեւեցաւ, յատուկ կերպով հրահանգեց անոնց եւ ըսաւ.- «Գացէ՛ք, աշակերտեցէ՛ք բոլոր ազգերը, մկրտեցէ՛ք զանոնք Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով» (Մատթէոս ԻԸ. 19):

Պօղոս Առաքեալ եւ միւս Առաքեալներն ալ կը շեշտեն Մկրտութեան անհրաժեշտութիւնը: Օրինակ՝ Պօղոս Առաքեալ իր Տիտոս աշակերտին կը գրէ.- «Աստուած, մեր Փրկիչը, իր քաղցրութիւնը եւ մարդասիրութիւնը յայտնեց եւ մեզ փրկեց, ո՛չ թէ մեր կատարած արդար գործերուն համար, այլ պարզապէս ողորմած ըլլալուն համար: Մեզի նոր ծնունդ տուաւ Մկրտութեամբ եւ Սուրբ Հոգիին միջոցով մեզ վերանորոգեց: Աստուած Սուրբ Հոգին առատօրէն մեր վրայ թափեց՝ մեր Փրկիչին Յիսուս Քրիստոսի միջոցով, որպէսզի Քրիստոսի շնորհքով արդարացած՝ ժառանգենք յաւիտենական կեանքը, որուն կը յուսանք» (Տիտոս Գ. 4-7):

Հետեւաբար, Մկրտութիւնը էական կարելորութիւն ունի Քրիստոնէական կեանքին մէջ: Անիկա անհրաժեշտ պայման է Յիսուսի Թագաւորութեան պատկանելու եւ երկնքի Արքայութիւնը ժառանգելու:

Մկրտութեան խորհուրդը կամ «Կրկին Ծնելու Հրաշքը» կրօնական յատուկ խորութեամբ կը բացատրէ Հայ Եկեղեցւոյ աստուածաբան Հայրապետներէն մէկը.- «Դրախտին մէջ Ադամ ստեղծուեցաւ իբր պատկեր Աստուծոյ, իսկ Եկեղեցւոյ (Մկրտութեան) աւազանին ծնունդով՝ ան դարձաւ Աստուծոյ որդի» (Յովհաննէս Իմաստասէր Օձնեցի, Մատենագրութիւնք, Բ. տպ., Վենետիկ, 1953, էջ 156):

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉՈՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆՆ Է ՄԱՐԴՈՒՄ

«Քրիստոնեայ» մարդուն համար Աստուածաշունչը մեծագոյն աղբիւրն է ճշմարտութեան, մարդկային բարձր առաքինութիւններուն եւ բարոյական սկզբունքներուն (moral ethics): Անիկա անգնահատելի աղբիւր մըն է կրօնական ուսուցումի եւ սրբութեան: Ասոր համար Աստուածաշունչը կը կոչուի նաեւ «Կեանքի Գիրք»: Աստուածաշունչին Գիրքերը սերունդէ սերունդ փոխանցած եւ հաղորդած են հոգեկան այն դասերը, որոնք Աստուած Ինքը տուած է եւ կը շարունակէ տակաւին սորվեցնել, հոգեպէս ձեւաւորել եւ կազմաւորել Իրեն հաւատացողները: Աստուածաշունչը բաց է, տրամադրութեան տակ է բոլորին եւ անիկա պէտք է կարդացուի բոլորին կողմէ:

Աստուածաշունչը հաստատած է թէ մարդկութիւնն է որ մերժած է Աստուած, հետեւելով «աստուած» դառնալու իր եսասիրական ձգտումին: Աստուածաշունչը կը մատնանշէ նաեւ այն հոգեւոր պայքարը, որ կայ «սիրող Աստուծոյ» եւ «Աստուծմէ հեռացած» մարդուս եւ անոր արտայայտութիւններուն միջեւ:

Անգամ մը, որ Աստուծոյ ճշմարտութիւնը կ'ընդունուի եւ անհատ մը կը ձգտի հեռանալ իր անձնական իրականութենէն, անոր հոգեկան աչքերը կը բացուին Տէր եւ Փրկիչ Աստուծոյ՝ Յիսուս Քրիստոսի, որուն Աստուծային Լոյսը կը թափանցէ հաւատացող անհատին մէջ: Այս երեւոյթը մենք կը կոչենք «Սրբութիւն» եւ միայն այս հարազատ սրբութեան մէջ է, որ մենք կը սկսինք հասկնալ Աստուածաշունչը եւ փորձարկել (to experience) թէ Աստուած է որ կը յայտնուի եւ կը խօսի անոր մէջ:

Աստուածաշունչը փաստաթուղթ մը չէ անոնց համար, որոնք լեցուն են «մարդկային իմաստութեամբ»: Ընդհակառակը, Աստուածաշունչը հայելի մըն է, որուն մէջ ամէն անհատ կրնայ տեսնել իր անձնական տկարութիւնները եւ սխալները: Ան, որ Աստուածաշունչը կը

կարդայ եւ իր հոգիին մէջ չի՛ խոնարհիր Աստուծոյ ողորմութիւնը խնդրելու՝ կը նշանակէ թէ լաւ չէ կարդացած, լաւ չէ խորացած, լաւ չէ ըմբռնած: Ան հաւանաբար կարդացած է բառեր, նախադասութիւններ կամ էջեր, բայց մնացած է բանտարկեալ մը իր մտային կուրութեան, իր հաւատքի տկարութեան եւ անձնական փափաքներուն: Աստուածաշունչը գիտական գիրք չէ, այլ հաւատքի, հոգեկան ու կրօնական մատեան մը, որ կը ձգտի փոխել՝ կերպարանափոխել մարդ էակին հոգեկան եւ ընկերային ամբողջ կեանքը: Իր բովանդակութեամբ, Աստուածաշունչը կը յաղթահարէ եւ կը գերազանցէ մարդկային բոլոր սահմանները, կարողութիւնները եւ մշակոյթները:

Ան, որ Աստուածաշունչը կը կարդայ եւ Աստուծոյ դիմաց ինքզինքը կը ճանչնայ տկար, անկարելոր, խեղճ եւ մեղաւոր, կը յաջողի իր դիմաց բանալ «նոր կեանք»ի մը դուռը: Ան կերպարանափոխուած է Յիսուս Քրիստոսով, որ Աստուծոյ խօսքն է ուղղուած մարդու: Ան է, որու մասին Մարգարէները խօսած են եւ հռչակած թէ Ան պիտի ազատէ ու պիտի փրկէ մարդկութիւնը մեղքէն եւ մահէն, որոնք մենք մեր ձեռքով բերած ենք մեր գլխուն: Երբ մենք Աստուածաշունչը կը կարդանք բաց հոգիով եւ զղջումի զգացումներով, կը զգանք թէ կարդացուած խօսքերը անկենդան խօսքեր չեն, կեանքէ զուրկ կանոններ չեն: Աստուածաշունչի խօսքերը դռներ են մուտք գործելու եւ քալելու, ուր մենք կրնանք «Աստուած ճանչնալ»: Աստուածաշունչը կը մղէ մեզ մօտենալու «աստուածային»ին եւ մտնելու «Աստուծոյ Թագաւորութեան» մէջ: Ամէն մէկ խօսք պատուհան մըն է դէպի երկինք, դէպի Աստուած, դէպի կատարելութիւն:

Ան, որ կը կարդայ Աստուածաշունչը, անոր հաւատքը Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ կ'ամբողջանայ Եկեղեցիէն ներս: Եկեղեցւոյ մէջ է, որ ան կը մտնէ Եկեղեցւոյ «Աւանդութեան» մէջ, այսինքն՝ Աստուծոյ հաւատացող մարդոց պատմութեան մէջ, որոնք միշտ ալ յարգուած են, որովհետեւ ինչ որ ստացած են Աստուծմէ՝ փոխանցած

են զայն յաջորդ սերունդներուն: Այդ Եկեղեցին մենք կը կոչենք «Ուղղափառ Եկեղեցի», այսինքն՝ այն Եկեղեցին, որ հաւատարիմ մնացած է այդ Աւանդութեան: Զետեւաբար, Աստուածաշունչի հոգին չէ կարելի ընդունիլ Եկեղեցւոյ մատածողութենէն դուրս (outside the mind of the Church): Անոնք որ չեն հաւատար կրնան կարդալ Աստուածաշունչը, բայց չեն կրնար հասկնալ եւ ըմբռնել՝ ինչ որ Եկեղեցւոյ պատկանող հոգեւոր եւ հաւատացող մարդ մը կը հասկնայ: Վայրը, ուր Աստուած լիուլի կը խօսի Զաւատքի մասին՝ Եկեղեցին է, որ Նոր Կտակարանի հասկացողութեամբ՝ Յիսուս Քրիստոսի Մարմինն է (տե՛ս Ա. Կորնթացի ԺԲ. 27-28: Առաքեալներու Գործեր Ի. 28: Ա. Կորնթացի Ժ. 32: Կողոսացի Ա. 18 եւ 24) եւ ո՛չ թէ քարեղէն շինուած կառոյցը:

Եկեղեցին, որ կը հռչակէ Աստուածաշունչին մէջ գտնուած ճշմարտութիւնը, միայն այդ Եկեղեցւոյ ուսուցումներով, մեր անձնական խոնարհութեամբ եւ զղջումով կրնանք սկսիլ «նոր կեանք» մը, որ Յիսուս Քրիստոսով մեզի շնորհուած պարգեւ մըն է, «Աստուծոյ որդիներ ըլլալ»ու պարգեւը:

Տեղին է յիշել Տիրոջ խօսքը.- «Փնտռեցէ՛ք զիս եւ պիտի ապրիք» (Մարգարէութիւն Ամովսի Ե. 4 եւ 6), «Կը փնտռէք զիս եւ կը գտնէք, որովհետեւ զիս պէտք է փնտռէք ձեր ամբողջ հոգիով» (Երեմիա ԻԹ. 12-13):

Զետեւաբար, հաւատքի պարտականութիւնն է միշտ կարդալ Աստուածաշունչ Մատեանը, Աստուծոյ հանդիպելու, խնդրելով, որ Իր խօսքին ընդմէջէն ճշմարտութիւնը յայտնէ մեզի, որպէսզի կարենանք նաեւ քալել դէպի Իրեն, դէպի Երկինքի Արքայութիւնը կամ դէպի Յաւիտենական Կեանքը, որ Իրեն հաւատացողներուն խոստացաւ Յիսուս Քրիստոս:

Ասոր համար վերը ըսուեցաւ, թէ Աստուածաշունչը պէտք է կարդալ լրջութեամբ, խոնարհ հոգիով եւ մանաւանդ հաւատքով եւ աղօթքով՝ Աստուծոյ հանդիպելու, Անոր Սուրբ Զոգիին ձայնը լսելու եւ աստուածային գութը (mercy) ընդունելու իսկական փափաքով:

ՄԱՐԴԱ ԻՆՉ ՁԵՒՈՎ «ՊԱՏԿԵՐՆ Է ԱՍՏՈՒԾՈՅ»

Աստուածաշունչի առաջին Գիրքը կը գրէ.- «Աստուած ըսաւ. մարդ ստեղծենք մեր կերպարանքով եւ նմանութեամբ: ... Աստուած մարդը ստեղծեց իր պատկերով, Աստուծոյ պատկերով ստեղծեց զայն» (Ծննդոց Ա. 26-27):

«Աստուած մարդս ստեղծեր է անմահ ըլլալու համար եւ ստեղծած է իր պատկերին համաձայն» (Իմաստութիւն Սողոմոնի Բ. 23):

Աստուածաշունչին այս բացայայտ հաստատումը երբ նկատի ունենանք՝ բնականօրէն պէտք է հետեւցնենք թէ մարդ արարածը «սրբազան» է եւ «անոտնահարելի» (անգլ. sacred and inviolable): Հարցումը որ կը կանգնի մեր դիմաց՝ հետեւեալն է.- Ուրկէ՞ կու գայ մարդու այս արժանիքը (անգլ. dignity), երբ նկատի ունենանք թէ մարդս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ «իմացական կենդանի» մը, հազիւ քանի մը քայլ վեր ապրող միւս էակներէն:

Մարդու արժանիքը, անշուշտ, հետեւանքն է Աստուծոյ հետ անոր ունեցած նմանութեան: Ինչպէս Աստուած տէրն է Իր Անձին, մարդն ալ, իր ծելով ու չափով, տէրն է ինքզինքին, իր համոզումներուն, իր որոշումներուն եւ իր ընտրութիւններուն: Ասոր համար ան պատասխանատու է, այսինքն՝ ան կրնայ պատասխանել իր գործերուն, իր մտածումներուն եւ ուրեմն յարաբերիլ նաեւ Աստուծոյ հետ: Ըսել կ'ուզեմ՝ Աստուծոյ եւ մարդու միջեւ հասարակաց գիծ մը կայ, հակառակ իրարմէ անսահման տարբերութեան...:

Ինչպէս Աստուած Արարիչ - Ստեղծող է, մարդն ալ ստեղծող է իր յղացքներուն, իր գործերուն, արուեստին, գիտութեան եւ գիտարուեստին (անգլ. technology) մէջ: Ինչպէս Աստուած տիեզերքի ամբողջ իրականութեան դիմաց Բացարձակ է (անգլ. absolute), այսպէս ալ մարդս բացարձակ է բնական ո՛րեւէ արժէքի դիմաց: Ինչպէս մարդկային արարածները Աստուծոյ ծառայութեան են,

այսպէս ալ աշխարհի արարածները մարդու ծառայութեան են.- երկինք եւ երկիր, տիեզերքը ամբողջ, ժամանակը, ջուրերը, հանքերը, բոյսերն ու կենդանիները: Նոյն ձեւով գիտութիւնը, արուեստները, գիտարուեստը, տնտեսութիւնը եւ պետութիւնը մարդու համար են եւ ո՛չ թէ հակառակը: Ամէն ինչ մարդու համար է եւ մարդու պէտք է ծառայէ, որպէսզի մարդս ալ ծառայէ Աստուծոյ:

«Ամբողջ աշխարհը մարդուն համար է» կ'ըսէ Աբ. Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացին (Գիրք Յարցմանց, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 272): Ճիշտ ասոր համար է, որ մարդ արարածը «սրբազան» է եւ «անոտնահարելի»: Այս իմաստով ալ՝ կարելի չէ մարդս օգտագործել եւ զոհել ո՛չ պետական շահերու, ո՛չ գիտական յառաջացումի, ո՛չ ալ տնտեսական հետաքրքրութիւններու: Մարդ արարածը երբեք չի՛ կրնար առարկայ դառնալ առուծախի, ո՛չ կարելի է ծախել, ո՛չ ալ զնել՝ ճիշտ անոր համար, որ մարդ արարածէն դուրս՝ աշխարհի վրայ, բացի Աստուծմէ, ուրիշ բարձր արժէք չկայ իրեն հաւասարող:

Յետեւաբար, պէտք է անաղարտ պահել մարդու ունեցած «աստուածային պատկերը», անշուշտ ո՛չ թէ նիւթական կամ ֆիզիքական մարմնի մէջ (որովհետեւ Աստուած մարմին չունի), այլ մարդու հոգիին մէջ: Ըսել կ'ուզեն այդ «պատկերը» մեր մէջ ո՛չ միայն անխաթար պէտք է պահել, այլ նաեւ միշտ ակնյայտ (անզլ. evident) եւ վկայելի դարձնել եւ մեր արտայայտութիւնները, կատարած գործերը, խօսքերը եւ մեր ամէն տեսակի յարաբերութիւնները (անզլ. gest) օրինակելու, ձեւելու եւ նմանցնելու ենք Աստուծոյ մտածումներուն, Անոր խօսքերուն եւ մերձեցումի կերպերուն, ինչպէս նաեւ մարդու հետ ունեցած Անոր բացառիկ վերաբերումին, ճիշտ այնպէս՝ ինչպէս արտայայտուած կը տեսնենք Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջ:

Աբ. Գրիգոր Լուսաւորիչ այսպէս կը բացատրէ.- «Տէրը իր պատկերին համաձայն ստեղծեց մարդս՝ անոր տալով իմաստութիւն, ազատութիւն, հոգեւոր շունչ՝ գիտ-

նալու, ճանջնալու, հասկնալու, ըմբռնելու... եւ Արարիչը ճանջնալու» (տե՛ս Ազաթանգեղոս, Պատմութիւն, Դ. տպ., Վենետիկ, ԻԴ. էջ 196 եւ 203):

«Եւ մարդը եղաւ պատկերակից Աստուծոյ: ... Աստուած Իր պատկերը դրաւ մարդուն մէջ, եւ եթէ մենք մեր հոգին կ'աղտոտենք մեղքերով՝ ո՛չ մեր հոգին, այլ Աստուած նախատած կ'ըլլանք» (Բարսեղ Վրդ. Շնորհալի, Մեկնութիւն Սրբոյ Աւետարանին, որ ըստ Մարկոսի, հտ. Բ., Կ. Պոլիս, 1826):

Աստուած մարդուն մէջ «Իր նմանութիւնը դրաւ՝ տալով անոր Իր Հոգիին նմանութիւնը՝ հոգին, միտքը եւ խօսքը» (Ղեւոնդ Վրդ. Պատմիչ, Արշաւանք արաբացի Հայս, Փարիզ, 1857, էջ 95 կամ Ղեւոնդ, Պատմութիւն, Երեւան, 1982, էջ 62, արեւելահայ թրգմ. Արամ Տէր-Ղեւոնդեանի):

Գրիգոր Նարեկացի մեծ սուրբը այսպէս կը խորհրդածէ.- «Դուն ստեղծեցիր զիս՝ նման քու պանծալի պատկերիդ ու վեհդ՝ ներգործութեամբ օժանդակելով անոյժ տկարիս, բարեզարդեցիր զիս խօսելու ձիրքով, շունչ ներարկելով փայլ տուիր ինձի, մտքով ճոխացուցիր, իմաստութեամբ աճեցուցիր, հանճարով օժտեցիր, միւս շնչաւորներէն զատորոշեցիր, բանական հոգիով պճնեցիր, հօր պէս ծնար, դայեակի պէս խնամեցիր եւ հոգատար եղար իբր ստեղծող» (Սբ. Գրիգոր Վրդ. Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան, Բան Ե. ք.):

Հարկ կա՞յ ըսելու թէ այս իրականութեան իբր հետեւանք՝ մեր «Մարդկային հոգին անմահ է եւ անտեսանելի (Սբ. Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացի, Գիրք Հարցմանց, վերատպութիւն Երուսաղէմ, 1993, էջ 273): Սողոմոն իր ժամանակին հաստատեր էր արդէն, թէ «Աստուած մարդս ստեղծեր է անմահ ըլլալու համար» (Իմաստութիւն Սողոմոնի Բ. 23):

Խունկի եւ խնկարկութեան բաժինին մէջ արդէն անդրադարձեր են թէ եկեղեցւոյ մէջ, պաշտամունքային արարողութիւններու ընթացքին, Սարկաւազը յաճախ կը խնկարկէ նաեւ ներկայ եղող հաւատացեալներուն: Արդեօք հարցուցա՞ծ էք թէ ինչու: ... Որովհետեւ Եկեղեցին միշտ նկատի ունի՝ որ մարդս ստեղծուած է «Աստուծոյ պատկերով եւ նմանութեամբ» (Ծննդոց գլ. Ա., 26):

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉՈ ԵՒ ՄԱՐԴՈՒՄ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Աստուածաշունչը սովորական գիրք մը չէ, ուր Աստուծոյ մասին կը խօսուի, այլ յատուկ Գիրք մը, ուր Աստուած Ինքը կը խօսի:

Այս հիմնական միտքը եւ զանազանութիւնը շատ կարելոր է գիտնալ: Եւ ճիշտ ասոր համար Աստուածաշունչը ճամբայ մըն է, ԴԵՊԻ ԱՍՏՈՒԱԾ ԵՐԹԱԼՈՒ ԾԱՄԲԱՆ: Անգամ մը որ ընդունինք այս իրականութիւնը, դիւրութեամբ կ'ըմբռնենք նաեւ Աստուծոյ դերը, Անոր ներկայութիւնը եւ կարելորութիւնը մեր կեանքէն ներս:

Դաւիթ Մարգարէն «Երանի՛» կու տայ բոլոր «Աստուածավախ մարդոց, որոնք Անոր - այսինքն՝ Աստուծոյ - ճամբաներուն կը հետեւին եւ Անոր համաձայն կ'ապրին: Եթէ դուն այսպէս ապրիս, աշխատանքիդ արդիւնքը պիտի վայելես, երջանիկ պիտի ըլլաս եւ բարի օրեր պիտի ունենաս» (Սաղմոս 127 [128], 1-2):

Մովսէս Մարգարէն, Տասը Պատուիրանները ստանալէ յետոյ, ժողովուրդին կը յանձնարարէ հետեւեալը.- «Ինձամբով գործադրէ այն Պատուիրանները, որոնք Տէր Աստուածը պատուիրած է քեզի եւ աջ կամ ձախ չհեռանաս այն ճամբայէն: Պիտի քալես այն ճամբէն, որ Տէրը պատուիրած է քեզի քալել, որպէսզի սրտի գոհունակութիւն տայ քեզի եւ բարիքներով լիացնէ քեզ» (Երկրորդ Օրէնք Ե. 32-33):

Առակներու Գիրքին Յեղինակն ալ ունի թելադրանքներ.- «Որդեա՛կ, պահէ՛ իմ խորհուրդներս եւ իմաստութիւնը, որպէսզի կեանք ունենայ հոգիդ եւ շնորհքը զարդարէ պարանոցդ, որպէսզի անիկա բժշկութիւն դառնայ մարմինիդ եւ դարման՝ քու ոսկորներուդ, որպէսզի խաղաղութեան յոյսով քալես քու բոլոր ճամբաներուդ վրայ ..., որովհետեւ Տէրը պիտի ամրացնէ քու ոտքերդ, որպէսզի չսայթաքին անոնք» (Առակներ Գ. 21-26):

Ուրեմն, երբ Աստուածաշունչը կը կարդանք հատաբով՝ փաստօրէն մեր հոգեկան, կրօնական եւ բարոյական դաստիարակութիւնն է, մեր ներքին կազմաւորումն է որ կ'իրագործենք:

Ասկայն ուշադիր, Աստուծոյ ճամբան մարդոց ճամբան չէ: Եսայի մարգարէին մէջ Աստուած ըսած է.- «Իմ խորհուրդներս կան թելադրանքներս ձեր խորհուրդներուն չեն նմանիր, ո՛չ ալ իմ ճամբաներս ձեր ճամբաներուն կը նմանին: Ինչպէս երկինքը հեռու է երկիրէն, այնպէս ալ իմ խորհուրդներս հեռու են ձեր խորհուրդներէն» (Եսայի ԾԵ. 8-9):

«Աստուծոյ խօսքերը պէտք չէ անկարելոր նկատէք, որովհետեւ այ՛դ է ձեր կեանքը» կ'ըսէ Մովսէս Մարգարէն (Երկրորդ Օրէնք ԼԲ. 46-47): «Լսեցէ՛ք եւ հետեւեցէ՛ք իմ ձայնիս, կ'ըսէ Աստուած, ... եւ քալեցէ՛ք իմ ճամբէս՝ որ կը յանձնարարեմ ձեզի, որպէսզի պտղաբեր ըլլայ ձեզի» (Երեմիա Է. 23):

Հետեւաբար, «Աստուծոյ խօսքերը», «Աստուծոյ խորհուրդները» եւ «Աստուծոյ ճամբան» մեզի համար «կեանք են», կեանքի համարժէք են, մեր կեանքը կը դարձնեն պտղաբեր, մեր հոգիները գոհունակութեամբ, երջանկութեամբ եւ բարիքներով կը լիացնեն: Դարեր ետք՝ Յիսուս շատ աւելի բացայայտ պիտի դարձներ այս գաղափարները եւ հասկացողութիւնները եւ աւելի պիտի խորացներ զանոնք:

Պօղոս Առաքեալ այս ըմբռնումները բանաձեւած է հետեւեալ կերպով.- «Քրիստոսի խօսքը ձեր մէջ թող բնակի Իր ամբողջ հարստութեամբ...» (Կողոսացի Գ. 16):

Ուրեմն, մեր կեանքը անպայման պէտք է խարսխուած ըլլայ Աստուածաշունչ Մատեանին մէջ, Աստուծոյ խօսքին եւ Անոր աստուածային ներկայութեան մէջ, ուր Աստուած ուղղակիօրէն կը խօսի մեզի, կը դաստիարակէ, կ'ուղղէ մեր հոգիներուն տրամադրութիւնը, կը յստակէ ընթացքը մեր կեանքին, շունչ կու տայ մեր կեանքին, կ'արժեւորէ մեր կեանքը եւ հիմնական նշանակութիւն կու տայ մեզի:

ճիշտ այս Հաւատքի մասին, մեր Եկեղեցւոյ Շնորհալի Հայրապետը շատ կարեւոր յանձնարարութիւն մը կը կատարէ մեզի.- «Մենք ամենէն առաջ կը սկսինք բոլոր բարիքներու գլուխէն՝ Հաւատքէն եւ զանհկա լսողներուդ կը ներկայացնենք, ո՛չ թէ նոր բան մը սորվեցնելու, այլ փոքր բացատրութեամբ մը ձեզ Առաքեալներուն, Մարգարէներուն եւ Սբ. Հայրերուն հիման վրայ ամրացնելու նպատակով, որպէսզի չըլլայ թէ մէկը շեղի ճշմարտութենէն՝ անուս տգէտներու խօսքին անսալով, որոնք ո՛չ թէ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ դաւանութեան համաձայն կը խօսին, այլ Աստուածաշունչէն դուրս բաներ կը խօսին...: Այլ որպէսզի գիտնաք ... թէ ուղղափառ քրիստոնեան ինչպէ՛ս պէտք է դաւանի իր Հաւատքը» (Սբ. Ներսէս Շնորհալի, Թուղթ Ընդհանրական, Վենետիկ, 1873, էջ 46-47):

Հետեւաբար, մեր պարտականութիւնն է չանտեսել Աստուածաշունչը, այլ խոր հաւատքով կարդալ, հաւատքով խորհիլ եւ հաւատքով հասկնալ, հաւատքով դաստիարակել մենք մեզ եւ ապրիլ Աստուածաշունչի Հին եւ Նոր Կտակարաններէն եկող «աստուծային» խօսքերը, թելադրանքները, յանձնարարութիւնները եւ Պատուիրանները, որպէսզի «Քրիստոսի խօսքը մեր մէջ բնակի իր ամբողջ հարստութեամբ» (Կողոսացի Գ. 16):

ՅԻՍՈՒՍ ԶԳԱՑԱ՞Ծ Է ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅԱՆՁՆԵՐԸ

Նկատի ունենալով այսօրուան ընկերութեան կողմէ խեղաթիրուած - եղծուած ըմբռումը սեռային կեանքի մասին՝ շատեր մօտէն կը հետաքրքրուին Յիսուսի մարդկային - ֆիզիքական կեանքով: Այսինքն՝ թէ Յիսուս իսկապէս զգացա՞ծ է մարդկային բնական երեւոյթները եւ պահանջները:

Այս հարցի մասին Յիսուս Ինքը չէ խօսած:

Այսպիսի հարց մը մէջտեղ կը դրուի անոնցմէ, որոնք կամ հաւատքէ հեռու են եւ իրենց հետաքրքրութիւնը կը մնայ զուտ մարդկային (ինչպէս էր պարագան՝ Jesus Christ Superstar եւ The Last Temptation of Christ շարժապատկերներուն) եւ կամ անոնցմէ (յատկապէս երիտասարդներէն), որոնք լրջօրէն նկատի չեն առներ թէ Յիսուս կատարեալ, առողջ եւ հոգեմտաւոր գետնի վրայ կայուն նկարագիրով անձնաւորութիւն մըն էր, ինչպէս յստակ կը նշմարուի Աւետարաններուն մէջ: Յիսուսի «Մարդը» ունէր «Անթերի մարդկութիւն եւ անպակաս աստուածութիւն», կամ ԱՆ «Աննուազ մարմինով եւ անթերի աստուածութեամբ» էր, ինչպէս կ'ըսէ մեծ Վարդապետը՝ Սբ. Գրիգոր Նարեկացին (Մատեան Ողբերգութեան, Բան ԼԴ. ե. եւ Բան ՅԷ. դ.):

Յիսուս շատ աւելի մտահոգուած էր մարդոց փոխյարաբերութիւններու որակով, քան անոնց զուտ ֆիզիքական սեռային յարաբերութեամբ: Այս մասին ամենէն անմիջական վկայութիւնը կը վերաբերի Տասը Պատուիրաններէն վեցերորդ Պատուիրանի մասին կատարած Իր լուսաբանութեան (անգլ. comment), որ կատարած է Իր Լերան Քարոզին մէջ.- «Լսած էք, որ ըսուեր է. Մի՛ շնաք: Բայց ես կ'ըսեմ ձեզի, ո՛վ որ ցանկալու դիտումով նայի կին արարածին՝ արդէն անոր հետ շնացաւ իր սրտին մէջ» (Մատթոս Ե. 27-28): Այս խօսքին վրայ Յիսուս կ'աւելցնէ նաեւ Իր միւս բարոյական մտա-

հոգութիւնը՝ ամուսնալուծումի մասին.- «Ըսուած է նաեւ. Ո՛վ որ իր կինը արծակէ՝ թող ապահարգանի (արծակման կամ ամուսնալուծի) թողթը տայ անոր: Բայց ես կ'ըսեմ ձեզի, ո՛վ որ իր կինը արծակէ, բացի պռոնկութեան պարագայէն, անոր շնութիւն ընել կու տայ եւ ո՛վ որ արծակուածը առնէ՝ կը շնայ» (Մատթէոս Ե. 31-32):

Կարճ ու կտրուկ՝ սակայն բովանդակութեամբ սկզբունքային:

Յիսուսի այս հաստատումները եւ ուսուցումները աւելի կը վերաբերին կիներու հանդէպ այր մարդոց կեցուածքին կամ վերաբերումին քան սեռային յարաբերութեան:

Նկատի ունենալու ենք, որ Յիսուսի Լեբան Քարոզը քրիստոնէական բարոյականի բովանդակութիւնն է, ուր աստուածային Վարդապետը կը յայտարարէ, որ Իր Թագաւորութիւնը հոգեւոր է եւ ներքին բարձր տրամադրութիւններ կը պահանջէ: Սխալ չէ, երբ կ'ըսուի թէ Յիսուսի այս քարոզը (Մատթէոս Ե. 1-48), կը յեղաշրջէ մարդկային բոլոր արժէքները եւ ըմբռնումները:

Պէտք է յիշել նաեւ, որ Յիսուս, իր կեանքի ընթացքին, միշտ ալ խոր, բացառիկ եւ շատ զգայուն յարգանք մը ցուցաբերած է կիներու հանդէպ: Հասարակութեան կամ ընկերութեան մէջ, Յիսուս երբեք չէ անտեսած կիները, ինչպէս սովորութիւն էր այդ ժամանակներուն: Կիներու հետ Ան շատ հանգիստ խօսակցութիւն ունեցած է, ինչ որ զայրացուցած է այդ ժամանակի հրեաները: Ան հաւասարապէս կանչած է Իրեն հետեւելու՝ ինչպէս Առաքեալները եւ աշակերտները: Ան դպած է անոնց, բժշկած է զանոնք (օրինակ՝ Յովհաննէս Դ. 1-42: Մատթէոս ԻԶ. 6-13: Յովհաննէս ԺԱ. 1-2, ԺԲ. 3: Ղուկաս Է. 36-50): Ան պաշտպանած է զանոնք՝ հակառակ տղամարդոց նախապաշարումներուն եւ կանխակալ կարծիքներուն (անգլ. male prejudice, Յովհաննէս Ը. 1-11):

Այս բոլորը ցոյց կու տան, թէ Յիսուս շատ առողջ վերաբերում ունեցած է կիներու հետ Իր յարաբերութիւններու ընթացքին: Ան, իբր տղամարդ, անշուշտ թէ

կը ժպտեր, կը ծիծաղեր, կ'երազեր: Վերը ըսի, անգամ մը եւս կը կրկնեն.- Պէտք չէ մոռնալ, որ Յիսուս բնականոն մարդ մըն էր, որ ընկերութեան մէջ աստիճանաբար կ'ամբողջացներ Իր «մարդկային» կեանքը՝ հասուն եւ հաւասարակշռուած անձնաւորութեամբ: Այլապէս, դիրին է եւ միշտ կարելի է խորհիլ թէ սեռային յարաբերութիւնը «կեղտոտ է», գործածելու համար սովորաբար կրկնուած ստոր արտայայտութիւն մը, սակայն Աստուծոյ ստեղծագործութեան մէջ, տղամարդուն եւ կնոջ տարբերութիւնը եւ անոնց ֆիզիքական միութիւնը՝ Աստուծոյ ստեղծագործութեան ամենէն բարձր արտայայտութիւնը կը կազմեն: Եւ Յիսուս, Իր աստուածային իշխանութեամբ այդ մարդուն եւ կնոջ նախնական այդ յարաբերութիւնը վերահաստատեց՝ ըսելով.- «Արարչութեան սկիզբէն Աստուած արու եւ էգ ստեղծեց զանոնք եւ ըսաւ. Ասոր համար այրը պիտի թողու իր հայրն ու մայրը եւ իր կնոջ ետեւէն պիտի երթայ եւ երկուքը պիտի ըլլան մէկ մարմին: Յետեւաբար, երկու չեն, այլ մէկ մարմին. արդ, ինչ որ Աստուած միացուց՝ մարդը թող չբաժնէ» (Մարկոս Ժ. 2-8):

ԿԱԽԱՐԴՈՒԹԻՒՆ, ԲԱԽՏԱԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆ...

Երբ այս նիւթերու մասին կը խօսինք, ընդհանրապէս մտքի առաջ ունինք հետեւեալները.-

1. Կախարդ եւ Կախարդութիւն: Կախարդ կոչուած անձը Աստուածաշունչին կողմէ նկատուած է «նենգութեամբ եւ խորամանկութեամբ» լեցուն մէկը (Առաքեալներու Գործեր ԺԳ. 10: Բ. Տիմոթէոս Գ. 8): Իսկ Կախարդութիւնը նկատուած է իբր մոլորեցուցիչ երեւոյթ եւ մարդասպանութիւն (Բ. Տիմոթէոս Գ. 13: Յայտնութիւն ԺԸ. 23): Հին Կտակարանը կախարդութեամբ եւ հմայութեամբ զբաղողները կը նկատէ ՊԻՂՕ եւ կը յանձնարարէ քարկոծել զանոնք (տե՛ս Ղեւտական ԺԹ. 31 եւ Ի. 6-8 եւ 27): Նոր Կտակարանը կը խօսի նաեւ անոնց «յաւիտենական դատապարտութեան» մասին (Յայտնութիւն ԻԱ. 8 եւ ԻԲ. 25):

2. Կախարդութեամբ մեր կեանքերը պաշտպանելու նպատակով Կապոյտ ուլունք, կապոյտ աչք, ձիու պայտ կը կախենք, հիւանդի վրայ հալած կապարը ջուրի մէջ կը թափենք, եւայլն, եւայլն: Ընդհանրապէս այս «աւելորդապաշտական» կամ կախարդական առարկաները կը կոչուին հմայակ, յուռութք, բժժանք, թլացք, հմայիլ: Անոնք, իբր թէ, կախարդական պահպանիչ զօրութիւն ունին (պարզ կախարդական զարդեր են, անգլ. amulet, talisman): Ասոնց վրայ պէտք է աւելցնել նաեւ «Կախարդական թուղթեր» գրելու եւ կարդալու սնահաւատ աւանդութիւնները, սուրճի բաժակներուն մէջ բախտի եւ ապագայ կեանքի մասին գուշակութիւններ կատարելու, եւայլն, եւայլն:

Այս բոլորին նպատակը՝ հրաշքներ գործել է, կեանքը բարելաւել է, սակայն աշխարհի ոյժերով, կախարդութիւններու ճամբով: Յիսուսի մահէն եւ յարութենէն ետք, Սկեւա անունով հրեայ քահանայի մը կախարդ զաւակներն ալ կը փորձէին Յիսուսի անունով հրաշքներ գոր-

ծել եւ կը ձախողէին (տե՛ս Առաքեալներու Գործեր ԺԹ. 11-17):

Մի՛ ծիծաղիք: Ժողովրդային որոշ խաւի մը մէջ այս բոլորը կը պահպանուին ու կը կիրարկուին աւելորդապաշտական կամ սնոտիապաշտական ուժեղ մերձեցումով (իբր թէ պաշտպանուելու նպատակով): Վերի յիշուած «կախարդական» առարկաները մարմնի վրայ կը կրեն, ձիուն պայտը տան պատեն կը կախեն՝ հիւանդութիւններէ, դժբախտութիւններէ եւ չար աչքերէ պաշտպանուելու համար: Նիւթական առարկաներ, որոնք կը կիրարկուին իբր պահպանակ:

Աւետարաններուն մէջ Յիսուսի գործածած «Թերահաւատներ» արտայայտութիւնը կը յարմարի այսպիսիներուն, որոնք Աստուծոյ աղօթելու եւ Անոր ամենագոր ոյժին ապաւինելու փոխարէն, կ'ապաւինին «կախարդ»ի մը, հոգեհարցի մը կամ գուշակի մը...: Կայ նաեւ դասակարգ մը, որ թուղթի մը վրայ կախարդին կողմէ գրուած եւ չկարդացուելիք քանի մը գրութիւններէն կը վախնայ, կը սարսափի: Կան ուրիշներ ալ, որոնք այդ անհասկնալի գրութիւնները իրենց մօտ կը պահեն՝ իբր պահպանակ, իբր փրկարար ոյժ:

Աբ. Գրիգոր Նարեկացիս ամբողջ հատուած մը գրած է բոլոր անոնց դէմ, որոնք դիւային, կախարդական հմայութիւններով եւ բախտագուշակութիւններով կը զբաղին եւ մարդոց հոգիները կը վրդովեն (տե՛ս Մատեան Ողբերգութեան Բան Ղ. գ.):

Դժբախտաբար, այսօր ալ մեր ընկերութիւնը լեցուած է հմայութիւններով, սատանայական կախարդութիւններով, կեանքի ապագան գուշակողներով, բախտագուշակութիւններով եւ աւելորդապաշտական ուրիշ ձեւերով...: Հեռացեր ենք Տէր Յիսուս Քրիստոսէն եւ ապաւիներ ենք կախարդներու, բախտագուշակներու, վիուկներու, սուրճի բաժակ կարդացողներու...: Արդեօք ասիկա նշան չէ՞ Աստուծմէ հեռանալու, Անոր պահպան խաչը անտեսելու, Աստուծոյ սէրը եւ զօրութիւնը անտեսելու եւ վստահելու սատանայական գործերով

գբաղողներու: Յակոբոս Առաքեալ այսպիսիներուն նկատել կու տայ.- «Ձեր մէջ եթէ մէկը հիւանդ է, թող կանչէ եկեղեցւոյ քահանաները, որպէսզի իր վրայ աղօթեն եւ իւղով օծեն՝ Տիրոջ անունով» (Յակոբոս Ե. 14):

Յիսուս հրամայեց սատանան հալածել աղօթքով, պահքով եւ ծոնապահութեամբ, այսինքն Աստուծոյ միջամտութեամբ եւ Անոր աստուածային զօրութեամբ: Մենք Յիսուսի Սուրբ Խաչին նշանով կը հալածենք դեւերն ու սատանաները կամ «չար հոգիները» եւ ո՛չ թէ կաղարդներով եւ բախտագուշակներով, սուտ գիրերով եւ գրութիւններով կամ կապոյտ ուլունքներով, ձիու պայտեր, հմայակներ կամ կապոյտ աչքեր ասդին-անդին կախելով:

«Աշխարհը կախարդութիւններով լեցուած է» կ'անդրադարձնէր Մարգարէ մը (Եսայի Ե. 6):

Աստուծոյ բարկութենէն վախնալու ենք:

Հետեւաբար, հարկ է վերադառնալ Աստուծոյ, մօտենալ Աստուծոյ: Կախարդները եւ բախտագուշակները չեն կրնար խաղաղութիւն տալ մեզի, մեզ չեն կրնար բժշկել, չեն կրնար մեզ պահպանել, չեն կրնար մեր կեանքին դժուարութիւնները լուծել, չեն կրնար գործերու յաջողութիւն պարգեւել: Անոնք, դրամի կամ շահի հետապնդումով, մեզ կը հեռացնեն Աստուծմէ, մեր քրիստոնէական հաւատքէն եւ կրնան մինչեւ իսկ մեր կեանքը եւ ընտանիքը քանդել: Մենք սատանային չէ որ կը պատկանինք, այլ «կը պատկանինք Յիսուս Քրիստոսի» կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ (Ա. Կորնթացի ԺԶ. 24):

Միշտ պէտք է յիշել Պետրոս Առաքեալին հրեաներուն կատարած սա աննախընթաց յայտարարութիւնը.- «Աշխարհի մէջ միայն Յիսուս Քրիստոսն է, որ Աստուած մարդոց տուաւ, որպէսզի Անոր անունով կարենաք փրկուիլ: Միայն Անով կրնաք փրկուիլ» (Առաքեալներու Գործեր Դ. 12):

Զմոռնալ Քրիստոնէական Հաւատքին այս պատգամը:

Հետեւաբար, ո՛չ մէկ ուրիշ անուն, ո՛չ մէկ ուրիշ ոյժ, ո՛չ մէկ ուրիշ միջնորդ, ո՛չ մէկ ուրիշ փրկիչ, այլ ՄԻԱՅՆ ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ:

ԱՍՏՂԱԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏՔ

Աստղագուշակութիւնը ըսելով կը հասկնանք աստղերու եւ մոլորակներու շարժումով կամ դիրքերով զանազան գուշակութիւններ կատարելու կեղծ գիտութիւնը՝ անհատի մը ապագայի մասին, ինչպէս նաեւ որոշ աստղերու եւ մոլորակներու որոշ ազդեցութիւնը՝ նոյն ենթակային ծննդեան, անոր ֆիզիքական եւ հոգեխօսական կեանքին վրայ: Աստղագուշակութեան հաւատացողները այս երեւոյթը կը նկատեն իբր կեանքի «ճակատագիր» կամ «ճակատագրի որոշիչ»: Աստղագուշակութեան պատգամը այն է, որ մենք -մարդիկս- ազատ չենք մեր ճակատագիրը ընտրելու եւ զարգացնելու: Մենք, մեր ծնած օրէն, մնայուն կերպով ենթակայ ենք աստղերու եւ մոլորակներու կոյր եւ մեքենական ազդեցութիւններուն...:

Աստղագուշակութեան «գուշակութիւնները» այսօր կարելի է դիւրութեամբ գտնել եւ կարդալ թերթերու եւ օրաթերթերու մէջ, աստղագուշակի մը (անգլ. astrologer) պատրաստած աղիւսակի մը մէջ (անգլ. chart), ինչպէս նաեւ համակարգիչի ծրագիրներուն մէջ:

Մենք կը կարդանք ժամանցի համար, սակայն բոլորիս ալ ծանօթ են ամէն դասակարգէ անհատներ, որոնք լուրջ կարելութիւն կու տան եւ կը հաւատան Աստղագուշակութեան գիտութեան, որ կը կոչուի նաեւ Բախտացոյց, Աղթարք եւ Աստղահմայութիւն (անգլ. astrology, horoscope): Աստղագուշակութիւնը բաւական տարածուած երեւոյթ մըն է այսօր:

Ինչու՞ այսքան ուշադրութիւն եւ կեդրոնացում, նոյնիսկ «հաւատք» եւ վստահութիւն՝ հանդէպ բախտացոյցին, աստղագուշակութեան կամ աղթարքի գուշակութիւններուն:

Քրիստոնէական Հաւատքի անկիւնէն դիտուած՝ այս երեւոյթը կարելի է ընդունիլ միայն իբր դրական նշան՝ այդ ալ այն պարզ իմաստով, որ ժողովուրդը, իր զուտ ֆիզիքական աշխարհէն դուրս, ուրիշ իրականութիւն մը կը փնտռէ՝ որուն կ'ուզէ կռթնիլ: Ուրիշ ոչինչ:

Աստուած փնտռելու եւ Անոր հանդիպելու փոխարէն՝ մարդիկ նիւթական աստղերու մէջ կը փնտռեն իրենց կեանքին իմաստը, արժէքը կամ վերջնական ճակատագիրը:

Մինչդէռ, Քրիստոնէական Հաւատքի անկիւնէն դիտուած, աստղագուշակութիւնը կամ բախտագուշակութիւնը ինքնաբերաբար կը մերժէ սիրող եւ նախախնամող Աստուածը: Այս կեղծ գիտութիւնը, մարդուս «ազատութեան» տեղ, որ մեզի կը ներկայացնէ Քրիստոնէական Կրօնքը եւ Հաւատքը, իր ուշադրութիւնը ուղղած է դէպի բախտախնդիր մարդը, որ երկնքի նիւթական աստղերը եւ մոլորակները կը հետապնդէ՝ իր ճակատագիրը որոնելու եւ գտնելու: Աստղագուշակութիւնը հիմնովին կը մերժէ մարդուս բարոյական եւ հոգեւոր ազատութիւնը: Կը մերժէ նաեւ «Երկնաւոր Հօր» հոգատար ներկայութիւնը մեր կեանքէն ներս, որ մեզի յայտնուած է Յիսուս Քրիստոսով: Աստղագուշակութիւնը պարզապէս ժխտումն է Քրիստոնէական Հաւատքին եւ անոր Սկզբունքներուն:

Աստղագուշակութեան հաւատացողները կը մոռնան կամ կ'անտեսեն, որ մենք «սիրող» Աստուած մը եւ Արարիչ մը ունինք, որուն կարողութիւնը անսահման է, կ'անդրանցնի ամբողջ տիեզերքի նիւթական-բնական բոլոր ոյժերը: Բախտացոյցին նշած կամ զուշակած «անօգուտ» նախատեսութիւններուն հաւատալու փոխարէն՝ ինչու՞ չդառնալ եւ աղօթքով չդիմել Արարիչ Աստուծոյ՝ խնդրելով Անոր աստուածային առաջնորդութիւնը, հովանաւորութիւնը՝ միշտ նկատի առնելով Անոր սէրը, ամենազօր եւ ամենակարող մեծութիւնը: Ամէն օր աստղագուշակութեան ներկայացուած ու թելադրած տողերը կարդալու եւ հաւատալու փոխարէն (որոնց

արդիւնքը միշտ ալ յուսախաբ ըրած է հաւատացողները), ինչու՞ ամէն օր հաւատքով եւ աղօթքով չդիմել Աստուծոյ, խնդրելով Անոր իմաստութիւնը, առօրեայ առաջնորդութիւնը եւ հովանաւորութիւնը: «Մեր ամէնօրեայ հացը տուր մեզի այսօր» կը կարդանք Յիսուսի սորվեցուցած «Հայր մեր» աղօթքին մէջ (Մատթէոս 2. 11):

Քրիստոնեան պէտք է յիշէ, որ «Աստուծոյ Խօսքը» մարդուս կը խոստանայ հետեւեալը.- «Բնաւ երեսի վրայ պիտի չթողում եւ պիտի չլքեն ձեզ» (Եբրայեցի ԺԳ. 5):

Եզրակացութիւն.- որ մենք մեր յարաբերութիւնը պէտք է արմատապէս նորոգենք Աստուծոյ հետ եւ մեր յոյսը հաստատենք Տէր Յիսուս Քրիստոսի մէջ եւ վստահինք Աստուծոյ հոգատարութեան, յիշելով ուրիշ կարելոր թելադրանք մը եւս Պօղոս Առաքեալէն.- «Որեւէ բան թող չմտահոգէ ձեզ. այլ միշտ ձեր աղօթքներուն եւ աղաչանքներուն մէջ գոհունակ սրտով Աստուծոյ խնդրեցէ՛ք ինչ բանի որ կարիքը կը զգաք եւ այն ատեն Աստուծոյ խաղաղութիւնը, որ միտքով կարելի չէ հասկընալ, խաղաղ պիտի պահէ ձեր սիրտերը եւ միտքերը, որոնք Քրիստոս Յիսուսի միացած են» (Փիլիպպեցի Դ. 6-7):

Քրիստոնէական Հաւատքի այս բարձր սկզբունքով եւ մտածումներով պէտք է ապրիլ մեր ամէնօրեայ կեանքը եւ մէկ կողմ դնել՝ հրաժարիլ աստղագուշակներու սնոտիապաշտ եւ անօգուտ ներշնչումներէն, թելադրանքներէն եւ կեղծ ուսուցումներէն:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ ՅԻՍՈՒՄԸ ԱՌԱՍՊԵՂ ԹԷ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐԴՈՑ ՄԻՋԵՒ

Յիսուսի հրաշքները իր ժամանակին ամենէն սիրուած եւ յիշուած դրուագները եղած են երկրի վրայ: Այդ վառ յիշողութիւնը այսօր ալ ներկայ է Քրիստոսի հաւատացողներուն մէջ, հակառակ ձախէն-աջէն լսուած կասկածներու, ծաղրանքներու եւ չհաւատացողներու: Յիսուս, անկասկած, մեծ հրաշագործ մըն էր (անգլ. *thaumaturge*): Անոր առաքելութիւնը մեծ վկայութիւն մըն էր իր ինքնութեան՝ իբր Մեսիա եւ Աստուծոյ Որդին: Յիսուսի հրաշքները նշաններն էին, թէ Ինքն էր իսկապէս այն Մեսիան՝ որ պիտի գար եւ անոր իբր փաստ՝ Յիսուս կը թուէր իր գործած հրաշքները (Մատթէոս ԺԱ. 2-5):

Ընդհանրապէս Յիսուս բժշկեց անոնք՝ որոնք ՀԱՒԱՏՔ ցոյց տուին բնութեան բոլոր տեսակի երեւոյթներուն վրայ իր ունեցած իշխանութեան եւ զօրութեան հանդէպ: Շատ անգամ, տաք յարաբերութիւն մը ստեղծուած է կատարուած հրաշքին, հաւատքին եւ հրաշքը իրականացնող Յիսուսի անձին միջեւ: Օրինակի համար՝ տասներկու տարիներէ ի վեր լուրջ արիւնահոսութիւն ունեցող կնոջ պարագան (Մատթէոս Թ. 20-22): Հին Կտակարանի օրէնքին համաձայն (Ղեւտական ԺԵ. 25-27), նման հիւանդութիւն ունեցող մը «անմաքուր» կը նկատուէր: Արգիլուած էր անոր դպչիլ: Եւ ո՛վ որ կը դպչէր՝ ան ալ «անմաքուր» կը նկատուէր: Կինը շատ ծախսած էր բժշկուելու համար, բայց ո՛չ մէկ բժիշկ զինքը կրցեր էր բժշկել: Եւ սակայն, տեսնելով Յիսուսի կատարած հրաշքները, կը հաւատայ Անոր զօրութեան եւ կը վստահի: Անոր համար ալ, բազմութեան մը մէջ ուզեց ծածուկ՝ աննկատ կերպով Յիսուսի դպչիլ, որպէսզի բժշկուի, առողջանայ: Սակայն, Յիսուս իսկոյն կ'անդրադառնայ: Եւ երբ Յիսուս կը հարցնէ թէ ո՛վ դպաւ իրեն, կինը կը խոստովանի ու կը պատմէ իր պատմու-

թիւնը...: Կինը բժշկուած էր: (Մարկոս Ե. 25-34): Յիսուս, տեսնելով անոր հաւատքը՝ վարցատրեց եւ յայտարարեց, թէ այդ կնոջ հաւատքն էր զինքը բժշկողը, այսինքն՝ ան հաւատացեր էր Յիսուսի հրաշագործ զօրութեան:

Յիշենք նաեւ, որ մահացած եւ թաղուած Ղազարոսին յարութիւն տալէ առաջ, Յիսուս ներկայ բազմութեան յիշեցուց, որ Աստուծոյ փառքը կամ Աստուծոյ զօրութիւնը տեսնելու համար՝ «հաւատք» պէտք է ունենալ (Յովհաննէս ԺԱ. 40):

Խօսուն է նաեւ հռոմայեցի հարիւրապետի պարագան, որ Յիսուսի մօտ եկած էր՝ խնդրելով որ իր տան մէջ հիւանդ պառկած ծառան բժշկէ (Մատթէոս Ը. 5-13): Յիսուս առանց անոր տունը երթալու՝ կը բժշկէ հարիւրապետի ծառան: Հարիւրապետին հաւատքը զարմանք կը պատճառէ Յիսուսին, որովհետեւ ան կը հաւատար, որ Յիսուսի նոյնիսկ մէկ խօսքը բաւարար էր իր ծառան առողջացնելու կամ բժշկելու հեռաւորութեան վրայ, առանց անոր տունը երթալու, առանց դպչելու կամ առանց ձեռքը հիւանդի վրան դնելու: Ուժեղ հաւատքի այս երեւոյթին դիմաց՝ Յիսուս կը զարմանայ, կը հիանայ եւ բժշկութեան կ'արժանացնէ հռոմայեցի զինուորականին ծառան, առանց հիւանդին մօտ երթալու:

Յիսուս երբ կ'ուզէր «հաւատք» տեսնել զինքը լսողներէն եւ Իրեն հետեւորդներէն, որոնք չէին վստահիր իր գերբնական զօրութեան, այն ատեն է որ Անոր հրաշքները կարելոր դեր խաղացին՝ յայտնելով Իր հեղինակութիւնը իբր Աստուած: Հին Կտակարանէն Եսայի Մարգարէի գիրքին մէջ կը հանդիպինք հատուածի մը, ուր մեծ Մարգարէն կը նախագուշակէր գալիք Մեսիային հրաշագործութիւնները: Ահաւասիկ անոր պատգամը բոլոր անոնց, որոնք տկար են, կը դողան եւ վախ ու սարսուռ կ'ապրին.- «Ժողովուրդը պիտի տեսնէ Տիրոջ փառքը եւ վեհութիւնը մեր Աստուծոյ: Ոյժ առէք լքուած ձեռքեր եւ տկարացած ծունկեր, մխիթարուեցէ՛ք թուլասիրտ մարդիկ, գօտեպնդուեցէ՛ք եւ մի՛ վախճաք: Ահաւասիկ մեր Աստուածը ... պիտի գայ եւ պիտի փրկէ մեզ:

Այն ատեն կոյրերուն աչքերը պիտի բացուին եւ խուլերուն ականջները պիտի լսեն: Այն ատեն կաղը եղջերուի պէս պիտի վազէ եւ ծանրախօսներու լեզուն պարզ պիտի դառնայ...» (Եսայի ԼԵ. 2-6):

Յիսուս կատարած է գերբնական եւ արտակարգ բազմաթիւ հրաշքներ, որոնց դիմաց հասարակ մարդիկ կամ զինուորականներ, հաւատացին իրեն...: Յովհաննէս Աւետարանիչ, կը գրէ որ Յիսուսի հրաշքները շատ աւելի էին, քան ինչ որ Աւետարանները կը յիշեն ու կը պատմեն (Յովհաննէս Ի. 30 եւ ԻԱ. 25): Եւ իսկապէս Աւետարանները սպառնիչ՝ ամբողջական փաստաթուղթեր չեն Յիսուսի կեանքին: Մեզի հասած ներկայ Աւետարանները ծառայեցին միայն ծանօթացում մը փոխանցելու մեզի՝ Յիսուսի ունեցած եւ արտայայտած սիրոյ, գութի եւ մարդասիրական բացառիկ գործերուն, որոնք լիովին կը բացատրեն Իր աշխարհ գալը.- փնտռելու, գտնելու եւ կորսուածները փրկելու (Ղուկաս ԺԹ. 10): Յիսուսի հետ ապրած Յովհաննէս Առաքեալը իր Աւետարանին մէջ կ'ըսէ թէ «Յիսուս իր առաքեալներուն առջեւ շատ հրաշքներ գործեց, որոնք այս գրքին մէջ չեն գրուած, բայց այսքանը գրուեցաւ, որպէսզի հաւատաք թէ Յիսուս՝ Քրիստոսն է, Աստուծոյ Որդին, եւ հաւատալով՝ յաւիտենական կեանք ունենաք Անոր անունով» (Յովհաննէս Ի. 31-31):

Մասնագէտներուն համաձայն, Աւետարաններուն մէջ կը յիշատակուին երեսունհինգ զանազան հրաշքներ: Սակայն, Յիսուսի առաքելութիւնը բնորոշուած չէր միայն Անոր հրաշքներով, այլ նաեւ Անոր ուսուցումով եւ վարդապետութեամբ, որոնց ճամբով Ան տեւական հրաւեր մը ունէր բոլոր անոնց՝ որոնք պիտի լսէին զինքը եւ հոգեկան հանգիստ պիտի գտնէին: Յիսուս հրաշքներ գործեց, բժշկելով միաժամանակ մարդոց թէ՛ ֆիզիքական եւ թէ՛ հոգեկան հիւանդութիւնները: Հրաշագործ Յիսուսի առաքելութիւնը, իշխանութիւնը եւ զօրութիւնը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ բացայայտ յայտարարութիւն եւ հրաւեր մը մարդոց՝ Աստուծոյ Թագաւորութեան մաս-

նակցելու եւ Աստուծոյ հետ իրենց իսկական յարաբերութիւնները ճշտելու եւ հետեւելու:

Յիսուսի կատարած բազմազան հրաշքները իրագործուած են իր խօսքով, իր հրամանով, իր սաստով կամ իր ձեռքի հպումով: Յիսուսի հրամանով լռեցին եւ հանդարտեցան նաեւ փոթորկած լիճին ալիքները (Մարկոս Դ. 39): Այս բոլորը յատուկ են միայն աստուածային զօրութեան եւ աստուածային իշխանութեան: Դետեաբար, Յիսուսի հրաշքները Անոր աստուածութեան բացայայտ ապացոյցներն են (Յովհաննէս Ժ. 37-38):

Յիսուս առասպել մը չէ, առասպելական անձնաւորութիւն մը չէ: Գիտութիւնը այսօր կը հաստատէ, որ բոլոր հրաշքներու ետին կեցած հրաշագործ Յիսուս Քրիստոսը պատմական անձնաւորութիւն մըն է եւ ո՛չ թէ առասպել, ինչպէս ոմանք կը շարունակեն կրկնել ու կրկնել:

Բոլոր չհաւատացողներուն եւ հեզմանքով արտայայտուողներուն կը յիշեցնենք Պօղոս Առաքեալին համոզումը եւ մտածումը Յիսուսի մասին.- «Քրիստոս Յիսուսը բնութեամբ Աստուած էր, սակայն ան կամաւորաբար ինքզինքը այդ պատիւէն մերկացուց..., մարդոց պէս եղաւ եւ մարդկային կերպարանքով ճանչցուեցաւ: ... Անոր անունին ծունկի պիտի գան բոլորը ... եւ ամէն լեզու պիտի դաւանի թէ Յիսուս Քրիստոս «Տէր»ն է» (տե՛ս Փիլիպպեցի Բ. 6-11):

Դետեաբար, հրաշագործ Յիսուսը առասպել մը չէ, այլ Աստուծոյ ներկայութիւնը մարդոց միջեւ...:

ԻՆՉՈՒ՞ ԿԱՐԵՒՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱԼ «ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ»

2000 տարիներ անցած են Հոգեգալուստն կամ Յիսուս Քրիստոսի Եկեղեցւոյ հիմնարկութենէն ի վեր: Դժբախտաբար, այդ օրերէն Եկեղեցւոյ կեանքը հեշտ ընթացք չունեցաւ. ունեցաւ փոթորկոտ եւ ծանր ժամանակներ: Այսօր ալ, Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ կան նոր տեսակի շարժումներ, ոչ-ուղղափառ երեւոյթներ, ուղղութիւններ եւ քարոզութիւններ, որոնք կը խոցեն Եկեղեցւոյ Հայրերու (Church Fathers) աւանդական «Հոգին»: Յանուն նոր ժամանակներու պահանջին, յանուն կրօնական յառաջդիմութեան եւ յանուն անկախ քարոզչութեան՝ մէկը միւսին ետեւէն կը հիմնուին եկեղեցական նոր համայնքի տեսակներ, ինքնանկախ «եկեղեցիներ» եւ քարոզիչներ ... հեռու «Եկեղեցական Աւանդութենէն» եւ անոր ակունքներէն:

Կղզիացած Քրիստոնեաներ չենք, այլ «Ապրող Հաւատք»ին մասնակից համայնք՝ 2000 տարիներ առաջ հաստատուած եւ սկսուած Տէր Յիսուս Քրիստոսի կողմէ եւ հաստատ գիտնալու ենք, որ «Եկեղեցւոյ Աւանդութիւն»ը բովանդակութիւնն է առաջին դարերու Քրիստոնեայ «ուղղափառ» (անգլ. orthodox), «ճիշտ» Հաւատքի, ճիշտ մտածողութեան, կրօնական փորձառութեան եւ պաշտամունքին: Եւ երբ «Եկեղեցւոյ Աւանդութիւն» կ'ըսենք, լիուրի կը հասկնանք.-

1. Հաւատքի կեանք,
2. Հաւատքի փորձառութիւն, եւ
3. Հաւատքի վկայութիւն:

Այսինքն՝ «Ապրող Եկեղեցւոյ Աւանդութիւն»ը (Living Tradition of the Church):

Այս Հաւատքի Աւանդութեան սիրտը արտայայտուած է Աստուածաշունչի Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ, Ընդհանրական Եկեղեցւոյ «Հաւատամք»ին մէջ (գրուած Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն եւ Ընդհանրա-

կան Եկեղեցւոյ գոյութեան մէջ), ինչպէս նաեւ Եկեղեցւոյ Եօթը Խորհուրդներուն մէջ, Յիսուսէն փոխանցուած Իր Առաքեալներուն, Իր Եկեղեցիին:

Այս «Աւանդութիւն»ն է, որ ձեւաւորած է «Քրիստոնէական Ինքնութիւն»ը (անգլ. Christian Identity): Բացայայտ է թէ այս Աւանդութիւնը կու գայ Աստուածաշունչէն: «Աստուածաշունչը կը բովանդակէ առաքելական հաւատքի վկայութիւնը: ... Եւ «Կեանքի Խօսքը» աստուածաբանական հանրագիտարան մը չէ, որ կարելի է բանալ եւ այս կամ այդ էջին մէջ գտնել փափաքուած տեղեկութիւնը: ... Քրիստոնէական ճշմարտութիւնները, ինչպէս Խորհուրդները (անգլ. sacraments), որոնք ուղղակի չեն մեկնաբանուած ներշնչուած հեղինակներէն, Եկեղեցւոյ կողմէ նկատուած են ընդունելի: ... «Կեանքի Յացը», Գինին, կամ «Կենդանի ջուր»ը», որ համազօր է «յաւիտենական կեանք»ին (Յովհաննէս Է. 38), պիտի չկարենան ըմբռնուիլ, եթէ մէկը անտեսէ, որ առաջին դարու Քրիստոնէաները կիրարկած եւ ապրած են թէ՛ Սկրտութիւնը եւ թէ՛ Սբ. Յաղորդութիւնը» (տե՛ս John Meyendorff, Living Tradition, New York, 1978, էջ 15-16, հրտկ. St. Vladimir Seminary Press): Սհաւասիկ այս երեւոյթն է, որ ըմբռնելի, նշանակալից եւ վստահելի կը դարձնէ Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը: Քրիստոս է մարդկային կեանքին եւ մշակոյթին փոփոխիչը (the transformer of culture): Ճանչնալով Յիսուս Քրիստոսը՝ մարդուս մէջ կը փոխուի թէ՛ մտածելակերպը, թէ՛ գործելակերպը եւ թէ՛ անոր ընդհանուր ապրելակերպը:

«Ուղղափառ» եւ «Ուղղափառութիւն» կը նշանակեն «ճիշտ» հաւատք կամ մաքրութիւն հաւատքի, այսինքն՝ «հարազատ» հաւատք, որ բովանդակային փոփոխութիւն չէ կրած, այլ կը համապատասխանէ Ընդհանրական Եկեղեցւոյ հարազատ վարդապետութեան ակունքներուն, ուղղութեան եւ անոր հոգիին: Եկեղեցին հիմնուած է Յիսուս Քրիստոսէն եւ առաջնորդուած Անոր Սուրբ Յոգիէն: Դետեւաբար, Եկեղեցին «Ուղղափառ է», երբ անոր հաւատքը կը համապատասխանէ Յիսուսի

Վարդապետութեան, Առաքեալներու Վարդապետութեան եւ Ընդհանրական Եկեղեցւոյ Վարդապետութեան կամ ուսուցումին:

Ո՛րեւէ հաւատացեալ, ո՛րեւէ ինքնագլուխ «Եկեղեցի» կամ քարոզիչ, եթէ «Ընդհանրական Եկեղեցւոյ Աւանդութենէն» հեռու է եւ անկէ հեռացած կը գործէ, ապա կը յառաջանայ բազմաթիւ ինքնահնար եւ նորահնար քարոզութիւններու բովանդակութիւններ, աստուածաշնչական եւ դաւանական տեսակետեր եւ մեկնաբանութիւններ: Այս ձեւով է որ առիթ կը ստեղծուի քրիստոնէական մոլորութիւններու, աղանդներու կամ հերձուածներու եւ բնականաբար՝ կրօնական բաժանումներու (այս մասին պատմութիւնը շատ նիւթեր փոխանցած է մեզի):

«Աստուծոյ Խօսքը» չէ կարելի վաճառքի դնել՝ նոր ձեւեր եւ յատկապէս նոր բովանդակութիւններ տալով անոր եւ յաճախ այդ «Խօսք»ի բառերուն մակերեսային ետեւառաջութեամբ խաղալ՝ համաձայն անձնական քիմքի ու քմայքի:

«Եկեղեցւոյ Աւանդութիւն»ը միշտ ալ փորձած է նման վտանգներ կանխարգիլել Եկեղեցւոյ աստուածաբան Վարդապետներով եւ Սուրբ Հայրերով՝ յատկապէս Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն, Աստուածաշունչի Մեկնութիւններով, կրօնական ու բարոյական հարազատ ուսուցումներով՝ ամրացնելով Յիսուսի եւ Առաքեալներու քարոզութեան հարազատ բովանդակութիւնը: Նկատի ունենալ, որ Եկեղեցւոյ Հիմնադիրը, Հիմը եւ Գլուխը Ինքը՝ Քրիստոսն է, որ սորվեցուց եւ աւանդեց Իր Առաքեալներուն եւ անոնք ալ փոխանցեցին իրենց հիմնած համայնքներուն կամ եկեղեցիներուն: Եկեղեցւոյ հիմնական աւանդութիւնները (ուշադիր, «աւանդութիւն» կ'ըսեն եւ ո՛չ թէ սովորութիւն) կը վերաբերին Քրիստոնէական Հաւատքի ուղղափառ բովանդակութեան, Աստուածաշունչին, աստուածապաշտութեան, Խորհուրդներու կատարումին, եւայլն:

Հոգեւոր եւ կրօնական նոր շարժումները (բողոքական բազմաթիւ ճիւղեր եւ անոնց նմաններ), անպայ-

ման կարիքը ունին Ընդհանրական Եկեղեցւոյ վստահելի Աւանդութեան աղբիւրներուն եւ հոգիին: Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը չի՛ թողուր հեռանալ «Ուղղափառութենէն»: Եթէ հեռացած են շատեր, մեղադրելով որ Ուղղափառ Եկեղեցին հինցած է եւ չի՛ համապատասխաներ նոր ժամանակներուն (այս անընդունելի միտքը անձնապէս մեզի յայտնած է պատուելի Յայ քարոզիչ մը), անոնք անկասկած հեռացած են նաեւ «Ուղղափառ հաւատք»էն: Յայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Շահապիվանի ժողովը (444 թուականին) հիմնական ու բացայայտ սկզբունք մը որդեգրած է, թէ «Առաքելական եւ Նիկիական (Նիկիոյ ժողովին, 325 թուականին) կանոնները պէտք է հաստատուն պահուին» (Կանոնագիրք Յայոց, հտ. Ա., Երեսան, 1964, էջ 428): Այս մտահոգութեամբ է, որ Սբ. Պատարագի ընթացքին, Եկեղեցւոյ «Յաւատամք»ը դաւանելէն անմիջապէս յետոյ, Սարկաւազը կ'աւելցնէ բարձրաձայն թէ անոնք, որ Աստուածաշունչէն եւ Սբ. Առաքելներու ուսուցումէն դուրս կասկածելի եւ փոփոխելի բաներ կ'առաջարկեն՝ «Այդպիսիները կը նզովէ Ընդհանրական եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին» (Պատարագի «Յաւատամք»էն անմիջապէս ետք):

Ասիկա՛ է Նիկիոյ եկեղեցական ժողովին կողմէ արձանագրուած եւ ամրագրուած «Յաւատամք»ի հոգին եւ հարազատութիւնը:

Յետեւաբար, Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը տրուած է լաւապէս յիշելու, անով առաջնորդուելու եւ սերունդներուն փոխանցելու, անխաթար պահելու եւ կիրարկելու Աստուծոյ գրաւոր Յայտնութիւնը՝ Աստուածաշունչին բովանդակութիւնը: «Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը» Աստուծոյ Յայտնութեան (Աստուածաշունչին) լրացուցիչ մասն է:

Քրիստոնէութեան ժամանակաշրջանին, Աւանդութիւնը տրուած է ո՛չ միայն գրաւոր, այլ նաեւ բանաւոր ուսուցումով՝ քարոզութեամբ, ինչպէս Յովհաննէս Առաքելաւն ալ կ'ըսէ. - «Դեռ շատ ուրիշ գործեր ալ կան, որոնք կատարեց Յիսուս, որոնք եթէ գրի առնուէին՝ կարծեմ թէ աշխարհն ալ բաւարար պիտի չըլլար» (Յովհաննէս ԻԱ.

25): Հետեւաբար, բացի Նոր Կտակարանի գրուածքներէն, Յիսուսի Առաքեալները նաեւ բանաւոր ուսուցումներ ըրած են, որոնք հաւատարիմ սրբութեամբ պահպանած է Ընդհանրական Եկեղեցին եւ հաւատարիմ հոգիով վերլուծած ու փոխանցած է յաջորդող սերունդներուն:

Եկեղեցական Հայրերու հաստատած դաւանական որոշումներով, Եկեղեցին փորձած է աստուածաբանօրէն արժեւորել եւ Յայտնութեան համարժէք եւ համապատասխան (ուղղափառ մերձեցումով) բացատրութիւններ տալ Քրիստոնեայ հաւատացեալներուն (գրաւոր եւ բանաւոր քարոզութիւններով):

Հետեւաբար, «Եկեղեցական Աւանդութիւն» կը նշանակէ Յիսուսի Առաքեալներուն, Եկեղեցւոյ Վարդապետներուն եւ Սուրբ Հայրերուն այն բոլոր ուսուցումները, որոնք Քրիստոնէական Հաւատքին հետ կապ ունին, որոնք թէւ Աստուածաշունչին մէջ չեն գրուած, սակայն անոր լրացուցիչն են՝ Առաքելական քարոզութիւններէն քաղուած: Աստուածաշունչը բացառիկ հեղինակութիւն է մեր հաւատքին եւ Քրիստոնէական կեանքին: Սակայն, Աստուածաշունչը պէտք է մեկնաբանուի Ընդհանրական Եկեղեցւոյ աւանդութեան շրջագիծին մէջ: Այս Աւանդութիւնը հիմնուած է Առաքեալներուն բերանացի ուսուցումներուն վրայ եւ փոխանցուած Եկեղեցւոյ.- «Եղբայրներ, հաստատուն մնացէ՛ք եւ ամուր պահեցէ՛ք աւանդութիւնները, որ սորվեցաք մեզմէ, ըլլա՛յ խօսքով, ըլլա՛յ նամակով» (Բ. Թեսաղոնիկեցի Բ. 15): Այս Աւանդութիւնը կ'ապահովէ Ինքը Յիսուս Քրիստոս՝ Իր «Մխիթարիչ Սուրբ Հոգիով».- «Մխիթարիչը, Սուրբ Հոգին, որ Հայրը իմ անունովս պիտի դրկէ, ան ձեզի պիտի սորվեցնէ ամէն բան եւ պիտի յիշեցնէ՝ բոլոր ըսածներս» (Յովհաննէս ԺԴ. 26): Ասիկա Յիսուսի «աստուածային» խոստումն է...: Ահաւասիկ այս սրբազան Աւանդութիւնն է, որ պահուած է նաեւ Եկեղեցւոյ Տիեզերական Ժողովներուն մէջ եւ Եկեղեցւոյ Հայրերու ուսուցումներուն մէջ:

Ասիկա կը յիշեցնէ Պօղոս Առաքեալին լուրջ ազդարարութիւնը.- «Զգոյշ եղէք, որ ո՛նէ մէկը ձեր միտքը

չխանգարէ իմաստասիրական տեսութիւններով եւ խաբէքայական սին խօսքերով, որոնք մարդկային աւանդութիւններուն եւ բնութեան ոյժերուն վրայ կը հիմնուին եւ ո՛չ թէ Յիսուս Քրիստոսի ճշմարիտ վարդապետութեան վրայ» (Կողոսացի Բ. 8): Եւ ի՞նչ էր այդ հաւատքը.- «Մէկ է Տէրը, մէկ է Հաւատքը, մէկ է Մկրտութիւնը, Մէկ է Աստուած եւ Հայրը բոլորին» (Եփեսացի Դ. 5-6): Այս Հաւատքն է, որ «Ձեզի՝ Աստուծոյ ընտրեալներուդ աւանդուեցաւ մէկ անգամ ընդմիշտ» (Յուդա 3): Ահաւասիկ հո՛ս է որ Եկեղեցին դարձած է պահապանը ճշմարտութեան, որ Պօղոս Առաքեալ կը կոչէ «Կենդանի Աստուծոյ եկեղեցին, որ ճշմարտութեան սիւնն է եւ խարիսխը» (Ա. Տիմոթէոս Գ. 15):

«Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը» մէկ աղբիւր ունի.- ԱՍՏՈՒՄԾ: Այդ Աւանդութիւնը Առաքեալները ընդունեցան Յիսուս Քրիստոսէն եւ եկեղեցիներուն (քրիստոնէայ համայնքներու) փոխանցեցին անփոփոխ: Յիսուս խոստացած էր Առաքեալներուն, թէ տակաւին ճշմարտութիւնը պէտք էին սորվիլ, ինչ որ Սուրբ Հոգին պիտի կատարէր:

«Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը» ծնած էր Սուրբ Հոգիի Գալուստիւն օրը:

Հետեւաբար, հեռու մնանք այսօրուան կեղծ եւ ոչ-ուղղափառ քարոզիչներէն եւ անոնց համայնքներէն: Մենք պէտք ունինք ՈՒՂԴԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆՆ ԿԱՄ ՃԻՇՏ ԵԿԵՂԵՑԻՆՆ, որ Աստուծոյ Սուրբ Հոգիին առաջնորդութեամբ՝ հաւատարիմ հոգիով եւ գիտակցութեամբ պահած ու պահպանած է Առաքեալներուն եւ անոնց հետեւորդներուն ՈՒՂԻՂ ՀԱՒԱՏՔը եւ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔը: Ուղղափառ Եկեղեցին ուշադրութեամբ եւ հոգատարութեամբ հսկած, մեկնաբանած, պաշտպանած եւ քարոզած է ամէն ինչ, որ Տէրը ինքը՝ Յիսուս Քրիստոս սորվեցուց: Ուղղափառ Եկեղեցին, իր արեան գինով, այս ՍՈՒՐԲ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ պահպանած է երկուհազար տարիներէ ի վեր: Եկեղեցւոյ Առաքելականութիւնը եւ

Աւանդութիւնը կը մնան ամէնէն հիմնական չափանիշները (անգլ. criterium) Ընդհանրական Եկեղեցւոյ:

Որոգիներէսի նման յարգելի աստուածաբան մը (մահացած 253ին կամ 254ին), «Իբր հաւատքի առարկայ կ'ընդունէր այն՝ ինչ որ չի՛ շեղիր եկեղեցական եւ առաքելական աւանդութենէն» (Թամար Տասնապետեան, Որոգիներ Սուրբ Պէյրոս, 2006, էջ 26-27):

Հոս է «Եկեղեցւոյ Աւանդութեան» իսկական արժէքը, կարեւորութիւնը եւ նշանակութիւնը:

ԿՐՕՆՔԸ ... ԻՆՉՈՒ՞

Այսօրուան ընկերութեան մէջ՝ Կրօնքը երկրորդական երեւոյթ մը դարձած է, որուն հանդէպ ընդհանրապէս չկայ հետաքրքրութիւն կամ տրամադրութիւն եւ կամ այդ մասին խօսելէ կը վախնան, որովհետեւ անոնցմէ շատեր կրօնական պարտաւորութիւններէն կը վախնան: Սակայն, հետաքրքրուողներն ալ շատ են եւ կը կարօտին լուսաբանութիւններու:

Ենթադրելով եւ ընդունելով թէ Աստուած գոյութիւն ունի, ինչու՞ խօսիլ Կրօնքի մասին...:

Աստուած, ըլլալով կատարեալ եւ ինքնաբաւ էակ մը, պէտք չունի մեր մարդկային պաշտամունքին (անգլ. worship): Միւս կողմէ, կան շատեր, որոնք ո՛չ մէկ կապ ունին Աստուծոյ հետ, ո՛չ ալ յատուկ նշանակութիւն եւ կարեւորութիւնը կը տեսնեն Աստուծոյ հետ կապ ունենալուն մէջ: Ուրեմն, բաւարարուիլ՝ ըսելով որ Կրօնքը պարզապէս օգտակար բան մըն է եւ հաւատքի կրօնական հարցն ալ ենթակայական է (անգլ. subjective), անհատական (անգլ. personal) եւ ծածուկ (անգլ. private):

Բայց, ուշադիր:

Եթէ Աստուած գոյութիւն ունի, Կրօնքը բնական հետեւանքն է անոր: Եթէ մենք համոզուած ենք թէ ստեղծագործ Արարիչ մը գոյութիւն ունի, որ հեղինակն է ամէն ինչի, նոյնիսկ ինծի եւ այն ամէն ինչին՝ որ ես ունիմ, գիտակցութիւնս կը պահանջէ, որ ես ճանչնամ Աստուծոյ մէջ միակ եւ իսկական Տէրը՝ որուն հարկ է որ յայտնեմ իմ ենթակայութիւնս (անգլ. submission), երախտագիտութիւնս, սէրս, այսինքն՝ իմ պաշտամունքս: Ահաւասիկ այս ամբողջը կը կոչուի ԿՐՕՆՔ:

Եթէ ուզենք ճշգրիտ բանաձեւում մը տալ Կրօնքին, պիտի ըսենք թէ գերագոյն եւ գերբնական ոյժի մը ճանաչումը եւ կախումնաւորութիւնն է, որուն ճամբով կը ստեղծուի եւ բնականօրէն ալ մարդուն կողմէ կը հաստատուի նաեւ պաշտամունքային յարաբերութիւն մը անոր հետ: Կրօնքը հաւատալիքներու խումբ մըն է, որոնք անմիջականօրէն կը վերաբերին աստուածու-

թեան եւ մարդուս ճակատագրին, այսինքն՝ խումբ մը բարոյական եւ մշակութային կարգերու (անգլ. norm) եւ չափանիշներու (անգլ. criterium), որոնց հանդէպ հիացում եւ յարգանք կը ստեղծուի մարդուս կողմէ:

Այս տարրերը (անգլ. element), հասարակաց են բոլոր կրօնքներուն մէջ: Ամէն մէկ կրօնքի մէջ, ինչպէս պատմութիւնը ցոյց կու տայ, բան մը կը գտնենք «հաւատալու», բան մը կիրարկելու եւ ապրելու (անգլ. practice): Այս երեւոյթը «սրբազնութեան» (անգլ. sacred) զգացումն է:

Առանց Կրօնքի չէ եղած ժողովուրդ մը, ո՛չ անցեալին, ո՛չ ալ ներկայիս: Օր մը, երբ երիտասարդի մը հարց կը տրուէր թէ կը հաւատա՞ր Աստուծոյ, ան պատասխանած է.- Դպրոցիս մէջ ո՛չ, բայց տունին մէջ՝ այո՛: Հետեւաբար, մարդկային կեանքի պատմութեան մէջ Կրօնքը պէտք է ընդունիլ իբր բացայայտ եւ տարածուած երեւոյթ:

Ուրեմն, կրօնական երեւոյթը մարդկային բնութեան համար պէտք է ընդունուի շատ բնական: Մարդիկ անպայման կ'ան Աստուած կը պաշտեն եւ կ'ան անոր տեղ՝ կը պաշտեն ուրիշ բան մը, որ Աստուծոյ տեղ դրած են:

Կ'ուզեմ աւելցնել հետեւեալը:

Կրօնքը մարդուս մէջ եւ մարդուս համար կը ստեղծագործէ եւ կը ստեղծաբանէ: Գաղափարէն անիկա կը վերածուի զգացումի, զգացումէն բնագոյի եւ բնագոյէն ալ ապրումի, որ այլեւս տեւական միութեան ազդակ է, ուժեղ ինչպէս մահը եւ անփոփոխ՝ ինչպէս ուժականութիւնը: Ըսել կ'ուզեմ, Կրօնքը հոգի է: Ճառագայթող հոգի: Այդ է անշուշտ պատճառը, որ կրօնական զգացումը եւ ապրումը, գրեթէ միշտ արտայայտուած են բարձր ու բացառիկ անձնաւորութեան մը միջոցով: Կրօնական զգացումը եւ ապրումը մարդուս մէջ կը ստեղծեն ներքին հսկայական յեղաշրջում մը, կերպարանափոխելով մարդիկը եւ յատուկ դիմագիծ տարով գալիք դարերուն:

Ուրեմն, Կրօնքը անհրաժեշտ է մարդ արարածին, որովհետեւ անիկա կը նպաստէ մարդուն՝ ըլլալու իր կեանքին գիտակից, տալու իր կեանքին լուրջ արժէք, նշանակութիւն եւ կարելորութիւն: